

Ιδιωτικές Οριο-θετήσεις από την αντίθεση στην τοπολογία

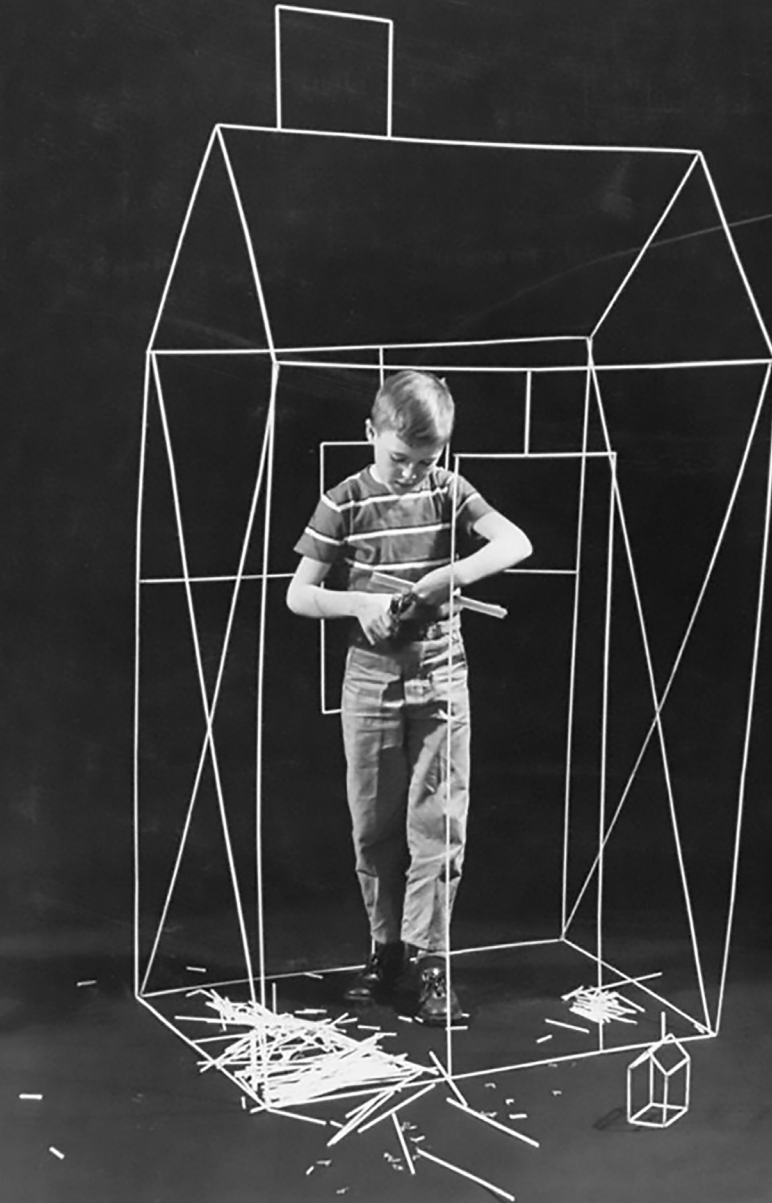
[επιμέλεια] Ιωάννα Καραδημητρίου, Ιουλία Λεβεντοπούλου
[επιβλέπουσα] Δήμητρα Χατζησάββα

Η ερευνητική εργασία επιχειρεί να αναδείξει το ζήτημα των ορίων στην συσχέτιση δημόσιου – ιδιωτικού, με έμφαση στην κατοικία, ως το χωρικό αποτύπωμα της ιδιωτικής και υποκειμενικής οριο-θέτησης.

Η εγκαθίδρυση της ιδιωτικότητας από τον 19^ο αιώνα και μετά, συνοδεύτηκε από μία δυναμική στροφή στην εσωτερικότητα, γεγονός που οδήγησε τους στοχαστές της νεωτερικότητας να επανα-προβάλλουν την σημασία της δημόσιας, συλλογικής ζωής, έναντι της ιδιωτικής. Μολαταύτα, στον απόηχο της σύγχρονης πολυπλοκότητας, τα όρια μεταξύ των δύο εννοιών και ακόμα περισσότερο η χωρική τους υπόσταση, αναθεωρούνται και επαναδιατυπώνονται. Η πανταχού παρουσία της δημόσιας, πλέον, σφαίρας υπερβαίνει τους χωρικούς και πολιτικούς περιορισμούς. Επακόλουθα, παρεισφρεί στην ιδιωτική σφαίρα, ωθώντας την έτσι, να επιτελεί και να αναδιευθετεί συνεχώς τα όρια της. Σε μία τοπολογική ερμηνεία, δημόσιο και ιδιωτικό αλληλο-νοηματοδοτούνται συνεχώς μέσω αμοιβαίων μεταγραφών.

Εξετάζοντας, λοιπόν, κανείς την κατοικία ως το προπύργιο της ιδιωτικής σφαίρας, παρατηρεί ότι τόσο η χωρική της οργάνωση όσο και η αναπαραγωγή των σχέσεων στο εσωτερικό της εμφάνιζαν ανέκαθεν πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, οι οποίες, ενώ επιδρούσαν καθοριστικά στα όριά της, παρέμεναν σε μεγάλο βαθμό αόρατες. Η πυρηνική οικογένεια και ειδικότερα η γυναίκα χρησιμοποιήθηκαν ως ρυθμιστικά εργαλεία έμμεσου κοινωνικού ελέγχου. Με παρόμοιο τρόπο, η τεχνολογία νομιμοποίησε την δημόσια παρεμβολή και επέμβαση στις ιδιωτικές υποθέσεις, διαβρώνοντας ακόμα περισσότερο σήμερα, τα διαπερατά όρια της κατοικίας. Φαίνεται, λοιπόν, ότι το δημόσιο με διάφορες εκφάνσεις πάντα ενυπήρχε στο εσωτερικό της κατοικίας υποστασιοποιώντας διαφορετικά την ιδιωτικότητα σε κάθε εποχή και κοινωνική κατάσταση. Στην σημερινή συνθήκη, σε ένα πλαίσιο γενικευμένης σύγχυσης των ορίων, η τοποθέτηση της κατοικίας σε αυτό το μεταίχμιο δημόσιου – ιδιωτικού και ο ρόλος της ως ρυθμιστή των συνδιαλλαγών τους κλονίζονται.

Όσο τα όρια εξαυλώνονται τόσο μοιάζει αναπόφευκτη η επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης μας με το ίδιο το σπίτι, πολύ πριν αυτό γίνει πεδίο κοινωνικών αντανακλάσεων. Η κατοικία αντιμετωπίζεται πλέον, όχι ως το υλικό υπόβαθρο που απορροφά το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι αλλά ως το πρωταρχικά φαντασιωτικό κατασκεύασμα που διαμορφώνει την επιθυμία, τις σχέσεις με τον εαυτό και τον Άλλο και άρα διαπλάθει την υποκειμενικότητα πριν τον εγκοινωνισμό της.

Ιδιωτικές οριο-θετήσεις

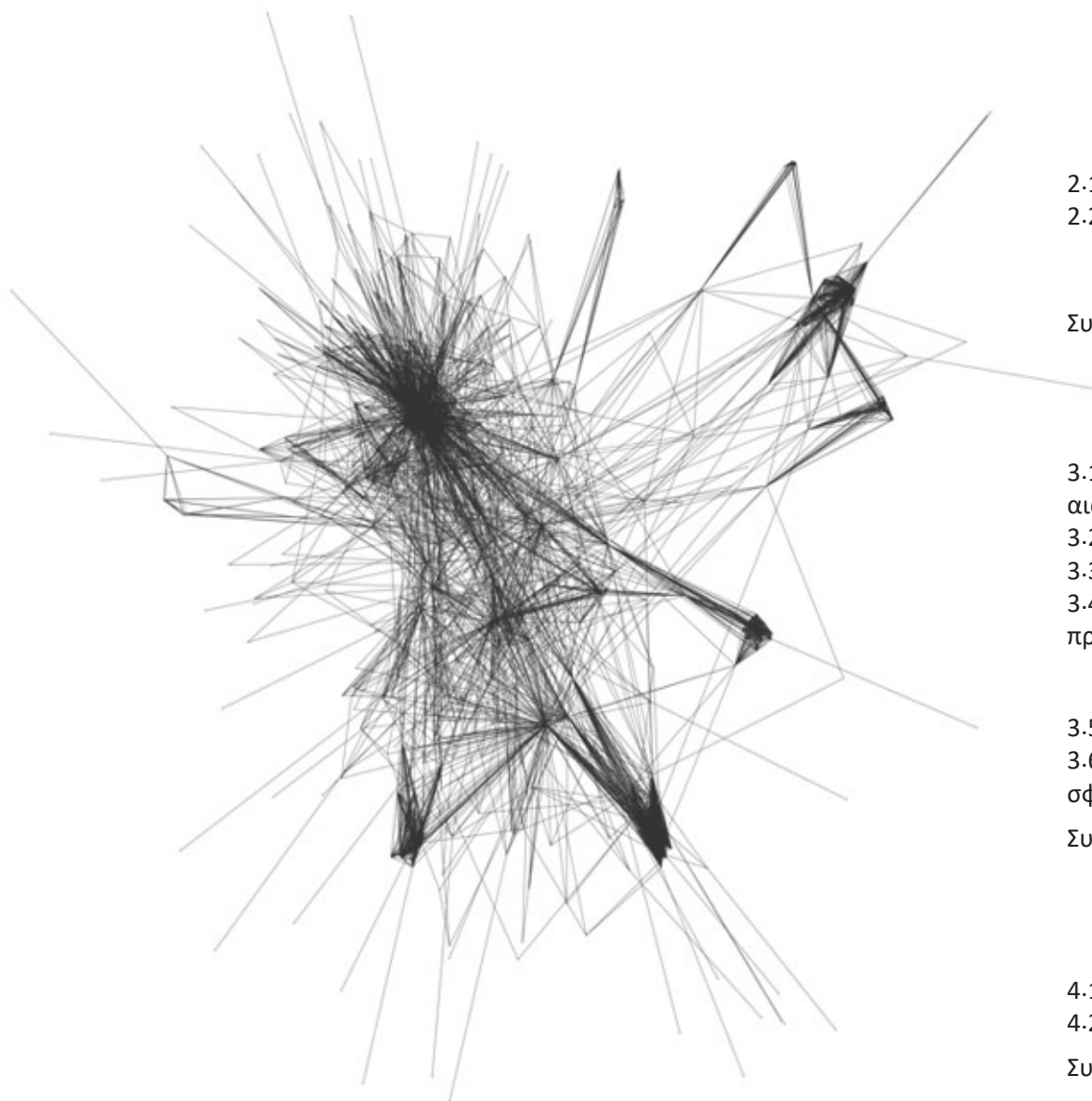
από την αντίθεση στην τοπολογία

[επιμέλεια] Ιωάννα Καραδημητρίου, Ιουλία Λεβεντοπούλου
[επιβλέπουσα] Δήμητρα Χατζησάββα

Εξώφυλλο: Peter Stackpole, *Boy building a straw house*, 1956
στο Life magazine, Vol.40, no.26

Πολυτεχνείο Κρήτης | Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών | Χανιά 2017

1.0 εισαγωγή

2.0

θεωρήσεις για την σχέση δημόσιου - ιδιωτικού

2.1 η υπεροχή του δημόσιου στον λόγο της νεωτερικότητας	11
2.2 η διαπραγμάτευση των ορίων στην σύγχρονη πολυπλοκότητα	19
2.2.1 η σύγχρονη καψουλοποίηση στην σκέψη του Lieven De Caeter	
2.2.2 η θεωρία των σφαιρών στην σκέψη του Peter Sloterdijk	
Συμπερασματικά	32

3.0

κατοικία - δημόσιο βλέμμα - έλεγχος

3.1 οι απαρχές της ιδιωτικότητας στην Ευρώπη του 17 ^{ου} - 19 ^{ου} αιώνα	37
3.2 η ανάδυση της οικιακότητας	43
3.3 η οικογένεια ως εργαλείου ελέγχου	47
3.4 η Μεγάλη Οικιακή Επανάσταση, το άνοιγμα της οικιακότητας προς το δημόσιο	53
3.4.1 ο μοντερνισμός στην επαναδιαπραγμάτευση της οικιακότητας	
3.4.2 νέες μορφές οικιακότητας στην σοβιετική περίοδο : πονγί byt	
3.5 δημόσιο βλέμμα και τηλεόραση στα αμερικανικά προάστια	65
3.6 μετά (την) ιδιωτικότητα, ο θρυμματισμός της ιδιωτικής σφαίρας στην ψηφιακή εποχή	71
Συμπερασματικά	76

4.0

κατοικία - εσωτερικότητα - επιθυμία

4.1 το σπίτι ως φανταστικό καταφύγιο	83
4.2 House Vs Home, στη σκέψη της Sarah Thorne	87
Συμπερασματικά	92

5.0

συμπεράσματα

[Απαιτούμε απλώς λίγη τάξη για να προστατευτούμε από το χάος.
Τίποτε δεν είναι περισσότερο επώδυνο και αγχωτικό από την σκέψη που ξεφεύγει
από τον εαυτό της, από τις ιδέες που το σκάνε, που εξαφανίζονται πάνω που
σχεδιάστηκαν, έχοντας ήδη διαβρωθεί από την λησμοσύνη και έχοντας μεταλλαχθεί
ραγδαία σε άλλες, που δεν τις ελέγχουμε.]

Gilles Deleuze & Felix Guattari, *Τι είναι φιλοσοφία*

Η ερευνητική εργασία επιχειρεί να αναδείξει το ζήτημα των ορίων στην συσχέτιση δημόσιου - ιδιωτικού, με έμφαση στην κατοικία, ως το χωρικό αποτύπωμα της ιδιωτικής και υποκειμενικής οριο-θέτησης.

Σύμφωνα με την υπόθεση εργασίας, το ιδιωτικό όριο δεν μπορεί να μείνει ποτέ ανέπαφο από τις επιδράσεις του δημόσιου. Θα εξετασθεί από την ερευνητική ο ρόλος της κατοικίας ως μηχανισμός διευθέτησης αυτών των ορίων εστιάζοντας σε χαρακτηριστικές στιγμές από τις απαρχές της νεωτερικής εποχής έως σήμερα. Συγκεκριμένα, θα ερευνηθεί το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και τα αισθητικά και ηθικά πρότυπα που επιβάλλει η εκάστοτε κατανόηση της κατοικίας σε αυτόν τον προβληματισμό, νοηματοδοτώντας κάθε φορά διαφορετικά αυτό που είναι ιδιωτικό σε συνάρτηση με το δημόσιο. Συνοπτικά, η εργασία αποτελείται από τρεις ενότητες:

-Η πρώτη λειτουργεί εισαγωγικά δίνοντας το θεωρητικό υπόβαθρο για τις θεωρήσεις δημόσιου - ιδιωτικού. Αφετηρία στον συλλογισμό αποτελεί η σκέψη των στοχαστών της νεωτερικότητας, οι οποίοι τοποθετούν το δίπολο σε διακριτές ενότητες με αυστηρά όρια, επαναπροβάλλοντας την σημασία της δημόσιας, συλλογικής ζωής, έναντι της ιδιωτικής. Από τον πολωτικό διαχωρισμό γίνεται πέρασμα σε μία σύγχρονη τοπολογική ερμηνεία όπου δημόσιο και ιδιωτικό αλληλο-νοηματοδοτούνται συνεχώς μέσω αμοιβαίων μεταγραφών και παθημάτων. Στον απόηχο της σημερινής πολυπλοκότητας, τα όρια μεταξύ των δύο εννοιών και ακόμα περισσότερο η χωρική τους υπόσταση, αναθεωρούνται και επαναδιατυπώνονται. Η πανταχού παρουσία της δημόσιας πλέον, σφαίρας υπερβαίνει τους χωρικούς και πολωτικούς περιορισμούς. Επακόλουθα,

παρεισφρέει στην ιδιωτική σφαίρα, ωθώντας την έτσι, να επιτελεί και να αναδιευθετεί συνεχώς τα όριά της. Με βάση την διατύπωση του Γερμανού στοχαστή Peter Sloterdijk, ότι τα πράγματα προκειμένου να κατανοηθούν θα πρέπει να ερμηνεύονται με όρους προτεραιότητας του εσωτερικού, δίνεται έμφαση στο ιδιωτικό, ως ελάχιστη μονάδα συγκρότησης των συν-όλων.

-Η δεύτερη ενότητα εστιάζει, λοιπόν, στην μικροκλίμακα της κατοικίας και ειδικότερα στους τρόπους με τους οποίους το δημόσιο, με διάφορες μορφές πάντα παρενέβαινε στο ιδιωτικό διαμορφώνοντας κάθε φορά τον βαθμό διαπερατότητας του. Παρατηρεί κανείς ότι τόσο η χωρική οργάνωση της κατοικίας όσο και η αναπαραγωγή των σχέσεων στο εσωτερικό της, εμφάνιζαν ανέκαθεν πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, οι οποίες, ενώ επιδρούσαν καθοριστικά στα όριά της, παρέμεναν σε μεγάλο βαθμό αόρατες. Εξετάζεται, πώς οι αξίες και οι έννοιες που ιστορικά συνδέθηκαν με την κατοικία, όπως η ιδιωτικότητα και η οικιακότητα, χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλεία παρέμβασης και ελέγχου για την ομαλοποίηση του κοινωνικού. Όπως κατέδειξε ο κοινωνιολόγος Jacques Donzelot, η πυρηνική οικογένεια και ειδικότερα η γυναίκα χρησιμοποιήθηκαν ως ρυθμιστικά εργαλεία έμμεσου κοινωνικού ελέγχου. Με παρόμοιο τρόπο, η τεχνολογία νομιμοποίησε την δημόσια παρεμβολή και επέμβαση στις ιδιωτικές υποθέσεις, διαβρώνοντας ακόμα περισσότερο σήμερα, τα διαπερατά όρια της κατοικίας. Φαίνεται λοιπόν ότι το δημόσιο, με διάφορες εκφάνσεις πάντα ενυπήρχε στο εσωτερικό της κατοικίας υποστασιοποιώντας διαφορετικά την ιδιωτικότητα σε κάθε εποχή και κοινωνική κατάσταση. Στην σημερινή συνθήκη, σε ένα πλαίσιο γενικευμένης σύγχυσης των ορίων, η τοποθέτηση της κατοικίας σε αυτό το μεταίχμιο δημόσιου - ιδιωτικού και ο ρόλος της ως ρυθμιστή των συνδιαλλαγών τους κλονίζονται.

-Τέλος, με το αναδυόμενο θόλωμα των ορίων στην σύγχρονη πολυπλοκότητα, η τρίτη ενότητα δίνει έμφαση στην

επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης του υποκειμένου με το ίδιο το κατοικείν. Όσο τα όρια εξαυλώνονται τόσο μοιάζει αναπόφευκτη η ολική επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης μας με το ίδιο το σπίτι, πολύ πριν αυτό γίνει πεδίο κοινωνικών αντανακλάσεων. Η κατοικία αντιμετωπίζεται πλέον όχι ως το υλικό υπόβαθρο που αποτυπώνει το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι αλλά ως το πρωταρχικά φαντασιωτικό κατασκεύασμα που διαμορφώνει την επιθυμία, τις σχέσεις με τον εαυτό και τον Άλλο και άρα διαπλάθει την υποκειμενικότητα πολύ πριν τον εγκοινωνισμό της.

Συνεπώς, στόχος της εργασίας είναι να καταδείξει με μία σύντομη αφήγηση, πώς οι οριοθετήσεις του ιδιωτικού μετασχηματίζονται σε κάθε ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο και πώς αυτό επηρεάζει αναπόφευκτα τον χώρο. Πώς αυτοί οι μετασχηματισμοί διαμορφώνουν σχέσεις, ρυθμίζουν συμπεριφορές, παράγουν ταυτότητες και αποκλείουν άλλες, εγκαθιδρύουν σημασίες και ορίζουν τον τρόπο που ζούμε και αντιλαμβανόμαστε τα χωρικά πεδία που μας περιβάλλουν.

2.0

[θεωρήσεις για την σχέση δημόσιου - ιδιωτικού]

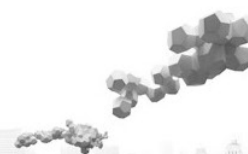

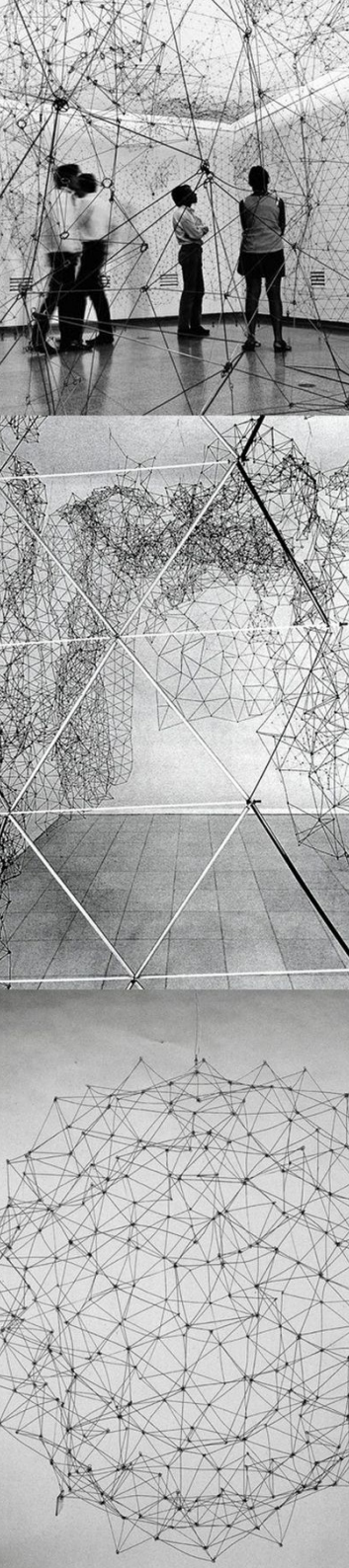
Η υπεροχή του δημόσιου
στον λόγο της νεωτερικότητας

Η διαπραγμάτευση των ορίων
στην σύγχρονη πολυπλοκότητα

| Η σύγχρονη καψουλοποίηση
στην σκέψη του Lieven De Caeter

| Η θεωρία των σφαιρών
στην σκέψη του Peter Sloterdijk

Εισαγωγικά

Στον απόηχο των ιδεών του Διαφωτισμού, σε μία προσπάθεια εξορθολογισμού της σκέψης και ισχυροποίησης της οικουμενικής αλήθειας το πνεύμα της νεωτερικότητας αποτέλεσε τομή στην δυτική σκέψη του 20^{ου} αιώνα. Κύριοι εκφραστές της, όπως η Hannah Arendt και ο Richard Sennet, στο πλαίσιο καλλιέργειας της συλλογικής συναίνεσης, δίνουν σαφές προβάδισμα στην σημασία της δημόσιας ζωής, τοποθετώντας τις ιδιωτικές υποθέσεις σε μία εμφανώς υποδεέστερη θέση. Ωστόσο, η μετανεωτερική πλέον εποχή, καθιστά ξεκάθαρο ότι η σημερινή πολυπλοκότητα δεν δύναται να κρατήσει σταθερά τα όρια διαχωρισμού πολωτικών αντιθέσεων καθώς οι ίδιες μεταβάλλονται σε αλληλοεξαρτώμενα συστήματα, τα όρια των οποίων δεν παραμένουν σταθερά αλλά ανα-παράγονται συνεχώς. Έτσι, σε επίπεδο προσέγγισης ιδιωτικού και δημόσιου, οι ιεραρχίες φαίνεται να αντιστρέφονται και να διατέμνονται. Όσο οι υποθέσεις της δημόσιας σφαίρας αντανakλώνται στην ιδιωτική και αντίστροφα, μοιάζει επιτακτική η ανάγκη εξέτασης του συνόλου από την μικρότερη δυνατή μονάδα που το συγκροτεί. Στο κεφάλαιο αυτό, λοιπόν, με αφετηρία τον διπολικό διαχωρισμό δημόσιου – ιδιωτικού γίνεται μία τοπολογική ερμηνεία των ορίων των δύο αυτών εννοιών με έμφαση στο ιδιωτικό, ως ελάχιστη μονάδα διαμόρφωσης και συγκρότησης.

Από την πόλη των Αθηναίων και τους ρωμαϊκούς χρόνους μέχρι και τις αρχές περίπου του 17^{ου} αιώνα, η έννοια της ιδιωτικότητας και αυτό που ονομάζουμε σήμερα ιδιωτικός ή προσωπικός χώρος δεν είχαν κάνει ακόμα την εμφάνισή τους. Ο άνθρωπος δεν ζούσε ποτέ αποκομμένος από το υπόλοιπο σύνολο καθώς ακόμα και στην ίδια την κατοικία μοιράζονταν με άλλους, κοινούς χώρους. Τόσο στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα όσο και αργότερα στην μεσαιωνική περίοδο, εξέχουσα θέση κατείχε ο δημόσιος χώρος και η δημόσια ζωή ενώ η κατοικία αποτελούσε αποκλειστικά χώρο ξεκούρασης και κάλυψης των βιοτικών αναγκών. Σταδιακά, από την εμφάνιση των εν σειρά δωματίων τον 17^ο αιώνα και αργότερα την ανάδυση της πυρηνικής οικογένειας και της ιδιωτικής κατοικίας, αναπτύχθηκε η έννοια της ιδιωτικότητας, όπως θα περιγραφεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Από την στιγμή που ο άνθρωπος απέκτησε «ένα δικό του δωμάτιο» εντός ενός πλαισίου τεχνολογικών και κοινωνικών - πολιτικών αλλαγών που συνέβαιναν με ταχύτατους ρυθμούς από την βιομηχανική επανάσταση και μετά, σημειώθηκε μία στροφή στην εσωτερικότητα ως απάντηση στο εξωγενές και εχθρικό περιβάλλον των γρήγορων αλλαγών. Όπως αναπτύσσεται παρακάτω, η στροφή στην αυτογνωσία, η αποξένωση και ο ατομικισμός συνετέλεσαν στην εδραίωση της ιδιωτικότητας. Το γεγονός αυτό οδήγησε μετά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, αστικούς μελετητές όπως η Hannah Arendt, Richard Sennett και Jürgen Habermas να αναπτύξουν μία διαλεκτική με έντονη κριτική διάθεση στην υπερ-ιδιωτικοποίηση. Ως εκφραστές της νεωτερικής εποχής, δίνουν σαφές προβάδισμα στην σημασία της δημόσιας σφαίρας έναντι της ιδιωτικής υπερθεματίζοντας υπέρ της σχέσης του δημόσιου έναντι του ιδιωτικού. Σε μία προσπάθεια να εξωραΐσουν την

δημόσια ζωή, η ιδιωτική φαίνεται να υποχωρεί σε εμφανώς υποδεέστερη θέση. **Στην σκέψη της νεωτερικότητας δημόσιο και ιδιωτικό αποτελούν δύο εντελώς διακριτές έννοιες, με αυστηρά όρια και ερμηνείες.**

Προσεγγίζοντας τις έννοιες *δημόσιο* και *ιδιωτικό*, η σκέψη της H.Arendt, στο βιβλίο της *Η Ανθρώπινη Κατάσταση*, κινείται στο ίδιο πνεύμα πρόταξης της δημόσιας έναντι της ιδιωτικής ζωής. Κύρια πηγή αναφοράς αποτελεί η ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, ο πολιτικός βίος και το *res publica*. Στην οπτική της η δημόσια ζωή που επιτελούσε εξέχοντα ρόλο στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα συνδέθηκε με τα κοινά, το «πολιτεύειν ή πολιτεύεσθαι», ταυτίστηκε με τον πολιτικό βίο και διαφοροποιήθηκε διακριτά από την ιδιωτική ζωή που θεωρείτο ηθικά κατώτερη. Η πολιτική δράση έθετε ως προϋπόθεση την ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου, ο οποίος συνδέθηκε με την σημασία της **διάρκειας**, την **δημοσιότητα** και την **ελευθερία**.

Ο όρος δημόσιος σημαίνει, πρώτον, πως ό,τι εμφανίζεται δημοσίως μπορεί να ιδωθεί και να ακουστεί από τον καθένα και πώς έχει την ευρύτερη δυνατή δημοσιότητα. [...] Δεύτερον, ο όρος δημόσιο δηλώνει τον ίδιο τον κόσμο, στην έκταση που είναι κοινός για όλους μας και διακρίνεται από τον χώρο που κατέχουμε ιδιωτικά μέσα σ' αυτόν. (Arendt 1986: 74, 78, 81)

Η κατάκτηση της ελευθερίας σήμαινε την επίτευξη της ευδαιμονίας και την λύτρωση από τις εσωτερικές παρορμήσεις της επιβίωσης και από τις αναγκαιότητες που επιβάλλει η φύση. «Το να είναι κανείς πολιτικό ον, το να ζει στην πόλιν, σήμαινε ότι το κάθε τι αποφασιζόταν δια των λόγων και της πειθούς και όχι με τον καταναγκασμό και την βία.» Εν ολίγοις, η σαφής διάκριση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό εντοπίζεται στα αντιθετικά ζεύγη της ελευθερίας - ισότητας, που δύναται να συμβούν μόνο στον δημόσιο χώρο και της χρείας - ανάγκης, γέννημα των οποίων αποτελεί το νοικοκυριό. Συνεπώς, ο φτωχός ήταν εκτεθειμένος συνέχεια στην ανάγκη και ο δούλος, ακόμα χειρότερα, στην βία. (Γρηγοριάδης 2017)

Η πόλις διέφερε από το νοικοκυριό κατά το ότι δεν γνώριζε παρά «ίσους», ενώ το νοικοκυριό ήταν το κέντρο της πιο ακραίας ανισότητας. Το να είσαι ελεύθερος σήμαινε να μην υπόκεισαι ούτε στην ανάγκη της ζωής ούτε στην εξουσία κάποιου άλλου και επίσης να μην εξουσιάζεις ο ίδιος κάποιον άλλον. (Arendt 1986: 51-52)

Επισημαίνεται ότι η έννοια της ελευθερίας και της ισότητας που προσέφερε η δημόσια σφαίρα ουδεμία σχέση είχε με την εφαρμογή σχέσεων εξουσίας που συνέβαιναν στην ιδιωτική. Ο αρχηγός της οικογένειας ασκούσε απόλυτο έλεγχο σε αυτήν, το νοικοκυριό και τους δούλους. Με αυτόν τον τρόπο ο πολιτικός βίος που πραγματώνεται στον δημόσιο χώρο καταφέρνει να αποδεσμεύσει τον άνθρωπο από την προπολιτική κατάσταση του νοικοκυριού, δίνοντάς του την ευκαιρία ισότιμης διαβούλευσης με τους υπόλοιπους.^[1]

Η έννοια της ισότητας στην πόλη - κράτος δεν ταυτίζεται με την σύγχρονη ερμηνεία της καθώς προϋπέθετε την ύπαρξη κάποιων άνισων μελών του πληθυσμού. Η συντριπτική πλειοψηφία όπως οι γυναίκες και οι δούλοι αποκλείονταν από το δημόσιο γίνεσθαι ενώ ακόμα και στην σφαίρα του ιδιωτικού κατείχαν κατώτερη θέση, συνυφασμένη με την χρεία – ανάγκη.

Οι γυναίκες και οι δούλοι, στην ελληνική αρχαιότητα, ήταν κρυμμένοι ακριβώς επειδή συντελούσαν στην επιβίωση του είδους με τα σώματά τους, η ζωή τους ήταν «επίμοχθη», αφιερωμένη σε σωματικές (και μόνο) λειτουργίες. Η πρόσβαση στα κοινά, άρα στην ελευθερία και την ισότητα απαιτούσε την ενασχόληση με καθετί **σημαντικό** που αξίζει να είναι ορατό και ακουστό από τους άλλους. **Η σωματικότητα, η ανάγκη και η επιθυμία συγκαλύφθηκαν στην σφαίρα της ιδιωτικότητας η οποία παρέμεινε σταθερά στερητική και άνευ σημασίας.** Για

¹ Όπως επισημαίνει ο Κ.Καστοριάδης: «το νόημά της (ισότητας) είναι επίσης, και ιδίως, εκείνο μιας ίσης δραστηριότητας, μιας ίσης συμμετοχής, μιας ίσης ευθύνης». Η ισότητα δεν είναι εμπειρικό γεγονός, «είναι η υπόθεση κάθε ορθολογικού λόγου, εφόσον ένας τέτοιος λόγος προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δημόσιου χώρου της σκέψης και ενός δημόσιου χρόνου της σκέψης που είναι και οι δύο ανοικτοί, σε όλους και στον οποιοδήποτε». (Μίχα2006:23)

Hannah Arendt (1906-1975)

τους αρχαίους Έλληνες «μία ζωή που ξοδεύεται μέσα στην ιδιωτική σφαίρα του 'καθενός' (στο ίδιο), έξω από τον κόσμο των κοινών, είναι εξ ορισμού 'ιδιωτική', δηλαδή ηλίθια». (Arendt 1986:59)

Η φιλόσοφος συμφωνεί ότι οι ιδιωτικές υποθέσεις δεν είναι γενικά ασήμαντες, επιμένει, ωστόσο, στην πρόταξη του δημόσιου καθώς «το να ζεις μια εντελώς ιδιωτική ζωή σημαίνει προπάντων να στερείσαι τα ουσιώδη για μία πραγματική ανθρώπινη ζωή: να στερείσαι την πραγματικότητα η οποία προκύπτει από το γεγονός ότι βλέπεις και ακούγεις από άλλους, να στερείσαι έναν 'αντικειμενικό' δεσμό με αυτούς, ένα δεσμό που προκύπτει από το γεγονός ότι συνδέεσαι και χωρίζεις από αυτούς με την μεσολάβηση ενός κοινού κόσμου πραγμάτων, να στερείσαι την δυνατότητα να κατορθώσεις κάτι που να διαρκεί περισσότερο από την ίδια την ζωή σου». (Arendt 1986:86)

Ο R.Sennett αν και αυτός με τη σειρά του τάσσεται υπέρ της πρόταξης της δημόσιας ζωής έναντι της ιδιωτικής, θεωρεί ότι πρόκειται περισσότερο για ζήτημα ισορροπιών παρά για διακριτές ενότητες. Επισημαίνει μία γενικευμένη ομοιότητα ανάμεσα στην κρίση της ρωμαϊκής κοινωνίας και στην κρίση της κοινωνίας των νεότερων χρόνων, στα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Διερευνά τους λόγους της απονέκρωσης του δημόσιου χώρου όπως αυτή συνέβη αρχικά στην ρωμαϊκή κοινωνία αποδίδοντας αυτήν την μεταστροφή σε μία φυγή από τους τύπους της *res publica*. Όσο η δημόσια ζωή του Ρωμαίου εξασθενούσε, άρχισε να αποζητά στην ιδιωτική, μία νέα

αρχή δέσμευσης και πίστης. Η ενασχόληση με ζητήματα της *res publica* σταδιακά απέκτησε έναν χαρακτήρα καταναγκασμού. Κατά παρόμοιο τρόπο και η δημόσια ζωή της νεωτερικότητας έγινε ζήτημα υποχρεωτικής τήρησης των τύπων.

Η *απονέκρωση* του δημόσιου χώρου με την έννοια του συγχρωτισμού και της συνδιαμόρφωσης, οφείλεται μεταξύ άλλων στην εξατομίκευση, την απάθεια και την προσκόλληση σε ιδιωτικά –και μόνο, ζητήματα. Το δημόσιο γίνεσθαι μοιάζει να έχει χάσει το νόημά του. Πράγματα ή πρόσωπα έχουν γίνει ξένα μεταξύ τους.^[2]

Όπως παρατηρεί ο Robert Pfaller, από τα τέλη της δεκαετίας του '60, ο διαχωρισμός μεταξύ ενός θεατρικού δημόσιου χώρου και ενός πιο προσωπικού, μεταξύ δημόσιου ρόλου και ιδιωτικού ανθρώπου, έχει γίνει ολοένα και πιο θολός εις βάρος της δημόσιας σφαίρας. Η ορατότητα και η εξωτερική παρατήρηση εξαφανίστηκαν και αντικαταστάθηκαν από μία ενδόμυχη και εσωτερική παρατήρηση του εαυτού. Αυτό που πλέον είχε περισσότερη σημασία ήταν η αυθεντικότητα, δηλαδή η αληθινή φύση του ατόμου ανεπηρέαστη από τις διάφορες επίκτητες δυνατότητες και την φαινομενικότητα του θεατρικού ρόλου που λάμβανε χώρα στον δημόσιο χώρο. Αυτή η

Richard Sennett (1943-)

² «Η αλλοτρίωση σημαίνει κατά τον Μαρξ ότι ο άνθρωπος δεν αισθάνεται, όταν ιδιοποιείται τον κόσμο, σαν ον που ενεργεί, αλλά ότι ο κόσμος (η φύση, οι άλλοι και ο εαυτός του) του μένουν ξένα. Στέκουν απέναντί του σαν εχθρικά αντικείμενα, αν και μπορεί να έχουν δημιουργηθεί από αυτόν. Αλλοτρίωση σημαίνει ότι ζεις τον κόσμο και τον εαυτό σου παθητικά στον διαχωρισμό υποκειμένου και αντικειμένου.» (Petrovic 1973: 16)

εσωτερικοποίηση συνοδεύτηκε και από μία υποκειμενοποίηση. Πλέον, δεν υπήρχαν αντικειμενικοί κανόνες, κώδικες ή κοινωνικές κατασκευές και εμφανίσεις αλλά μόνο αυθεντικές φανερώσεις του εαυτού. (Pfaller 2011: 74)

Αυτή η προσκόλληση στο εγώ ορίστηκε από τον Sennett με τον ψυχαναλυτικό όρο του *ναρκισσισμού*. Για τον ίδιο, **οι ναρκισσιστικές κοινωνίες είναι ανίκανες να διατηρήσουν μία δημόσια σφαίρα εφόσον θεωρούν τον κάθε «ρόλο» ως αποξένωση από τον πραγματικό εαυτό**. Για τον ναρκισσισμό με αυτήν την έννοια, το εγώ είναι τόσο πολύτιμο που δεν μπορεί να εγκαταλειφθεί εν είδη μίας εμφάνισης ούτε στιγμιαία. Φυσικά, αυτός ο φόβος της αποξένωσης δεν αφορά μόνο την δημόσια εμφάνιση κάποιου αλλά πολύ περισσότερο αφορά ολόκληρη την σχέση του με τον εξωτερικό κόσμο. Το εγώ θεωρείται καθαρό και αμόλυντο ενώ οτιδήποτε ξένο προς αυτό, θεωρείται ακάθαρτο. **Αναπόφευκτα, προκύπτει μία επικράτηση της ενδοσκόπησης και μία ολική υποτίμηση του εξωτερικού, διαθέσιμου για παρατήρηση, κόσμου**. Ωστόσο, όπως παρατηρεί, αυτή η αναζήτηση του αληθινού εαυτού μπορεί να είναι απεριόριστη και άρα ποτέ επιτεύξιμη.

Ο εξωτερικός κόσμος μοιάζει πλέον απρόσωπος και άδειος· το περιβάλλον εξωθεί τον άνθρωπο να θεωρεί την δημόσια σφαίρα άνευ νοήματος και άρα να αναζητά σε οικείο έδαφος ό,τι αποστερείται σε έναν πιο ξένο χώρο. Όπως αναφέρει ο Sennett, «στην ιδιωτική μας ζωή δεν αναζητούμε κάποιαν αρχή αλλά ένα αντικαθρέφτισμα, τι είναι οι ψυχές μας, τι είναι αυθεντικό στα αισθήματά μας». **Η ιδιωτική διαβίωση κατέστη αυτοσκοπός στα πλαίσια μιας γενικευμένης αναζήτησης του γνώθι σαυτόν**.

Καθ' όσον οι άνθρωποι θεωρούσαν την πολυπλοκότητα εχθρό του ανθεκτικού χαρακτήρα, διαμόρφωναν εχθρική στάση στην ιδέα, μα και στον συγχρωτισμό, της δημόσιας ζωής. Εάν η πολυπλοκότητα είναι απειλή για την προσωπικότητα, τότε δεν είναι πλέον επιθυμητή στην κοινωνική εμπειρία. [...] Η πίστη στην εγγύτητα μεταξύ των προσώπων ως ηθικό αγαθό είναι κατ' ουσίαν το προϊόν μιας βαθιάς αποσάθρωσης που παρήγαγαν ο καπιταλισμός και η εγκόσμια πίστη κατά τον προηγούμενο

αιώνα. Εξ αιτίας αυτής της αποσάθρωσης, οι άνθρωποι αναζήτησαν προσωπικά νοήματα σε απρόσωπες καταστάσεις, σε αντικείμενα και στις αντικειμενικές καταστάσεις της ίδιας της κοινωνίας. Δεν κατόρθωσαν όμως να βρουν αυτά τα νοήματα: καθώς ο κόσμος έγινε ψυχομορφικός, μυστικοποιήθηκε. Για αυτό οι άνθρωποι θέλησαν να αποτραβηχτούν, κι ανακάλυψαν στους ιδιωτικούς χώρους ζωής, ειδικά στην οικογένεια, κάποιαν αρχή τάξεως στον τρόπο με τον οποίο γινόταν αντιληπτή η προσωπικότητα. Έτσι το παρελθόν εγκαθίδρυσε έναν κρυφό πόθο για σταθερότητα με την πασιδίλη επιθυμία για εγγύτητα μεταξύ των ανθρώπινων όντων. (Sennett 1999:235,329,330)

Σε μία σύγχρονη προσέγγιση, ο Η-Ζέγγελος παρατηρεί ότι ο δημόσιος χώρος ως η κατεξοχήν χωρική έκφραση της δημόσιας σφαίρας στους νεότερους χρόνους εμφανίζεται αλλοιωμένος συγκριτικά με το αρχέτυπο της αρχαίας Αγοράς των Αθηνών και την κλασική έννοια της πόλης. «Οι δραστηριότητες και οι συναλλαγές στους λεγόμενους δημόσιους χώρους του σήμερα, εξ αιτίας της έλλειψης κάθε είδους συλλογικής συμμετοχής, δεν έχουν δημόσιο χαρακτήρα. Πρότυπο παράδειγμα, η σημερινή Piazza San Marco της Βενετίας, τόπος συγκέντρωσης αποξενωμένου πλήθους, αποτελούμενου από «ιδιωτικοποιημένους και ιδιοτελείς ιδιώτες» που περιπλανιούνται πέρα - δώθε, από καφενείο σε καφενείο, και των οποίων η φαινομενική διάθεση εκφράζει ανία και κούραση. Μόνη εξαίρεση του εκφυλισμού αυτού, είναι ίσως η πλατεία του χωριού στην επαρχία, όπου ακόμα σώζονται υπολείμματα ενός αρχέτυπου 'πολιτικού βίου' που συμμορφώνεται με τις προϋποθέσεις της Η.Arendt. Όσο για τις πόλεις, οι μόνες εκδηλώσεις που φαινομενικά εκπληρώνουν τις προϋποθέσεις αυτές, είναι οι μαζικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας.» (Ζέγγελος 2011)

[Υπάρχει ένα έξω και ένα μέσα, και ο εαυτός μου στην μέση, μάλλον αυτό είμαι, αυτό που χωρίζει τον κόσμο στα δύο, από την μία πλευρά το έξω, από την άλλη το μέσα, μπορεί να είναι λεπτό σαν λεπίδα, δεν βρίσκομαι ούτε στην μία πλευρά ούτε στην άλλη, είμαι στο ενδιάμεσο, είμαι ο τοίχος, έχω δύο επιφάνειες και καθόλου βάθος...]

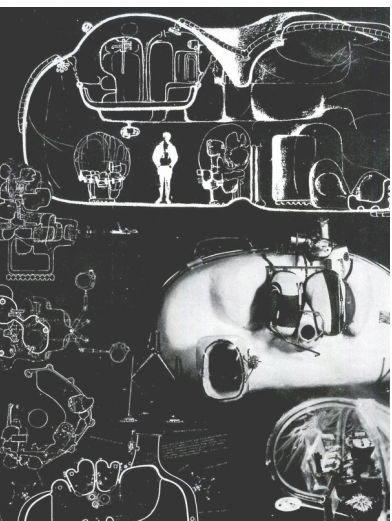
Samuel Beckett, *The Unnamable*

Με την πάροδο του χρόνου, παρατηρείται μια αυξανόμενη μείωση της λειτουργίας της κοινωνίας ως πεδίου ανταλλαγής, κοινωνικότητας και αλληλεγγύης. Ο αυξανόμενος ατομικισμός αποτέλεσε, όπως είδαμε, αντικείμενο μελέτης ήδη από τις απαρχές του μοντερνισμού, σήμερα ωστόσο σε ακραία μορφή αποτελεί την βασική ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού και η μελέτη του είναι σχετικά πρόσφατη.

Από πολλούς κοινωνιολόγους και θεωρητικούς γίνεται λόγος για μια νέα οικονομία που έχει διαδεχθεί την βιομηχανική και βασίζεται στην πληροφορία και την τεχνολογία. Ο Manuel Castells ορίζει τη νέα οικονομία ως παγκόσμια, πληροφοριακή και στην βάση της καπιταλιστική και υποστηρίζει ότι στο επίκεντρό της βρίσκονται τα δίκτυα που συνιστούν τη νέα κοινωνική μορφολογία της εποχής μας. Το γεγονός ότι η διαδικασία παραγωγής στον πληροφοριακό καπιταλισμό είναι οργανωμένη με το σύστημα των δικτύων έχει ως αποτέλεσμα τα διάφορα τμήματά της να αυτονομούνται και να λειτουργούν ως ανεξάρτητοι κόμβοι, συνδεδεμένοι με μεγαλύτερα δίκτυα. Ο M.Castells υποστηρίζει ότι η νέα, κυρίαρχη χωρική δομή είναι ο δυναμικός χώρος που προκύπτει από τις ροές των πληροφοριών.^[3]

Η υπερπληθώρα ερεθισμάτων που προκύπτει από την σύγχρονη πολυπλοκότητα παράγει την ανάγκη για κάποιου είδους αμυντικό μηχανισμό καθώς φαίνεται ότι η φυσική ταχύτητα αλλά και η ταχύτητα της πληροφορίας οδηγούν σε μία βαθύτερη εσωτερίκευση του εαυτού ως απάντηση σε ένα εξωγενές, εν δυνάμει εχθρικό περιβάλλον.

³ Σιούντα Β. (2014). Η διαμόρφωση του πεδίου της διαδικτυακής δημοσιογραφίας στην Ελλάδα, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Α.Π.Θ., Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Δημοσιογραφίας και Μ.Μ.Ε., σελ. 16

"The house is an appliance for carrying with you. The city is a machine for plugging into."
David Greene, Living Pod, 1967

την επαφή με το έξω. Η παγκόσμια, πλέον, πόλη, η οποία αποτελεί γέννημα της διάχυσης του καπιταλισμού και της παγκοσμιοποίησης είναι εμμονική με τον εγκλεισμό, την ασφάλεια, τον έλεγχο. (De Cauter 2004: 45) Όπως διατυπώνει ο Foucault, ενώ ο έλεγχος στις πειθαρχικές κοινωνίες του θεοκρατισμού και του φεουδαρχισμού, βασίζονταν στον φόβο της τιμωρίας και άρα στον αυτό-έλεγχο, η σημερινή κοινωνία του ελέγχου επιβάλλεται εξωτερικά, δηλαδή εκτός του εαυτού μέσω της έντονης παρακολούθησης και милитарισμού του δημόσιου χώρου.

Ο έλεγχος που βασίζεται στον φόβο οδηγεί σε καψουλοποίηση και αυτή με την σειρά της ενισχύει τον φόβο. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος

ο οποίος μπορεί να καταλήξει στην μετατροπή του κόσμου σε ένα απέραντο αρχιπέλαγος από κλειστά, αυτοαναφορικά συστήματα, φρούρια, περιφραγμένες κοινότητες, κλειστούς θύλακες όπως εμπορικά κέντρα και μεγάλα ξενοδοχεία, περιβλήματα δηλαδή ή κάψουλες σε έναν κατά τα άλλα χαοτικό γαλαξία. Η αρχιτεκτονική του 20^{ου} αιώνα επικεντρώνεται στην περίφραξη, το φράγμα, την πύλη, τον φράκτη, το φρούριο. Ο πολιτισμός της καψουλοποίησης μπορεί να ειπωθεί ως ένα είδος επιστροφής σε παλαιότερες περιόδους της ιστορίας, όπου ο δημόσιος χώρος ή καλύτερα ο κόσμος εκτός των τειχών ήταν εξ' ορισμού ανεξέλεγκτο έδαφος και άρα εν δυνάμει επικίνδυνο.

Ακόμα και ο θεσμός της πυρηνικής οικογένειας αποτελεί μία ισχυρή μορφή κάψουλας. Θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως η λογική του υπερ-ατομικισμού, η οποία ενισχύεται από τα τεχνολογικά εργαλεία και από τις καθημερινές πολιτικές του χώρου. Από τις πιο έκδηλες εκφάνσεις της είναι το φαινόμενο

της προαστικοποίησης, όπου η εσωστρέφεια και ο εγκλεισμός δεν είναι τίποτα άλλο από αναπαραστάσεις της ανάγκης για ασφάλεια, έλεγχο και υγιεινή. Ο απομονωτικός χαρακτήρας της προαστικοποίησης είναι μία εξ' ορισμού άρνηση εμπλοκής με την πραγματικότητα.

Η κινηματογραφική οικογένεια του *Κυνόδοντα* ζει σε έναν πλασματικό κόσμο, κατασκευασμένο από τον υπερπροστατευτικό πατέρα. Ζει εγκλωβισμένη σε κάποιο προάστιο, απομονωμένη και περιφραγμένη από τον γύρω κόσμο. Ο παρανοϊκός πατέρας προστατεύει τα παιδιά από όλους τους κινδύνους της νεωτερικότητας: την επαφή με την πόλη, τα μέσα επικοινωνίας και την μαζική κουλτούρα. Κάθε εξωγενές στοιχείο παρεμβολής αφαιρείται και έτσι δημιουργείται ένας απόλυτα ιδιωτικός αλλά και διεστραμμένος οικιακός χώρος. (Δραγώνας 2015: 132)

Προκύπτει έτσι ότι οι κάψουλες, ως μία μορφή ετεροτοπίας, καταργούν την δημόσια σφαίρα καθώς δεν είναι παρά τεχνητά περιβάλλοντα προσομοίωσης της πραγματικότητας. **Το αίσθημα καταφυγίου [cocooning] που προσφέρουν οι κάψουλες οδηγεί σε μία παθογενή διόγκωση της ιδιωτικής σφαίρας με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον για την δημόσια σφαίρα να ατροφεί.** Αυτό ενέχει τον κίνδυνο μίας νάρκωσης και αποχαύνωσης ή όπως υπογραμμίζει ο Lieven De Cauter, την στροφή σε μία πολιτική του στρουθοκαμηλισμού. Αν και μοιάζει ανησυχητικό, ο ίδιος εμφανίζεται παρηγορητικός διατυπώνοντας ότι «το έξω είναι πάντα μεγαλύτερο από το μέσα» και έτσι με αντίστοιχη λογική κανείς ελπίζει ότι οι συλλογικότερες δομές, παλιότερης ή και νέας μορφής, θα υπερνικούν την εσωστρεφή και απομονωμένη ενικότητα.

***[Vital space can only be explained
in terms of the priority of the inside.]***

Peter Sloterdijk

Η θεωρία των σφαιρών στην σκέψη του Peter Sloterdijk

Σε μία άλλη προσέγγιση, ο Peter Sloterdijk παρατηρεί πως η ακμή της εποχής της καψουλοποίησης έχει παρέλθει καθώς η αρχιτεκτονική άλλαξε κατεύθυνση. Η πόλη επανήλθε στο προσκήνιο αλλά αυτήν την φορά ως κάτι άυλο και απροσδιόριστο. Η κάψουλα εξαφανίζεται δίνοντας την θέση της σε μία μεταμοντέρνα θεώρηση της πόλης ως ένα δίκτυο [net] ή ιστό [fabric]. Η αντίληψη της πόλης ως δίκτυο σηματοδοτεί την έλευση του μεταμοντέρνου, αφήνοντας πίσω της τον ουτοπικό ατομισμό του '60. Αν και η κριτική του σχολιάζει τη λογική της καψουλοποίησης ως μία μορφή αστικού αυτισμού, προβαίνει στην παρατήρηση ότι και τα δίκτυα ενέχουν τον κίνδυνο ουδετεροποίησης και αδρανοποίησης του χώρου. Η σκέψη του υπερβαίνει την θεώρηση της πόλης ως δίκτυο με βασικό αντεπιχείρημα την απουσία χωρικότητας, η οποία προκύπτει από μία λανθάνουσα δισδιάστατη, μη χωρική θεώρηση που έχει ως βασικό στοιχείο συγκρότησης το σημείο. Σε αντίθεση με την σημειακή θεώρηση του ατομικού χώρου στο δίκτυο, για τον P.Sloterdijk, η ατομική μονάδα δεν στερείται επέκτασης καθώς έχει τον χαρακτήρα μικρόκοσμου. (Sloterdijk 2009) **Η ατομικότητα λαμβάνεται υπόψιν ως τοπολογικό σημείο, δηλαδή όχι ως απλό πολλαπλάσιο σε ένα σύνολο αλλά ως μία ξεχωριστή, συσχετιστική και πολύπλοκη μονάδα με διαφορετική εσωτερική εξάπλωση.**

Ο P.Sloterdijk εξετάζει την φύση του κοινωνικού με μία τοπολογική προσέγγιση. Εμπλουτίζει την χαϊντεγκεριανή σκέψη του *ανήκειν*, όχι σε συνάρτηση με τον χρόνο, όπως αυτή αποτυπώνεται στο *Being and Time*, αλλά σε συσχέτιση με τον χώρο, κάτι που του επιτρέπει να θεωρεί ο ίδιος το έργο του ως μία συνέχεια, ως ένα πιθανό *Being and Space*. (Schinkel & Noordegraaf-Elens 2011: 12) Δεν τον ενδιαφέρει η ανθρώπινη ταυτότητα του ποιος ή τί είμαι αλλά το πού είμαι. Αυτός ο χώρος είναι πάντα ένας κοινός χώρος, μία σφαίρα, ένα ψυχοκοινωνικό δοχείο σε διάφορες, ιστορικά εξαρτώμενες μορφές. **«Το να**

είσαι στον κόσμο σημαίνει να είσαι σε σφαίρες.» Στην σκέψη του Martin Heidegger το να έρχεσαι στον κόσμο συνδέεται με το κτίζειν, σε σχέση με την εσωτερική διαδικασία του σκέπτεσθαι και κατοικείν. Ωστόσο, διατυπώνει ότι στην πραγματικότητα το να ανήκεις στον κόσμο δεν πρόκειται για μία αυτοφυή, μοναχική κατάσταση καθώς ενυπάρχουμε πάντα σε κάτι που έχει ήδη κτιστεί. Το χαϊντεγκεριανό είναι [being] για τον Sloterdijk πάντα νοείται ως η συνύπαρξη με τους άλλους [being-alongside-others]. **Η χωρική ύπαρξη είναι πάντα μία συν-ύπαρξη**, δεν μπορεί ποτέ να είναι απομονωμένη. Το ανήκειν έχει τόσο χωρικές όσο και κοινωνικές διαστάσεις.

Η προσέγγιση του Sloterdijk προσπαθεί να ερμηνεύσει το φαινόμενο της ανθρώπινης εγγύτητας, το να είσαι μαζί με άλλους [human togetherness], πρωταρχικά με όρους κοινών ενεργειών ή άυλων δυνάμεων οι οποίες επενεργούν στους συμμετέχοντες των κοινωνικών σχέσεων παράγοντας «κοινότητες συντονισμού» [communities of resonance]. **«Οι σφαίρες είναι κοινοί χώροι αντίληψης και εμπειρίας, μία εσωτερική ζώνη η οποία λειτουργεί σαν ατμόσφαιρα.»**^[4]

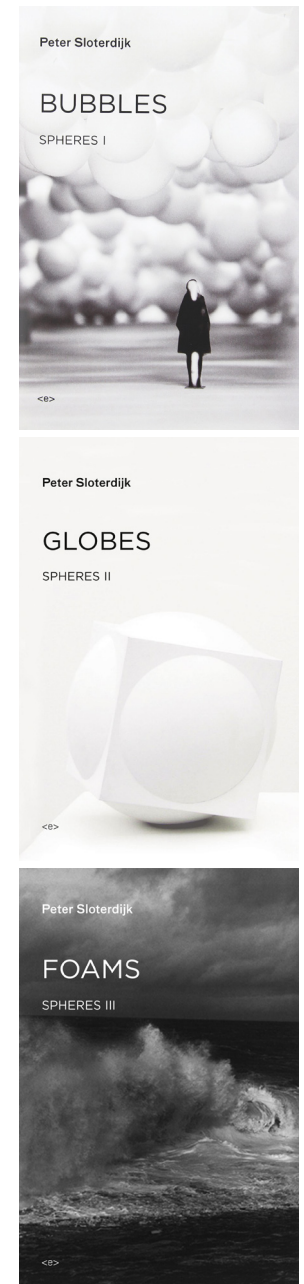
Η προσέγγιση της σφαίρας στην τριλογία του Sloterdijk είναι κλιμακωτή. Ο ίδιος ξεκινάει στον πρώτο τόμο με τις μικροσφαίρες [bubbles] ή αλλιώς φυσαλίδες για να συνεχίσει με τις μακροσφαίρες [globes] - φούσκες και να καταλήξει στον τρίτο τόμο στο συμπέρασμα ότι **η σημερινή κοινωνία αποτελείται από ένα σύνολο πολλών δικτυωμένων μικροσφαιρών, παρομοιαζόμενων με την μορφή του αφρού** [plural spherology].

Στο Σφαίρες I, ο συγγραφέας θέτει το φιλοσοφικό υπόβαθρο για την κατανόηση αυτών των μικροσφαιρών.

⁴ "Dasein is a form of 'ecstatic immanence': it is its place, but that place is always already a shared place. And at the same time, it is the 'strong relations' of coexistence that shape the topos of man. [...] What in 20th-century philosophy is called being-in-the-world is actually first of all being-in-spheres. When people are da, they are so in spaces that have opened themselves for them, because these spaces, precisely because people take a living within their form, have offered to these people content, possible extension and duration." (Schinkel & Noordegraaf-Elens 2011: 14)

Υποστηρίζει πως ήδη από την ενδομήτρια κατάσταση, ο πλακούντας είναι για το έμβρυο μία μορφή συνύπαρξης σε σφαίρα. Το πρόβλημα προκύπτει όταν το υποκείμενο αποκόπτεται από αυτή την πρωταρχική μορφή συνύπαρξης και έκτοτε χρειάζεται να αναζητά νέες μορφές αυτής. Η ύπαρξη σε σφαίρες εμφανίζεται λοιπόν, ως το παραγωγικό αποτέλεσμα του τραύματος του αποχωρισμού ή αλλιώς του κοψίματος του ομφάλιου λώρου. **«Η κατασκευή καταφυγίων δημιουργεί μια σειρά επαναλήψεων της μήτρας σε εξωτερικά περιβάλλοντα.»** (Sloterdijk 2009)

Στο δεύτερο και μεγαλύτερο τόμο, αναλύεται ο τρόπος με τον οποίον οι αρχικές μικροσφαίρες επεκτείνονται σε μία ευρύτερη κοσμολογική διάσταση. Όπως έχει ήδη σκιαγραφηθεί, η ανάγκη του ανθρώπου για αίσθημα ασφάλειας και προστασίας ή ανοσίας [immunology] -όπως προσέφερε το περιβάλλον της μήτρας, γεννά την συν-ύπαρξη σε σφαίρες. Η οργάνωση σε φυλή συνιστούσε μία από τις πρώτες εκφράσεις της έμφυτης αυτής ανάγκης. Η ενότητα των μελών ήταν η προϋπόθεση για προστασία από το εξωτερικό περιβάλλον και κάθε εν δυνάμει απειλή. Με την έλευση του χριστιανισμού, ο ανθρώπινος παράγοντας ως εγγύηση προστασίας, οριακά εξαφανίστηκε καθώς την θέση του πήρε η υπερβατική και μεταφυσική, πανταχού παρουσία. (Winkel 2012) Ο Sloterdijk προβαίνει

στην κατασκευή των μακροσφαιρών [globes] καταδεικνύοντας την ανάγκη ύπαρξης μιας μεγαλύτερης δομής που θα κρατάει ενωμένα τα μικρότερα υποσύνολα.^[5]

Συμπερασματικά, οι διάφορες μορφές ζωής που συνιστούν οι μονάδες ή ατομικότητες, απεικονίζονται ως φυσαλίδες [bubbles], οι μορφές συλλογικότητας που αποτελούν ένα υπερσύνολο των προηγούμενων εμφανίζονται ως φούσκες [globes] ενώ προκειμένου να εκφραστούν οι συλλογικές μορφές ατομικότητας εισάγεται η έννοια του αφρού [foam]. Ο αφρός είναι μία συγκέντρωση πολλών φυσαλίδων, οι οποίες ενώ μπορεί να βρίσκονται η μία δίπλα στην άλλη, διατηρούν την αυτονομία τους. Ως μία οργανωτική δομή θα μπορούσε να αποδώσει τις σχέσεις στην σύγχρονη κοινωνία.

Η σύσταση του αφρού δεν είναι προκαθορισμένη και συμμετρική αλλά παροδικά εξελισσόμενη. Σε έναν τέτοιο ά-σχημο, πολυκεντρικό, πλέον σχηματισμό το κάθε άτομο ορίζεται ως μία φυσαλίδα της οποίας η πολυπλοκότητα και μοναδικότητα γίνεται αναγνωρίσιμη. Αν και οι φυσαλίδες έχουν την τάση να συνενώνονται παράγοντας μεγαλύτερες δομές, πάντα υπάρχουν «εκατοντάδες αν όχι χιλιάδες επίπεδα στο σύγχρονο κοινωνικό γίνεσθαι, τα οποία όλα έχουν την τάση από τη δική τους οπτική γωνία να αυτοπροσδιορίζονται ως το κέντρο του ενδιαφέροντος». (Sloterdijk 2009) Κατ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν, η κοινωνία, ως αφρός, αποτελείται από διάφορες ομάδες και σχηματισμούς, με διαφορετικά κέντρα και άρα δεν πρόκειται για ένα στατικό μόρφωμα, με σταθερή και ελέγχιμη μορφή. **Κατ' επέκταση, το δημόσιο δεν μπορεί να οριστεί ως μία πάγια, μονοσήμαντη συνθήκη αλλά πολύ περισσότερο ως ένα σύνολο μικροσφαιρών οι οποίες όταν**

⁵ Τέτοιες μπορεί να θεωρηθούν οποιασδήποτε μορφής κοινότητα όπως το σχολείο ή και σε μεγαλύτερη κλίμακα το έθνος και η θρησκεία. Στην σημερινή πραγματικότητα η παγκοσμιοποίηση και ο καπιταλισμός μπορούν να ερμηνευθούν ως τέτοια υπερσύνολα.

εναρμονιστούν παράγουν «κοινότητες συντονισμού».^[6]

Αντίστοιχα, σε μεγαλύτερη κλίμακα, η δημόσια σφαίρα δύναται να αναπαρασταθεί ως μία συνάθροιση υπεράριθμων μικροσφαιρών - φυσαλίδων, οι οποίες αλληλοκαλύπτονται και διασταυρώνονται συνεχώς. Προκειμένου, όμως, να επιτευχθεί εποικοδομητικά αυτή η διασταύρωση σε συλλογικότερες δομές, για να μπορέσει δηλαδή κανείς να βγει «ακέραιος» από τον εαυτό του στον κόσμο θα πρέπει να έχει μία σταθερή συγκρότηση εκ των έσω.

Για την μορφοκρατική σκέψη του Sloterdijk, αν κάθε άνθρωπος αναπαρίσταται ως ένα νησί, ανεξάρτητα από το πόσο απομονωμένος είναι από τους άλλους, δεν παύει να είναι είτε στιγμιαία ή διαρκέστερα, συνδεδεμένος σε ένα δίκτυο από παρακείμενα νησιά, συνθέτοντας έτσι μεγαλύτερες δομές. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η κοινωνία μπορεί να ερμηνευθεί ως «μία συνάθροιση από μικροσφαίρες διαφόρων σχηματισμών -όπως τα ζευγάρια ή τα νοικοκυριά, οι οποίες ως μεμονωμένες φυσαλίδες, σε μία σύσταση αφρού, μοιράζονται τα μεταξύ τους όρια, βρίσκονται τυχαία, πάνω ή κάτω η μία από την άλλη, χωρίς απαραίτητα να αγγίζονται ή να διαχωρίζονται. Ο αφρός εμφανίζεται ως μία ευέλικτη τοπολογική δομή με κατάλληλες αναλογίες διαπερατότητας που επιτρέπει σε μία μικροσφαίρα να διατηρεί την ολότητα και την αυθυπαρξία της ενώ παράλληλα την καθιστά ικανή να μετέχει σε μία συλλογικότερη ανάπτυξη.

Άλλωστε, ο ίδιος επισημαίνει πως **δεν υπάρχει το αποκαλούμενο «εξωτερικό» [outside], υπάρχουν μόνο οι «τόποι» του ανθρώπου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα εσωτερικοί και εξωτερικοί. Όχι μόνο το μέσα του σύγχρονου ανθρώπου είναι ολοκληρωτικά έξω αλλά και το ίδιο το γεγονός της ύπαρξης σε σφαίρες πάντα σημαίνει την ύπαρξη σε κάτι ενδιάμεσο, μεταξύ μέσα και έξω.** «Είμαστε σε ένα έξω

⁶ Το πρωταρχικό συστατικό στοιχείο της κοινωνικής συνοχής είναι οι κοινότητες συντονισμού που δημιουργούνται όταν δύο ή περισσότερα άτομα μοιράζονται ένα κοινό αίσθημα και συγχρονίζονται οι διαθέσεις τους γύρω από κάποιο κέντρο ενδιαφέροντος.

που κουβαλά εσωτερικούς κόσμους.» (Schinkel & Noordegraaf-Elens 2011: 14)

Η απόσταση είναι πλέον μόνιμα ενδιάμεση. Επαναδιατυπώνοντας παραδοσιακές θέσεις της νεωτερικότητας μεταξύ μέσα και έξω, κοντά και μακριά, οδηγούμαστε σε μία νέα τοπολογία, πτύχωση του έξω, μέσα. «Η σύγχρονη συνθήκη ορίζεται, πλέον περισσότερο από στιγμιαίες συνδέσεις παρά από την ίδια την φυσική απόσταση· διατρέχεται από περάσματα τόσο φυσικά όσο και ψηφιακά.» (Schneider 2017: 28). Ωστόσο, όσο η έννοια της απόστασης ολοένα και παύει να θεωρείται μετρήσιμη συνιστώσα, η άλλοτε φυσική εγγύτητα δεν λαμβάνει, πλέον, απαραίτητα κάποιο χωρικό αποτύπωμα.^[7]

«Η ίδια η έννοια του ορίου δεν αποτελεί πλέον έναν χώρο περι-ορισμού αυτόνομων ή άρθρωσης αντιθετικών εννοιών. Το όριο σύμφωνα με τον Gilles Deleuze μεταξύ μέσα/έξω, εγώ/άλλος, υποκείμενο/αντικείμενο δεν είναι κάτι που πρέπει να υπερβούμε, να το παραβιάσουμε, αλλά να το διασχίσουμε. [...] Τα όρια σύμφωνα με τον Γάλλο διανοητή τίθενται στην διαδικασία του περάσματος, η κίνηση ορίζει και συνθέτει τα όρια, όρια ήδη μολυσμένα από τα όρια του άλλου, υπάρχει ένα γίνεσθαι άλλος σε κάθε όρο του ορίου. [...] Πρόκειται λοιπόν για τον πραγματισμό του ορίου, το όριο επιτελείται συνεχώς.^[8] Η μετάβαση όπου δύο όροι συνδέονται χωρίς να παθαίνουν τίποτα (το παράδειγμα του παραθετικού collage) παραχωρεί την θέση της στη μετάλλαξη όπου δεν ενδιαφέρουν οι δύο όροι, αλλά η σχέση τους, αυτή που δημιουργεί γίνεσθαι, αμοιβαία παθήματα, αλλαγές.»

⁷ Στην νεωτερική σκέψη η δημόσια σφαίρα ταυτίστηκε με τον δημόσιο χώρο, το αμοιβαίο βλέμμα και την συναίνεση. Ο δημόσιος χώρος στην εποχή της τηλε-διανοήσης στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και της διαδικτυακής πλέον συνδεσιμότητας, σταδιακά απομακρύνεται από τον αναπαραστατικό χαρακτήρα του. Συνεπώς, η δημόσια σφαίρα και ο δημόσιος χώρος χάνουν την άλλοτε ταυτόσημη έννοιά τους.

⁸ Η ντελεζική θέση περί επιτελεστικότητας του ορίου δε λαμβάνει απαραίτητα χωρικές και μόνον, προεκτάσεις. Η θεωρητικός Judith Butler διατυπώνει αργότερα πως οι έμφυλες ταυτότητες (που οι ίδιες συνιστούν οριακές καταστάσεις) αν και επιβάλλονται κανονιστικά από την κοινωνία και τα κοινωνικά ταμπού, στην πραγματικότητα έχουν ένα παραστασιακό/ επιτελεστικό χαρακτήρα.

Η Elisabeth Grosz σχολιάζει:

«Το έξω είναι η μεταστοιχείωση του μέσα, συνδέεται όχι μόνο με το μέσα, αλλά και με το πραγματικό [...] είναι η δύναμη – virtual συνθήκη του μέσα», το έξω δεν είναι ένα σταθερό όριο αλλά κινούμενο από περισταλτικές κινήσεις, πτυχές, «το μέσα είναι μια δράση – effect του έξω, μια πτυχή, ντουμπλάρισμα του έξω.» (Χατζησάββα 2009: 235-236).

Συμπερασματικά

Η σκέψη της νεωτερικότητας στρέφεται στην επίμονη προσκόλληση στην διαλεκτική διάκριση ανάμεσα σε ιεραρχημένα δίπολα όπως μέσα - έξω, δημόσιο - ιδιωτικό. Προκειμένου να τηρηθεί η διάκριση αυτή, τα όρια στη νεωτερική σκέψη όφειλαν να είναι αυστηρώς διακριτά. Με εξίσου αυστηρό τρόπο, οι υποθέσεις που αφορούσαν στην ιδιωτική σφαίρα παρέμεναν συγκαλυμμένες στα στενά της όρια καθώς εμφανίζονταν ασήμαντες για την δημόσια έκθεση και την κοινωνική διαμόρφωση της συναίνεσης. «Οι παρορμήσεις που κυβερνούσαν το δημόσιο ήσαν οι παρορμήσεις της θέλησης και της επινόησης· οι παρορμήσεις που κυβερνούσαν το ιδιωτικό ήσαν οι παρορμήσεις που έτειναν στον περιορισμό και την απάλειψη του επινοημένου. Το δημόσιο ήταν η ανθρώπινη δημιουργία· το ιδιωτικό ήταν η ανθρώπινη κατάσταση.» (Sennett 1999: 133)

Όπως εξετάστηκε, η σύγχρονη προβληματική εστιάζει στην νέα μορφή σύγχυσης δημόσιου και ιδιωτικού. Εξάλλου σήμερα η διαμόρφωση της δημόσιας σφαίρας συμβαίνει στα όρια του ιδιωτικού χώρου, ή όπως γράφει ο Z.Bauman «στην ρευστή νεωτερικότητα η δημόσια σφαίρα αποικίζεται από την ιδιωτική». Σήμερα δεν έχουμε απλώς την επαναδιαπραγμάτευση του ορίου μεταξύ δημόσιου - ιδιωτικού αλλά «ένα άδειασμα και από τις δύο πλευρές». Η πραγματική εμπλοκή στην δημόσια συζήτηση φαίνεται να έχει χαθεί ενώ ταυτόχρονα η πραγματική εξουσία διαφέρει από ό,τι παραδοσιακά νοούνταν ως δημόσιο. (Bauman 2000: 39,70) Το άλλοτε διακριτό δίπολο της νεωτερικότητας σήμερα μοιάζει να αποκαθλώνεται. Όπως διατύπωσε ο P.H.Chombart de Lawue, «η δημόσια σφαίρα είναι μέρος μιας ευρύτερης κοινωνικής ισορροπίας, υπάρχει σε αναφορά προς την ιδιωτική σφαίρα, ή πιο σωστά, οι σφαίρες αυτές αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου πολιτισμικού φαινομένου. Η έννοια

του ιδιωτικού δεν έρχεται σε αντίθεση με εκείνη του δημοσίου, αλλά ανταποκρίνεται σε διαφορετική ιδιότητα.» (Μίχα 2006: 14)

Μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι από την στιγμή που οι δύο σφαίρες λειτουργούν σήμερα ως συγκοινωνούντα δοχεία ή αλλιώς ως ένα (κλειστό) σύστημα εντροπίας, οι διαταράξεις που συμβαίνουν στην μία επηρεάζουν επακόλουθα την άλλη. Ο Sloterdijk διατυπώνει πως ο βιώσιμος χώρος μπορεί να ερμηνευθεί μόνο στα πλαίσια της προτεραιότητας του εσωτερικού. Ζούμε σε μια συνθήκη καθημερινού πολλαπλασιασμού τέτοιων υπεράριθμων εσωτερικών. Η συνεχής μετάβαση από τα αυτοκίνητα στα σπίτια και από αυτά στις οθόνες των smartphones, επιβεβαιώνει την δύναμη και την κρυφή γοητεία του είναι κανείς μέσα σε κάτι. Ταυτόχρονα, όπως διατυπώνει ο ίδιος, τα πάντα έχουν εσωτερικοποιηθεί καθώς το εσωτερικό μοιάζει περισσότερο διαχειρίσιμο από το εν δυνάμει εχθρικό εξωτερικό.

Η κατοικία είναι η αρχέτυπη μονάδα αυτού του εσωτερικού. Η κατοικία ως χωρικό αποτύπωμα της ιδιωτικής σφαίρας, αποτελεί θεμέλιο στην συγκρότηση του υποκειμένου, διαμορφώνει τόσο τις υποκειμενικές όσο και τις συλλογικές σχέσεις. Διερευνάται ο τρόπος με τον οποίον η κατοικία, ενώ στο συλλογικό ασυνείδητο εκφράζει το απόρθητο της ιδιωτικής σφαίρας, σε μία παράπλευρη αφήγηση, πάντα βρίσκεται στο στόχαστρο του δημόσιου, αδιάκοπα υποκείμενη σε αμοιβαίες ανταλλαγές με αυτό.

Στα επόμενα κεφάλαια, εξετάζεται ο ρόλος του χώρου με έμφαση στην κατοικία για την παραγωγή των ορίων του μέσα και του έξω καθώς και ο τρόπος που η κατοικία προσδιορίζει διαδικασίες ελέγχου, ρύθμισης, διαχωρισμού και σύνδεσης μέσω αυτών των ορίων.

3.0

[κατοικία - δημόσιο βλέμμα - έλεγχος]

[Όλες οι μάχες ενάντια στην καταπίεση στον σύγχρονο κόσμο ξεκινάν με τον αναπροσδιορισμό όσων ζητημάτων είχαν θεωρηθεί ιδιωτικά, μη δημόσια και μη πολιτικά σε ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος.]

Seyla Benhabib

Οι απαρχές της ιδιωτικότητας
στην Ευρώπη του 17^{ου} - 19^{ου} αιώνα

Η ανάδυση της οικιακότητας

Η οικογένεια ως εργαλείο κοινωνικού ελέγχου

Η Μεγάλη Οικιακή Επανάσταση
το άνοιγμα της οικιακότητας προς το δημόσιο
|
Ο μοντερνισμός
στην επαναδιαπραγμάτευση της οικιακότητας
|

Νέες μορφές οικιακότητας
στην σοβιετική περίοδο: nongi byt

Δημόσιο βλέμμα και τηλεόραση
στα αμερικανικά προάστια

Μετά (την) ιδιωτικότητα
ο θρυμματισμός της ιδιωτικής σφαίρας στην ψηφιακή εποχή

Εισαγωγικά

Η δεύτερη ενότητα επεξεργάζεται τις έννοιες που αφορούν στο δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό εστιάζοντας κυρίως σε αυτές που έχουν συνδεθεί με την κατοικία όπως αυτές της ιδιωτικότητας και της οικιακότητας. Με μία περισσότερο κοινωνική και βιοπολιτική σκοπιά και λιγότερο από μία τυπολογική εξέταση αναλύεται το πώς οι έννοιες αυτές που συνδέθηκαν στο πέρασμα των χρόνων με την κατοικία έχουν αναδείξει, μεταβάλλει, αναδιατυπώσει και εγκαθιδρύσει τα όριά της σε σχέση πάντα με το ιδιωτικό όριο, το δημόσιο βλέμμα και τις έμφυλες υποκειμενικότητες.

Εισαγωγικά

Η δεύτερη ενότητα επεξεργάζεται τις έννοιες που αφορούν στο δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό εστιάζοντας κυρίως σε αυτές που έχουν συνδεθεί με την κατοικία όπως αυτές της ιδιωτικότητας και της οικιακότητας. Με μία περισσότερο κοινωνική και βιοπολιτική σκοπιά και λιγότερο από μία τυπολογική εξέταση αναλύεται το πώς οι έννοιες αυτές που συνδέθηκαν στο πέρασμα των χρόνων με την κατοικία έχουν αναδείξει, μεταβάλλει, αναδιατυπώσει και εγκαθιδρύσει τα όριά της σε σχέση πάντα με το ιδιωτικό όριο, το δημόσιο βλέμμα και τις έμφυλες υποκειμενικότητες.

Στο συλλογικό ασυνείδητο, η κατοικία αποτελεί το προπύργιο του ιδιωτικού. Εύκολα στιδήποτε τοποθετείται εντός των ορίων της αποκαλείται ιδιωτικό, ωστόσο, μία ιστορική και κοινωνική αναδρομή δύναται να αναδείξει μία διαφορετική ματιά. Ιστορικά, η ίδια η έννοια της ιδιωτικότητας είναι χρονικά μεταβαλλόμενη καθώς δεν είναι παρά μία αντανάκλαση του εκάστοτε κοινωνικοπολιτικού πλαισίου. Τι είναι όμως ιδιωτικό και πώς έχει αλλάξει η σημασία του στο πέρασμα του χρόνου; Μπορεί κανείς να το προσεγγίσει με ακρίβεια χωρίς τον κίνδυνο μιας παρερμηνείας; Είναι πράγματι τα όριά του τόσο σαφώς ορισμένα όπως είθισται να θεωρείται; Οι ίδιες οι αλλαγές στην δομή της κατοικίας ήταν αυτές που κάθε φορά συνέτειναν στην διαμόρφωση των ιδιωτικών ορίων και κατ' επέκταση στην ανάδυση της ιδιωτικότητας.

Όπως αναφέρει ο Terence Riley στο κείμενο *The Un-Private House*^[9], αν και πρωταρχικές μορφές κατοίκησης έχουν εμφανιστεί ήδη στην κλασσική αρχαιότητα, η σημερινή έννοια της κατοικίας έχει τις ρίζες της στην Ευρώπη και την αποικιακή Νέα Αγγλία του 17^{ου} αιώνα. Στον μεσαίωνα, η κατοικία εκτός από την οικογένεια στέγαζε παράλληλα και διαφόρων φύσεων λειτουργίες που σχετιζόνταν με αυτήν όπως κατάστημα και εργαστήριο αλλά και κόσμο όπως συγγενείς, υπαλλήλους,

⁹ Riley, T. (1999). *The un-private house*. New York: Museum of Modern Art, σελ. 9-37.

υπηρετικό προσωπικό και τακτικούς επισκέπτες. Ακριβώς επειδή οι χώροι της εργασίας συστεγάζονταν με αυτούς της διαβίωσης σε μία διευρυμένη μορφή, η κατοικία στην περίοδο του ύστερου μεσαίωνα δεν εξέφραζε την διχοτομία δημόσιου και ιδιωτικού όπως αυτή αποτυπώθηκε αργότερα. **Η κατοικία βρίσκεται εκτεθειμένη στο δημόσιο βλέμμα το οποίο έμφυτα υπάρχει εντός της.** Ο δημόσιος χαρακτήρας αυτών των κατοικιών ενισχυόταν από την έλλειψη ξεχωριστών δωματίων για τις διάφορες δραστηριότητες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ένοικοι διέμεναν σε μεγάλους, ανοιχτούς χώρους, η λειτουργικότητα των οποίων εξασφαλιζόταν από την αναδιάταξη της επίπλωσης.

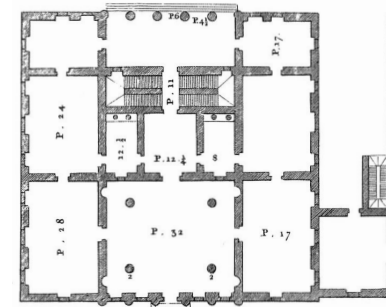
Αυτός ο τρόπος ζωής αντικατοπτρίζεται στον πίνακα του 16^{ου} αιώνα, *The Birth of Caterina Cornaro*, όπου μεγάλος αριθμός ανθρώπων ασχολείται με διάφορες δραστηριότητες, ενώ ταυτόχρονα στον ίδιο χώρο μία γυναίκα γεννάει.

Ακόμα και στην Ιταλία του 16^{ου} αιώνα, η αναπόφευκτη διασταύρωση των μελών ενός νοικοκυριού εξακολουθούσε να υφίσταται, αυτή την φορά όμως ως αποτέλεσμα των εν σειρά δωματίων που επικοινωνούσαν με πόρτες. Μάλιστα, όπως αποτυπώνονταν από τους ιστορικούς της εποχής, κριτήριο για την λειτουργικότητα της κατοικίας ήταν ο μέγιστος αριθμός συνδέσεων που ένα δωμάτιο προσέφερε με το υπόλοιπο κτίριο. Ήταν αναμενόμενο ότι οι διαδρομές των μελών θα συνέπιπταν κατά την διάρκεια της ημέρας, όπως επίσης το ίδιο συνέβαινε και με τις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα σε συνδεδεμένα δωμάτια. (Evans 1997: 25-62) Αυτό το πλέγμα κινήσεων, συναντήσεων και βλεμμάτων προϋπέθετε την απουσία οποιασδήποτε μορφής απομόνωσης και ιδιωτικότητας. Ήταν

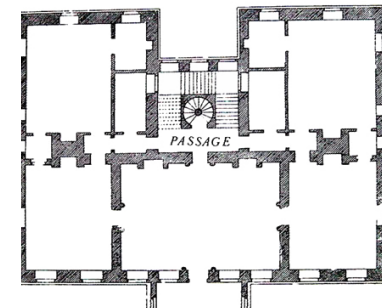
χαρακτηριστικό όλων των οικημάτων της εποχής και απαντιόταν τόσο σε παλάτια και βίλες όσο και σε φάρμες ή αγροτόσπιτα, καθώς εξέφραζε περισσότερο το πρότυπο ζωής παρά το αισθητικό πρότυπο.

Τον 17^ο αιώνα άρχισε να εμφανίζεται στην Αγγλία ο διάδρομος και η πρόσβαση μέσω αυτού στα διαχωρισμένα πλέον δωμάτια. Αντίστοιχα, οι σκάλες που παλαιότερα κατέληγαν σε δωμάτια, σταδιακά άρχισαν να αρθρώνονται στο διάδρομο ή σε χωλ. Η αλλαγή αυτή στην εσωτερική οργάνωση αποτυπώθηκε αρχικά στα σπίτια των πλουσίων προκειμένου να διαχωριστεί η κυκλοφορία των υπηρετών από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας και ειδικότερα να περιοριστεί η «δημόσια» εμφάνισή τους. **Η εισαγωγή του διαδρόμου στην κατοικία ουσιαστικά αποτύπωσε μια βαθύτερη διάκριση μεταξύ των χαμηλότερων και υψηλότερων στρωμάτων της κοινωνίας.** Η άμεση διαδοχική πρόσβαση των δωματίων παρέμεινε για τα προνομιούχα μέλη της οικογένειας, παραμερίζοντας το υπηρετικό προσωπικό σε έναν ελάχιστο παρακείμενο χώρο όπου δεν ήταν ποτέ παρόντες στο κυρίως σώμα της κατοικίας εκτός και αν ήταν απαραίτητοι. Για πρώτη φορά διαφαίνεται από την σκοπιά του αρχιτέκτονα πως οι ένοικοι της κατοικίας, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση αντιμετωπίζονται ως εν δυνάμει ενόχληση ο ένας για τον άλλον. (Evans 1997: 70-73) **Η καινοτομία αυτή της ανεξάρτητης πρόσβασης υποδήλωνε μία αλλαγή**

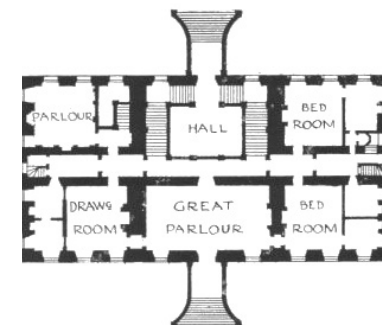
Η εξέλιξη του διαδρόμου

Andrea Palladio, Palazzo Antonini, 1556

John Webb, Amesbury House, 1661

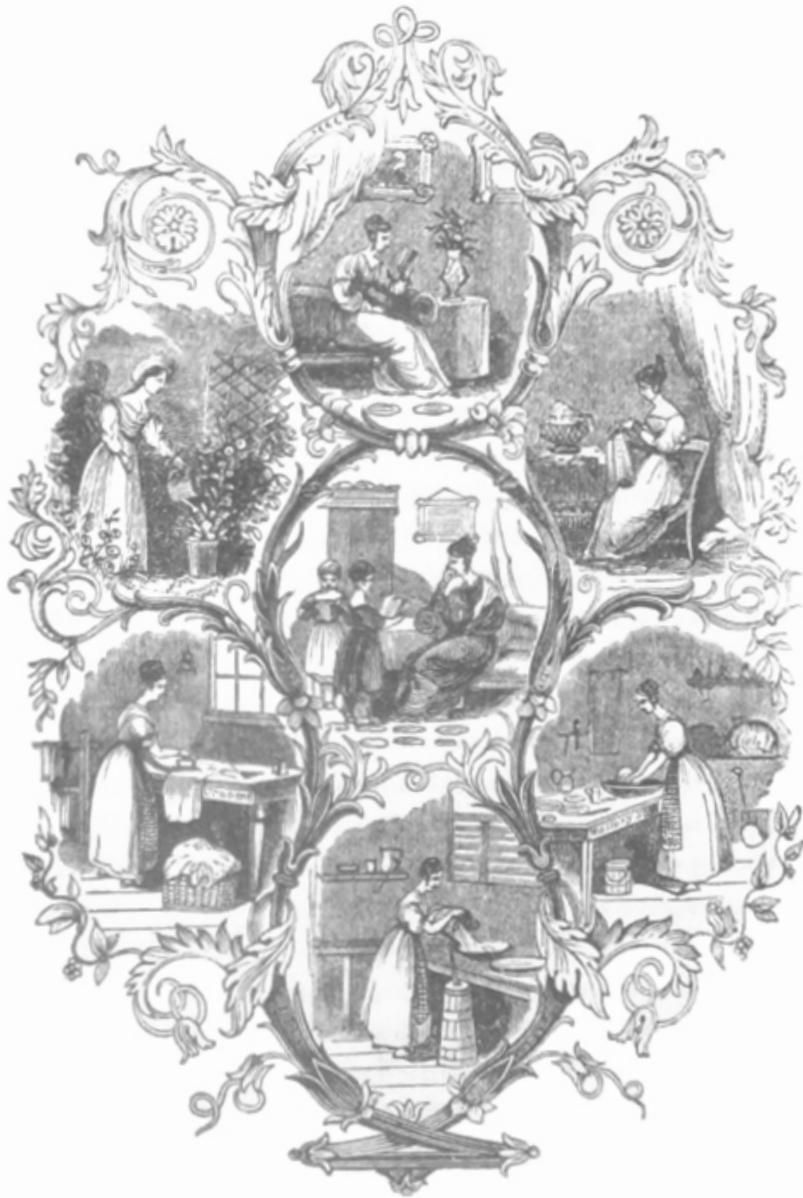
Sir Roger Pratt, Coleshill, 1667

νοοτροπίας αναφορικά με την επιθυμία έκθεσης στους άλλους. Συνεπώς, μέσω του διαχωρισμού της κατοικίας σε έναν εσωτερικό, άδυτο, κατοικήσιμο χώρο και σε έναν λιγότερο ενεργό χώρο κυκλοφορίας, αναδύθηκε μία πρώιμη μορφή ιδιωτικότητας, όπως αυτή αναγνωρίζεται σήμερα.

Σύμφωνα με τον Terence Riley κατά την διάρκεια της Αναγέννησης και αργότερα, η αστική τάξη συνέχισε να κατοικεί στα ίδια πρότυπα. Από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, η οικονομική άνοδος της μπουρζουαζίας συνδέθηκε αντιστρόφως ανάλογα με την παρουσία του δημόσιου στην κατοικία καθιστώντας έτσι το πρότυπο της καθόλα πλέον ιδιωτικής κατοικίας ιδιαίτερα δημοφιλές. Κατά τον 17^ο αιώνα, η οικονομική άνοδος που επήλθε από την εργασία συνετέλεσε στην απομάκρυνσή της από την κατοικία. Η κίνηση αυτή, είχε ως επακόλουθο την συγκρότηση της πυρηνικής οικογένειας μέσω της απομάκρυνσης των ατόμων που δεν σχετίζονταν άμεσα από αυτήν. Από την στιγμή που οι δραστηριότητες της αμιγούς πλέον, κατοίκησης μπορούσαν να οριστούν με μεγαλύτερη σαφήνεια, τα στοιχεία σχεδιασμού τους σταθεροποιήθηκαν, με αποτέλεσμα να καταστεί ένας τύπος κτιρίου κατοίκησης που γνώρισε μεγάλη απήχηση στην Ευρώπη και τα αμερικανικά προάστια. **Τότε είναι που θα διαμορφωθεί και η βασική τυπολογία της ιδιωτικής κατοικίας: η διάκριση ζώνης ημέρας - νύχτας, ο διαβαθμισμένος χωρικός διαχωρισμός που σε γενικές γραμμές θα διατηρηθούν अपαράλλακτα και στους επόμενους αιώνες.**^[10]

Ο διαχωρισμός της εργασίας από το οικιακό περιβάλλον επικράτησε έκτοτε σημαντικά έως και το τέλος του 19^{ου} αιώνα. Από τότε, ο όρος οικογένεια αναφέρεται πλέον όλο και περισσότερο στην πυρηνική οικογένεια και λιγότερο σε εκτεταμένες ή διευρυμένες μορφές της όπου τα μέλη συνδέονται με δεσμούς αίματος, γάμου ή άλλων συνθηκών.

¹⁰ Χατζησάββα, Δ. (2013). 'ΚΑΤΟΙΚΙΑ:ΤΟ μικρό α ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ', στο Κ. Μανωλίδης, Ι. Στυλίδης (επιμ.), Μεταβολές και ανασηματοδοτήσεις του χώρου στην Ελλάδα της κρίσης, τμήμα Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, σελ. 545-552

Caroline Howard Gilman,
The Housekeeper's Annual and Lady's Register, 1884
 Εικονογράφηση βιβλίου που υποδεικνύει τον κύκλο εργασιών
 στην «γυναικεία σφαίρα»

Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, η απομάκρυνση της εργασίας από το εσωτερικό της κατοικίας, παράλληλα με την άνοδο του βιομηχανικού καπιταλισμού καθώς και η εξάπλωση του θεσμού της πυρηνικής οικογένειας, συνετέλεσαν στην εμφάνιση της έννοιας της *οικιακότητας* [domesticity]. Ο όρος αναφέρεται σε ένα σύνολο ιδεών που αναπτύχθηκαν στον απόηχο του διαχωρισμού εργασίας και κατοικίας και την εδραίωση της ιδιωτικότητας, συνδέθηκε με την οργάνωση του νοικοκυριού και αποτέλεσε κατά μία έννοια, το εφαλτήριο στην διάσπαση της ανδρικής και γυναικείας, πλέον σφαίρας.

Οι πρώτες εκφράσεις της οικιακότητας θεμελιώθηκαν στις αρχές του βιολογικού ντετερμινισμού. Όπως διατύπωσε ο John Ruskin:

ο ρόλος της γυναίκας είναι ρυθμιστικός [...], η ίδια η φύση της δεν προσιδιάζει στην εφευρετικότητα ή την δημιουργία, αλλά στην τακτοποίηση, τις μικρές διευθετήσεις και αποφάσεις. Ο άνδρας από την άλλη, μέσω της επίμοχθης εργασίας του στον έξω κόσμο, πρέπει να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο και τις κρίσιμες αποφάσεις. Είναι αυτός που προστατεύει την γυναίκα, η οποία οφείλει να παραμένει στο σπίτι και να μην έρχεται αντιμέτωπη με τέτοιους κινδύνους, πειρασμούς και απειλές. Αυτή είναι η πραγματική φύση της κατοικίας -είναι το ειρηνικό καταφύγιο.

Σε παρόμοιο πνεύμα, ο θεωρητικός Mark Wigley μελετώντας τα κείμενα του Alberti καταδεικνύει τον ρόλο της σεξουαλικότητας στον λόγο περί κατοικίας ήδη από την Αναγέννηση. Η γυναίκα όφειλε να φυλά την κατοικία αλλά πάντα σύμφωνα με τον νόμο που προηγείται αυτής και της κατοικίας. Αυτός ο νόμος ήταν ο νόμος του πατέρα, ο νόμος του γάμου ως απάντηση στην επιθυμία και ο νόμος της τάξης και της παρακολούθησης. Προκύπτει έτσι ότι η έννοια της κατοικίας, σύμφωνα με τον Alberti, βασίζεται στον ανδρικό

έλεγχο της σεξουαλικότητας και της επιθυμίας. Για τον ίδιο, η κατοικία είναι ένα μέρος κάθαρσης και τάξης που συντηρείται από την γυναίκα η οποία δεν χρειάζεται να βγαίνει εκτός αυτής. Συνοψίζοντας, η οικιακότητα φαινόταν να βασίζεται στην ενεργητική φύση των ανδρών και στην γυναικεία παθητικότητα. (Heynen & Baydar 2005: 32)

Η «ιδεολογία» της οικιακότητας ήρθε να «νομιμοποιήσει» την έμφυλη διάκριση με όρους νομικών ρυθμίσεων, χωρικών διευθετήσεων, προτύπων συμπεριφοράς και εξουσιαστικών περιορισμών. Από την στιγμή που η εργασία αποκόπηκε από την κατοικία και η ίδια άρχισε να θεωρείται ως το καταφύγιο του «βιοπαλαιστή», σταδιακά μετατράπηκε σε σφαίρα αφιερωμένη στην γυναίκα και τα παιδιά. Ενώ η ενασχόληση της γυναίκας με το νοικοκυριό δεν ήταν κάτι νέο, η απομόνωση που αυτή επέφερε λόγω της εξόδου της αντρικής εργασίας από το σπίτι, έδωσε μια διάσταση ιεροτελεστίας στην ενασχόληση αυτή. Η εκάστοτε ενδεδειγμένη διευθέτηση των καθημερινών αναγκών επέβαλλε από την φροντίδα των παιδιών και την ενδεδειγμένη προετοιμασία του φαγητού, μέχρι

την ενδυμασία, την επίπλωση και διακόσμηση του σπιτιού, την φροντίδα του σώματος, την υγιεινή και καθαριότητα, **ενσωματώνοντας, έτσι, την οικιακότητα σε κάθε πτυχή της καθημερινής γυναικείας ενασχόλησης.** Από τα μισά του 19^{ου} αιώνα, λοιπόν, το παιδί και η μητρότητα άρχισαν να αποτελούν το κέντρο της οικογενειακής ζωής. Κάτω από την γυναικεία επίβλεψη, η κατοικία πέρα από απλό καταφύγιο, συνδέθηκε με όλες εκείνες τις φυσικές και ψυχολογικές ανέσεις που σχετίζονται σήμερα με τον όρο *οικιακότητα*.^[11] (Riley 1999: 25)

Η εμμονική ευταξία, οργανωτικότητα, καθαριότητα και η επιμελής διακόσμηση ως εκφάνσεις της οικιακότητας ήταν παράλληλα μια προσπάθεια επίδειξης της ευπρεπούς και ηθικής ρύθμισης του σπιτιού, με στόχο την κοινωνική αποδοχή και την ένταξη. (Heynen & Baydar 2005: 9) Όπως θα αναλυθεί παρακάτω, οι οικιακές αρετές της φροντίδας και της διακριτικής καθοδήγησης και όσα συνδέθηκαν με την οικιακότητα εν γένει, έμελλαν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία από το ίδιο το κράτος για τον έλεγχο και την ομαλοποίηση του κοινωνικού σώματος.

Ο ενθουσιασμός για την υγιεινή αποτυπωμένος σε διαφήμιση του 1902, όπου απεικονίζεται μία φορητή συσκευή που διευκολύνει την καθαριότητα του σώματος τόσο στο σπίτι όσο και σε ταξίδι. Η υγιεινή προωθείται ως «ένδειξη πολιτισμού».

¹¹ Η κουλτούρα της οικιακότητας αναπτύχθηκε σε πολλά στάδια. Όπως αναφέρει η Ann Douglas στο βιβλίο της *The Feminization of American Culture* (1977), στην Αμερική του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, η ανάπτυξη της οικιακότητας συνδέθηκε με την ανάπτυξη μίας *γυναικείας κουλτούρας* [feminization of culture]. Σε μία εποχή όπου η κυρίαρχη κουλτούρα επικεντρωνόταν γύρω από την οικονομική επέκταση, την αστικοποίηση και την βιομηχανοποίηση, τα οποία και εκλαμβάνονταν ως υπέρτατα αγαθά, η *κουλτούρα του συναισθηματισμού* [culture of sentimentalism] αναπτύχθηκε παράλληλα ως απάντηση σε ένα περιβάλλον ταχύτατης μαζικοποίησης και αλλοτρίωσης. Το φαινόμενο αυτό θεμελιώθηκε σε ένα σύνολο αρχών που στερεοτυπικά συνδέθηκαν με την «γυναικεία φύση» όπως η ευσέβεια, η ευαισθησία και η ανατροφή. Ο ολοένα αυξανόμενος αριθμός γυναικών της μεσαίας τάξης άρχισε να καταναλώνει πολιτιστικά αγαθά όπως βιβλία και διακοσμητικά αντικείμενα, τα οποία προωθούσαν αυτήν την κουλτούρα και γρήγορα παρεισφρήσαν στις εκδηλώσεις οικιακότητας.

όσο και από την αστική τάξη.

Ο Donzelot ασχολείται με την δημόσια παρέμβαση στην ρύθμιση των οικογενειακών υποθέσεων από τον 18^ο αιώνα, καταδεικνύοντας πώς αυτή η παρέμβαση επέφερε ραγδαίες αλλαγές στην δομή αυτού που παραδοσιακά θεωρούνταν ιδιωτική σφαίρα. Τοποθετώντας την οικογένεια στο επίκεντρο διαφόρων λόγων και πρακτικών, εξετάζει μεταξύ άλλων, τον ρόλο της φιλανθρωπίας, της ιατρικής και της ψυχανάλυσης στον έλεγχο της οικογενειακής ζωής.

Συγκεκριμένα η φιλανθρωπία, ειδικότερα σε περιόδους κρίσης, λειτουργούσε εξισορροπητικά για την απώθηση κοινωνικών αναταράξεων κι έτσι δημιουργούσε άσυλα αστέγων, ορφανοτροφεία ή οικονομικά συσσίτια για τον καθαρισμό της πόλης από την επαιτεία και την εξαθλίωση. Οι δομές αυτές εκτός από την άμεση βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, είχαν ως απώτερο στόχο την μετάδοση των αξιών της οικογενειακής ζωής, όπως αυτές αποτυπώθηκαν παραπάνω. Η φιλανθρωπία προερχόμενη, κυρίως, από γυναίκες των μεσαίων και ανώτερων αστικών στρωμάτων, εκτός από τον κυρίαρχο ηθικοποιητικό της ρόλο, προσέφερε μία διέξοδο για συμμετοχή στην δημόσια σφαίρα. Όπως επισημαίνει η Β.Θεοδώρου, «οι γυναίκες βρίσκονταν στο επίκεντρο του φιλανθρωπικού ενδιαφέροντος, καθώς ήταν εκείνες που μαζί με τα παιδιά κρίθηκαν οι καταλληλότεροι δέκτες για την διάδοση των οικογενειακών προτύπων σε μια απόπειρα αναβάθμισης του λαϊκού σπιτιού. **Η επιτήρηση της υγιεινής, της σεξουαλικότητας και της ηθικής, εξυπηρετήθηκαν έτσι μέσα από ένα δίκτυο μηχανισμών παραγωγής κοινωνικού ελέγχου.**» (Θεοδώρου 2003: 174-175)

Μία άλλη μορφή ρυθμιστικού ελέγχου αποτέλεσε η συμμαχία ανάμεσα στην ιατρική και την οικογένεια κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή μια συστηματική συνεργασία ανάμεσα στην μητέρα και τον οικογενειακό

γιατρό.^[12] Όπως έδειξε ο Donzelot, η ιατρικοποίηση της οικογένειας και η νέα μέριμνα για την παιδική ηλικία αποτελούν σημαντικές όψεις αυτής της ιστορικής συμμαχίας καθώς πλέον αυτές γίνονται αντικείμενα κρατικής παρέμβασης και θεσμοθέτησης. Ο οικογενειακός γιατρός, μάλιστα, παρέμβαινε συχνά ακόμα και στην οργάνωση της κατοικίας, προτείνοντας αλλαγές στην εσωτερική της διαρρύθμιση για την διασφάλιση της υγιεινής. (Donzelot 1979: 172)

Ένα ακόμα κριτήριο για την εύρυθμη λειτουργία του κράτους, αποτελούσε ο έλεγχος της σεξουαλικότητας που διείσδυσε στην σφαίρα του ιδιωτικού, πρώτα μέσω των θρησκευτικών αρχών της αυτοπειθαρχίας και εγκράτειας και αργότερα μέσω της ιατρικοποίησης.^[13] Στις αρχές του 20^{ου} εντοπίζονται δύο τρόποι ρύθμισης της σεξουαλικότητας, προκειμένου να προληφθούν και να περιοριστούν τα αφροδίσια νοσήματα και να ρυθμιστεί

¹² Αφορμώμενος από την έννοια της επιτήρησης του Foucault, ο Donzelot δεν βλέπει την εξουσία ως κάτι που ασκείται αποκλειστικά από το κράτος αλλά πολύ περισσότερο ως κάτι που διαχέεται σε όλη την κοινωνία και ενυπάρχει σε όλες τις σχέσεις.

¹³ Προηγουμένως, ο ρόλος της ιατρικής επισκιάζονταν από την εκκλησία η οποία έθετε το όριο παρέμβασης της επιστήμης για την εξασφάλιση της ηθικής. Για παράδειγμα, η διερεύνηση τρόπων αντιμετώπισης των αφροδισίων νοσημάτων θεωρείτο ότι θα απελευθέρωνε με ολέθριο τρόπο τις εγκρατείς ομάδες και θα οδηγούσε στην εξαχρείωση των οικογενειακών αξιών. (Donzelot 1979: 172)

Δημιουργία κέντρου ημέρας για παιδιά εργαζόμενων γυναικών, ως ενέργεια φιλανθρωπίας. Η οργάνωσή του παραπέμπει περισσότερο σε δομή ελέγχου, παρά σε χώρο ψυχαγωγίας.

ο έλεγχος των γεννήσεων: από την μία οι παρεμβάσεις των κληρικών μέσα από την ηθική και την ευσέβεια, που ασκούσαν ισχυρή δύναμη στην οικογένεια, από την άλλη η παρέμβαση του γιατρού και η ιατροκοποίηση των σωμάτων που προέβαλαν την σημασία της δημόσιας υγιεινής.

Παράλληλα, με στόχο την μετατροπή των πολιτών από εν δυνάμει απειλή για την κοινωνία σε χρήσιμους και παραγωγικούς εργάτες, αξίες όπως η εγκράτεια, η εργατικότητα, η πειθαρχία και η υπακοή εγχαράχτηκαν ως πρότυπα ιδανικής συμπεριφοράς. Σε ένα πλαίσιο όπου η κοινωνική ευημερία θεωρείται ότι εξαρτάται από την σύναψη κατάλληλων αναπαραγωγικών γάμων, η οικογένεια αναδεικνύεται σε πρόβλημα πολιτικής σημασίας και ως τέτοιο, τίθεται συστηματικά σε κρατική εποπτεία και κηδεμονία. **Το κράτος αυτο-προβιβάζεται, έτσι, σε υπέρτατη και ολοκληρωτική αρχή, ακροβατώντας ανάμεσα στην καταστολή και την πρόνοια και έτσι νομιμοποιείται να παρεμβαίνει στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων.** (Αθανασίου 2004: 12)

Το αναδυόμενο κράτος πρόνοιας θα διεισδύσει στον οικογενειακό πυρήνα της αστικής πλέον κοινωνίας, μέσω φιλανθρωπικών παρεμβάσεων που θα υποκαταστήσουν σταδιακά την πατριαρχική φιγούρα της φεουδαρχικής οικογένειας αποδίδοντας στην μητέρα τον ρόλο της εκπαίδευσης και της οικογενειακής φροντίδας. Η διαδεδομένη για τον 19^ο αιώνα φιλανθρωπία θα πλησιάσει την οικογένεια, όχι τόσο για να την βοηθήσει στην επίλυση των προβλημάτων της αλλά για να λειτουργήσει ως μηχανισμός παραγωγής ελέγχου και ρύθμισης της ανθρώπινης ζωής. Μέσω της διασύνδεσής της με την ιατρική περίθαλψη θα εγκαθιδρυθεί τότε η σύνδεση ανάμεσα στην ηθική οργάνωση της οικογένειας και στην υγιεινή των σωμάτων που την απαρτίζουν. Η πυρηνική οικογένεια εγγυάται με τον τρόπο αυτόν την δημόσια υγιεινή και τον έλεγχο της σεξουαλικότητας.^[14]

¹⁴ Χατζησάββα, Δ. (2013). 'ΚΑΤΟΙΚΙΑ: το μικρό α ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ', εισήγηση στο συνέδριο Μεταβολές και Ανασημασιοδοτήσεις του Χώρου στην Ελλάδα της Κρίσης.

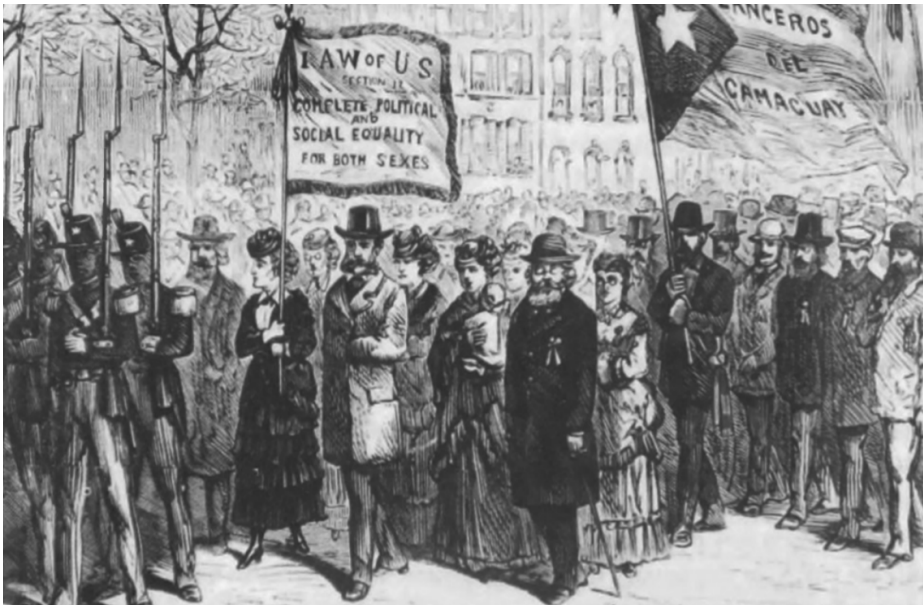
Το κοινωνικό έγινε πεδίο κυβερνητικής ρύθμισης και αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Σύμφωνα με τον Foucault, η γνώση που παράγεται λαμβάνει τον ρόλο «καθεστώτος αλήθειας» προσφέροντας νομιμοποίηση στην κυρίαρχη αντίληψη για την οικογένεια, την σεξουαλικότητα, την γυναικεία και την ανδρική «φύση». Έτσι οι άνδρες τοποθετήθηκαν με εντελώς διαφορετικό τρόπο από τις γυναίκες στο κοινωνικό πεδίο. Οι γυναίκες δεν εξαιρέθηκαν αλλά ενσωματώθηκαν με έναν ασύμμετρο τρόπο. Για πολλούς θεωρητικούς, η ανάδυση της ιδεολογίας της οικιακότητας τον 19^ο αιώνα, θεωρήθηκε υπεύθυνη για τον περιορισμό των γυναικών στον οικιακό χώρο και τον αποκλεισμό τους από την πολιτική. Σύμφωνα με άλλες μελέτες δε, η οικιακότητα βοήθησε τις γυναίκες να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους στο κοινωνικό πεδίο στο όνομα των ιδιαίτερων βιολογικών χαρακτηριστικών τους. (Χαντζαρούλα 2004: 8,56) Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η οικιακότητα μπορεί να γίνει αντιληπτή ως αρωγός της κρατικής και κοινωνικής παρέμβασης εν είδει επιβολής μιας σειράς αρχών και αξιών για την κανονικοποίηση του κοινωνικού σώματος. Πράγματι, με κεντρικό άξονα την αναπαραγωγή και την «ομαλοποίηση», η κοινωνική πολιτική θα εισχωρήσει στην οικογένεια σφετεριζόμενη τις αρχές της οικιακότητας. **Προκύπτει έτσι, η αδυναμία της ιδιωτικής σφαίρας να σταθεί αυτόνομα και αυθύπαρκτα, όχι μόνο διότι αντανακλούσε πάντα τις κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές της δημόσιας αλλά κυρίως επειδή η παρεμβατικότητα του κοινωνικού ελέγχου ήταν αυτή που διέστελλε συνεχώς τα όριά της.**

Τα τέλη του 19^{ου} και αρχές 20^{ου} αιώνα αποτέλεσαν μία νέα εποχή επανεξέτασης και επαναδιαπραγμάτευσης των γυναικείων ζητημάτων που συνδέθηκαν με την οικογενειακή ζωή και την οικιακότητα. Οι σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ γυναικών και βασιζόνταν στην κοινή εμπειρία της καταπίεσης δημιούργησαν μια συνείδηση φύλου που οδήγησε στην γέννηση του φεμινιστικού κινήματος. Στο διάστημα αυτό, μαζί με το φεμινιστικό κίνημα αναδύθηκαν και οι πρώτες εκδηλώσεις διαμαρτυρίας που σχετίστηκαν τόσο με νομοθετικές αλλαγές

Η Μεγάλη Οικιακή Επανάσταση,

το άνοιγμα της οικιακότητας προς το δημόσιο

-όπως η διεκδίκηση του εκλογικού δικαιώματος από τις σουφραζέτες, αλλά και με τον ρόλο της οικιακότητας στην καθημερινότητα των γυναικών. Η Μεγάλη Οικιακή Επανάσταση συνδέθηκε με αιτήματα που αφορούσαν στον διαχωρισμό της οικιακής εργασίας από την κατοικία, την φροντίδα των παιδιών και γενικά την πρόνοια στις οικιακές υπηρεσίες.

Διαδήλωση που συντονίστηκε από την Διεθνή Ένωση Εργατών, ΗΠΑ, Νέα Υόρκη, Δεκέμβριος, 1871

Είναι γεγονός πως οι διάφορες οικιακές εργασίες που συχνά γίνονται αντιληπτές ως «γυναικείες δουλειές», αποτελούσαν ανέκαθεν ένα σημαντικό μέρος της απαραίτητης εργασίας. Ωστόσο, καμία κοινωνία δεν κατάφερε να ξεπεράσει τα ζητήματα έμφυλου προσήμου που δημιουργεί η χωροθέτηση αυτής της εργασίας εντός του σπιτιού.^[15] Η Dolores Hayden στο βιβλίο της *The Grand Domestic Revolution*^[16] διερευνά τις προσπάθειες των πρώτων φεμινιστριών στις Ηνωμένες Πολιτείες για την αναγνώριση της οικονομικής εκμετάλλευσης της γυναικείας οικιακής εργασίας ως την βασικότερη αιτία της έμφυλης ανισότητας. Η περίοδος που καλύπτει ξεκινά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την μαζική ανάπτυξη των πυκνοκατοικημένων βιομηχανικών πόλεων, μέσω των οποίων αναδύθηκε το όραμα για κοινοτική συλλογική διαβίωση και διαχείριση των οικιακών εργασιών και φτάνει ως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα όπου παρατηρείται στροφή στην προαστικοποίηση.

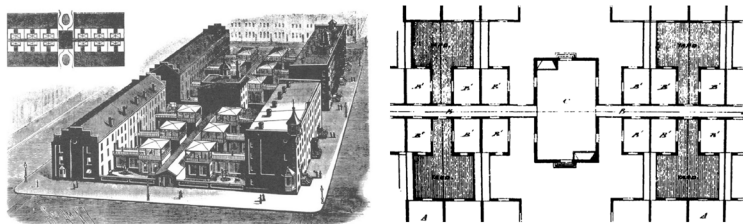
Οι υλίστριες φεμινίστριες^[17] έθιξαν το ζήτημα της γυναικείας απομόνωσης στο σπίτι και τον εγκλωβισμό της γυναίκας στην οικιακή σφαίρα, απαιτώντας αυτονομία τόσο στην οικιακή ζωή όσο και στην αστική κοινότητα. Πρότειναν

¹⁵ Αν και οι συνθήκες εργασίας της γυναίκας εντός και εκτός σπιτιού έχουν σε κάποιο βαθμό αλλάξει, το ζήτημα παραμένει επίκαιρο καθώς πολλές γυναίκες, εργαζόμενες ή μη, καλούνται να αναλάβουν μία δεύτερη δουλειά επιστρέφοντας σπίτι, ή ρόλους όπως της οικιακής βοηθού και νοσοκόμας.

¹⁶ Μετάφραση του κεφαλαίου 'The Grand Domestic Revolution' (στο βιβλίο *The Grand Domestic Revolution: A History of Feminist designs for American Homes, Neighborhood and Cities*, της Dolores Hayden), από το περιοδικό κομπρεσέρ, τεύχος 6

¹⁷ Η συγγραφέας τις αποκαλεί υλίστριες φεμινίστριες καθώς τόλμησαν να ορίσουν μία «μεγάλη οικιακή επανάσταση» για τις υλικές συνθήκες διαβίωσης των γυναικών σε αντίθεση με άλλες που διεκδικούσαν την πολιτική ή κοινωνική αλλαγή με φιλοσοφικά ή ηθικά επιχειρήματα.

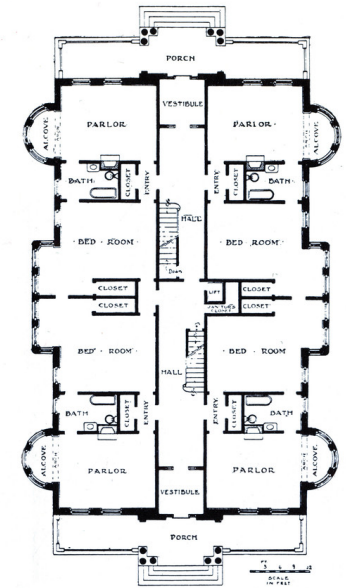
μια ολοκληρωτική μεταμόρφωση του χωρικού σχεδιασμού και της υλικής κουλτούρας των αμερικάνικων γειτονιών, σπιτιών και πόλεων και γενικά επικεντρώθηκαν σε οικονομικά και χωρικά ζητήματα, τα οποία και θεωρούσαν την βάση της υλικής ζωής. Μεταξύ του τέλους του Εμφύλιου Πολέμου και της αρχής της Μεγάλης Ύφεσης, τρεις γενιές υλιστριών φεμινιστριών εγείρανε θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με αυτά που αποκαλούνταν «γυναικεία σφαίρα» και «γυναικεία εργασία». Ο κεντρικός άξονας σκέψης ήταν η υπέρβαση του διαχωρισμού μεταξύ οικιακής και δημόσιας ζωής που επέβαλλε ο βιομηχανικός καπιταλισμός. **Προκειμένου να ξεπεράσουν τον δεδομένο σχεδιασμό του αστικού και του οικιακού χώρου που απομόνωνε τις γυναίκες και καθιστούσε την δουλειά τους αόρατη, ανέπτυξαν νέες μορφές οργάνωσης γειτονιών, όπως οι συνεταιρισμοί νοικοκυρών, καθώς και νέους τύπους κτιρίων, όπως το σπίτι χωρίς κουζίνα, ο παιδικός σταθμός, η δημόσια κουζίνα και η κοινόχρηστη λέσχη φαγητού.** Οι φεμινίστριες, μέσω του επαναπροσδιορισμού της οικιακής εργασίας και των στεγαστικών αναγκών των γυναικών και των οικογενειών τους, **ώθησαν τους αρχιτέκτονες στην επανεξέταση των επιδράσεων του σχεδιασμού στην οικογενειακή ζωή.** Για έξι δεκαετίες, οι υλίστριες φεμινίστριες προβάλλανε την ιδέα ότι οι γυναίκες πρέπει να δημιουργήσουν κοινωνικοποιημένη οικιακή εργασία και παιδική φροντίδα, προκειμένου να επιτευχθεί η πραγματική κοινωνική και έμφυλη ισότητα.

Πρόταση από τον Leonard E. Ladd για συγκρότημα κατοικιών. Γραμμικά τοποθετημένες κατοικίες για οικογένειες που εξυπηρετούνται από κεντρική κουζίνα. Φιλαδέλφεια, ΗΠΑ, 1890

Οι περισσότερες φεμινίστριες επιθυμούσαν να αυξήσουν τα δικαιώματα των γυναικών στο σπίτι και ταυτόχρονα να φέρουν την οικιακή φροντίδα στην δημόσια ζωή. Η Frances Willard παρότρυνε τις γυναίκες να αναλάβουν το δημόσιο έργο του «κοινωνικού νοικοκυριού» και να «βγάλουν το σπίτι έξω στον κόσμο» για να «κάνουν ολόκληρο τον κόσμο σαν το σπίτι». Η ψήφος, η ανώτερη εκπαίδευση, η εργασία και τα γυναικεία εργατικά συνδικάτα αποτελούσαν απαίτηση των φεμινιστριών στο όνομα της επέκτασης και της προστασίας της γυναικείας οικιακής σφαίρας και όχι της εξάλειψής της. Το αίτημα για οικιακή αναμόρφωση συνδέθηκε και με άλλες πτυχές φεμινιστικών διεκδικήσεων οδηγώντας σε ένα συνεχή οικονομικό και χωρικό αγώνα από την κλίμακα του σπιτιού μέχρι και αυτήν της πόλης. Η «οικιακή επανάσταση» οδήγησε έτσι σε νέους ορισμούς για την οικονομική ζωή και τον σχεδιασμό οικισμών που γνώρισαν απήχηση τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη.

Πολλοί αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι μοιράζονταν αυτές τις ελπίδες, επειδή η αντίληψη των φεμινιστριών για την σύγχρονη γυναίκα, τους παρείχε την συλλογιστική για τον σχεδιασμό κατοικιών που θα ήταν πιο εξελιγμένες -κοινωνικά, τεχνολογικά και αισθητικά, από το Βικτωριανό σπίτι της αστικής τάξης. Το 1913, ένας κριτικός

Bradford C. Peck, *The World a Department Store: A Story of Life Under a Cooperative System*, 1900

Κάτοψη συγκροτήματος διαμερισμάτων. Κάθε όροφος αποτελείται από τέσσερα διαμερίσματα χωρίς κουζίνα. Το καθένα έχει δύο δωμάτια και ένα μπάνιο, τα οποία η Charlotte Perkins Gilman όρισε ως το ελάχιστο απαραίτητο για έναν ενήλικα. Ταυτόχρονα, οι συνδεδεμένες πόρτες επιτρέπουν την δυνατότητα σύνδεσης παρακείμενων διαμερισμάτων, σε περίπτωση στέγασης περισσότερων ατόμων.

αρχιτεκτονικής διατύπωσε, αν και λίγο πρώιμα, ότι «οι ιδέες της βικτωριανής κοινωνίας για το σπίτι, την οικογένεια και τις γυναίκες είναι εξίσου νεκρές με τις υπόλοιπες ιδέες εκείνης της εποχής» και υποστήριξε ότι η σύγχρονη κατοικία εξαρτιόταν από αυτήν την αλλαγή.

Ωστόσο, αν και η κοινωνία εξελισσόταν με ταχύτατους ρυθμούς προς την κοινωνικοποίηση της εργασίας, εν μέσω βιομηχανικής και τεχνολογικής ανάπτυξης, η νοικοκυρά, ούσα περιορισμένη στην οικιακή σφαίρα, ολοένα και περισσότερο απομονωνόταν από τον σύζυγό της που εργαζόταν μακριά από το σπίτι, από τα παιδιά της που βρίσκονταν στο σχολείο όλη μέρα και από τα αγροτικά κοινωνικά δίκτυα συγγένειας και γειτονιάς που διαταράχθηκαν από την μετανάστευση προς τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα. **Η ιδιωτική οικία, λοιπόν, ήταν το χωρικό όριο της γυναικείας σφαίρας και η απλήρωτη οικιακή εργασία που αναλάμβανε σε αυτόν τον χώρο η απομονωμένη νοικοκυρά ήταν το οικονομικό της όριο.**

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η Betty Friedan διαπιστώνοντας ότι τα προβλήματα της νοικοκυράς δεν έχουν όνομα, κατέληξε στο *γυναικείο μυστήριο* [feminine mystique]. Η ανάδυση, λοιπόν, τέτοιων φεμινιστικών κινημάτων θεμελιώθηκε στην ανάγκη έκφρασης ακριβώς αυτής της πολιτικής αορατότητας των γυναικών αλλά και αργότερα άλλων περιθωριοποιημένων μειονοτήτων. Όπως διατυπώνει η Ε.Βαρίκα, στο βιβλίο της *Για μια πολιτική γραμματική του φύλου*, «δεν υπάρχει πολιτική γλώσσα για να σκεφτούμε την ελευθερία ή -πράγμα που είναι το ίδιο, την ανελευθερία των γυναικών- δεν υπάρχει γλώσσα για να συλλάβουμε με πολιτικούς όρους τούτη την απουσία. Την γλώσσα αυτή πρέπει να την επινοήσουμε.»^[18]

¹⁸ Η Virginia Woolf στο βιβλίο *Trois Guinees*, γράφει «Δεν προλαβαίνουμε να φτιάξουμε νέες λέξεις, παρόλο που η γλώσσα μας τις έχει πραγματικά ανάγκη». «Διότι η γλώσσα δεν είναι μόνο φουκωική φυλακή που μας υπαγορεύει τους όρους της», συμπληρώνει η Βαρίκα: «είναι, επίσης, πεδίο δράσης όπου επινοούμε ακατάπαυστα το νόημα των λέξεων, για να γίνουν ταιριαστές με την αντίληψή μας για τα πράγματα, είναι το πεδίο όπου το αδιανόητο μπορεί να γίνει αντικείμενο σκέψης». (Βαρίκα 2009: 27)

Συμπερασματικά, η κεντρική ιδέα του φεμινισμού πρώτου κύματος ήταν η υπέρβαση της διχοτομίας δημόσιου - ιδιωτικού, δηλαδή του διαχωρισμού μεταξύ οικιακής και δημόσιας ζωής που δημιουργήσε ο βιομηχανικός καπιταλισμός και των επιπτώσεων που είχε για τις γυναίκες. Ο φεμινιστικός λόγος και τα κινήματα για την αποδέσμευση της γυναίκας από τα αυστηρά όρια της κατοικίας δεν ήταν παρά προσπάθειες επαναδιαπραγμάτευσης των προκαθορισμένων ρόλων και συμπεριφορών που είχαν άκριτα αποδοθεί στην γυναικεία υποκειμενικότητα και κατ' επέκταση στις συνεκδηλώσεις του ιδιωτικού ορίου.

Ο μοντερνισμός στην επαναδιαπραγμάτευση της οικιακότητας

Η ιστορική εξέταση διαμέσου της σκοπιάς τέτοιων κινημάτων συχνά δεν εμφανίζεται στην αφήγηση του μοντερνισμού. Προσπαθώντας κανείς να κατανοήσει την γυναικεία εμπειρία στον μοντερνισμό, στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα βλέπει ότι η ιστορική αφήγηση είναι αρκετά συγκεχυμένη και ελλιπής. Όπως παρατηρεί η Janet Wolff στο *The Invisible Flâneuse*, η γυναίκα παρέμεινε σε μεγάλο βαθμό αόρατη, στον λογοτεχνικό λόγο της εποχής του μοντερνισμού. Κύριοι εκφραστές του, όπως οι G.Simmel, W.Benjamin και R.Sennet συχνά επικαλούνταν τον μπωντλερικό πλάνητα [flâneur] -τον περιηγητή, έναν άντρα μέσα στο πλήθος, ως την πιο αντιπροσωπευτική φιγούρα του μοντερνισμού. Η Wolff παρατηρεί πως κατά τον 19^ο αιώνα, οι γυναίκες δεν μπορούσαν να περιπλανούνται άσκοπα στην πόλη, παρατηρώντας και συνομιλώντας με αγνώστους, ενώ συχνά όσες το επιχειρούσαν κινδύνευαν να στιγματιστούν ως ανήθικες.

Η αμφίβολη θέση της γυναίκας στον μοντερνισμό ως υποκείμενο αλλά και ως νοικοκυρά αντικατοπτρίζεται σε μία νέα γυναικεία φιγούρα, αυτή της Νέας Γυναίκας [New Woman]. Εμφανίστηκε στην Αμερική, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ως αποτέλεσμα των νέων ευκαιριών για μόρφωση αλλά και της εμπλοκής των γυναικών τόσο στον επαγγελματικό στίβο όσο και στην δημόσια ζωή εν γένει. Σε αντίθεση με τις περισσότερες γυναίκες της εποχής για τις οποίες η νέα εποχή του μοντερνισμού εκτυλισσόταν στα στενά όρια του ιδιωτικού, η Νέα Γυναίκα έπαψε να ζει έγκλειστη, συμμετείχε στον δημόσιο λόγο και τις κοινωνικές υποθέσεις ενώ πλέον είχε έντονη παρουσία στον δημόσιο χώρο.

Στο εξώφυλλο του *Das Neue Frankfurt*, η Νέα Γυναίκα κυριαρχεί με φόντο το αστικό τοπίο των νέων μοντέρνων κατοικιών. Η ξέγνοιαστη πόζα υπονοεί τον νέο υποσχόμενο τρόπο ζωής, απαλλαγμένο από τις οικιακές εργασίες που διασφάλισε ο ρασιολανιστικός σχεδιασμός.

Η αρχιτεκτονική του μοντερνισμού διατηρούσε αμφιλεγόμενη στάση ως προς την Νέα Γυναίκα· ενώ από την μία πλευρά αναγνωρίστηκε ως ισχυρό σύμβολο που ενσωματώθηκε στο πνεύμα του μοντερνισμού, στην πραγματικότητα η παρουσία της στην αρχιτεκτονική πρακτική δεν ενθαρρύνθηκε επαρκώς.^[19] Όπως υποστηρίζει η Alice Friedman, η εμπλοκή από την μία, χειραφετημένων γυναικών που προωθούσαν μία διαφορετική προσέγγιση της οικιακότητας με δημιουργικούς (άνδρες) αρχιτέκτονες από την άλλη, ήταν αυτή που συνεπικούρησε στην παραγωγή καινοτόμων ιδεών για την κατοικία.

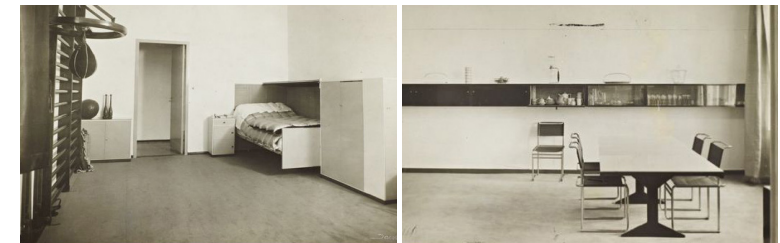
Σταδιακά, λοιπόν, άρχισαν να αποδομούνται κατά κάποιο τρόπο, τα στερεότυπα κατοίκησης. Μέχρι τότε το κυρίαρχο πρότυπο αφορούσε κατεξοχήν στην πυρηνική οικογένεια με κέντρο του ενδιαφέροντος τα παιδιά, με σαφή χωρικό διαχωρισμό των γονέων από αυτά. Η χειραφέτηση της γυναίκας κατά μία έννοια, συνετέλεσε στην απαρχή νοικοκυριών που προοριζόταν για ένα ή δύο άτομα χωρίς την απαραίτητη παρουσία παιδιών. Με τον περιορισμό της ανάγκης για ακουστική και οπτική απομόνωση, όπως θα συνέβαινε σε ένα σπίτι με παιδιά, ο τυπικός διαχωρισμός δημόσιων και ιδιωτικών χώρων κατέστη λιγότερο αναγκαίος. Αυτό συνεπάγεται την εισαγωγή νέων προτύπων κατοίκησης που δεν απευθύνονται αποκλειστικά στην πυρηνική οικογένεια. Χαρακτηριστικά είναι παραδείγματα κατοικιών του μοντερνισμού στα οποία η ευελιξία της κάτοψης και η ανοιχτότητα που τα χαρακτηρίζουν δύναται να ανταποκριθούν σε ανάγκες διαφορετικές από αυτές μιας τυπικής οικογενειακής δομής.

Παρόλα αυτά, το πρόσταγμα ότι ο γάμος και η γονεϊκότητα είναι η πιο επιθυμητή κατάσταση για έναν ενήλικα παραμένει επίκαιρο για το πνεύμα του μοντερνισμού. Η κοινωνική αυτή απαίτηση φέρει τις ρίζες της στην πεποίθηση ότι τα παιδιά, ακόμα και ως νεαροί ενήλικες, παραμένουν

¹⁹ Για παράδειγμα, η σχολή Bauhaus, ενώ δέχτηκε γυναίκες στον ίδιο βαθμό με άνδρες, τελικά τις απέκλειε από σημαντικές κατευθύνσεις όπως τους τομείς της γλυπτικής και αρχιτεκτονικής.

μέλη της πυρηνικής οικογένειας έως ότου είναι σε θέση να σχηματίσουν την δική τους, διαιωνίζοντας έτσι τον θεσμό. Η ενδεχόμενη άρνηση αυτής της συνθήκης θέτει σε αμφισβήτηση το κοινωνικό τους στάτους ή ακόμα και την σεξουαλικότητά τους. Ως μία ανησυχία για την κοινωνική κατακραυγή θα μπορούσε να ερμηνευτεί και το *Piscator Apartment*, του Marcel Breuer το 1927, όπου η επιλογή για μία εργένικη ζωή αντισταθμιζόταν από την δεσπόζουσα θέση του εξοπλισμού εκγύμνασης, την μοναστική απλότητα της επίπλωσης και την απουσία διακόσμησης ως μία εγγύηση της αντρικής αρρενωπότητας. Παρά τις νέες διαφορετικές οπτικές στο ζήτημα της κατοικίας, ο μοντερνιστικός λόγος συνδέθηκε σθεναρά με μία (ανδρική) ρητορική που εκθείαζε την ασκητική απλότητα, την αυθεντικότητα, την ακεραιότητα.

Ο John Tosh αναφέρει πως στα τέλη του ίδιου αιώνα, η έννοια της οικιακότητας και η αρρενωπότητα άρχισαν να εμφανίζονται αντιθετικές μεταξύ τους. Οι αξίες της οικειότητας, η άνεση και η ανατροφή των παιδιών εμφανίζονταν απειλητικές όσον αφορά στην παραγωγή της αρρενωπότητας. Για τον λόγο αυτό, ο πατέρας αρχίζει να αμφιβάλει για την ικανότητα του γιού να ανταπεξέλθει μελλοντικά στις υποθέσεις της δημόσιας σφαίρας. **Η αμφισβήτηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα έναν ξεσηκωμό ενάντια στην οικιακότητα, ο οποίος δεν άργησε να διαποτίσει και το πνεύμα του μοντερνισμού.** Από πολλούς θεωρητικούς, ο μοντερνισμός συνδέθηκε με το δημόσιο και η οικιακότητα με το ιδιωτικό. (Heynen & Baydar 2005: 8)

Marcel Breuer, *Piscator apartment interior*, 1927

Νέες μορφές οικιακότητας στην σοβιετική εποχή: *niony byt*

Ο Walter Benjamin διατύπωσε πως υπάρχει στενή σύνδεση της ανόδου του βιομηχανικού καπιταλισμού με την εμφάνιση της οικιακότητας στα εσωτερικά των κατοικιών της μπουρζουαζίας. Σε ένα ταξίδι του στην Μόσχα τον χειμώνα του 1926-1927, παρατήρησε τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι προσπάθησαν να αποτινάξουν τα «μικροαστικά» κατάλοιπα της άνεσης και ασφάλειας. Σε μία τέτοια απόπειρα, οι ένοικοι άλλαζαν την διαρρύθμιση των δωματίων κάθε εβδομάδα, μετατρέποντάς τα πολλές φορές σε άδεια, απομάκρυναν τους πίνακες από τους τοίχους, τα μαξιλάρια από τον καναπέ και άλλα διακοσμητικά αντικείμενα από την προηγούμενη θέση τους. Με στόχο να μετατραπεί η ιδιωτική ζωή σε συλλογική, το αληθινό σπίτι τους δεν ήταν πια η κατοικία, αλλά το γραφείο, οι λέσχες, ο δρόμος.

Η διαφορετική οργάνωση της καθημερινής ζωής υποστηρίχθηκε από *avant-garde* καλλιτέχνες όπως τον Vladimir Tatlin και τον Alexander Rochenko, οι οποίοι και προήγαγαν νέους τρόπους ζωής και οικιακότητας [*νονγί byt*]. (Heynen & Baydar 2005: 17) Ο νέος αυτός τρόπος ζωής που υποστηρίχθηκε εξίσου από πολλούς φεμινιστές, δεν βασιζόνταν πλέον στο πρότυπο της πυρηνικής οικογένειας, αλλά σε έναν ευρύτερο δεσμό ενηλίκων, με τα παιδιά να ζουν ξεχωριστά. Σύμφωνα με την Olga Matich, το κίνημα αυτό, συμβολικά μπορεί να συνοψιστεί στην απόρριψη του συζυγικού κρεβατιού:

οι προτάσεις του *νονγί byt* αντικατέστησαν το διπλό κρεβάτι της «γενεαλογικής συνέχειας και της κοινωνικής σταθερότητας», με ένα κινητό, μονό κρεβάτι. Συμβολικά, αντικατόπτριζε τον νέο σοβιετικό άνθρωπο που δεν πίστευε πλέον τόσο στην οικογένεια, όσο σε μία νέα αυτοματοποιημένη και ταχύτατα αναπτυσσόμενη καθημερινή ζωή. Ακόμα και η κουλτούρα με την παραδοσιακή έννοια που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά, απορρίφθηκε και αντικαταστάθηκε από μία καινούρια, αυτήν του νέου σοβιετικού ανθρώπου που είτε δεν κοιμάται ή κοιμάται με μόνο όφελος την σωματική αναζωογόνηση. Το νέο σοβιετικό ζευγάρι δεν έχει πλέον παιδιά, και αν έχει, ζει

ξεχωριστά από αυτά, επιβεβαιώνοντας την ανωτερότητα της μη - βιολογικής οικογένειας. (Heynen & Baydar 2005: 17-18)

Ο W. Benjamin αναγνώριζε μία παρόμοια παρόρμηση με ουτοπικό χαρακτήρα, στην μοντέρνα αρχιτεκτονική της εποχής του, ισχυριζόμενος πως στον 20^ο πλέον αιώνα, οι μέρες των ζεστών και άνετων εσωτερικών, όπου η κατοικία εκλαμβάνονταν ως καταφύγιο απομόνωσης και ασφάλειας, είχαν παρέλθει. Όπως διατύπωσε, αρχιτέκτονες όπως οι S. Giedion, E. Mendelsohn και Le Corbusier μετέτρεψαν τους μόνιμους τόπους του ανθρώπου σε χώρους διέλευσης, ικανούς να φιλοξενήσουν κάθε μορφής νέα ενέργεια. Η νέα εποχή θα κυριαρχείται από την διαφάνεια.

Για τον ίδιο, η διαφάνεια και η διαπερατότητα είναι ικανές να συμβάλουν στην διαμόρφωση μιας αταξικής κοινωνίας, στην οποία δεν θα υπάρχει πια η ανάγκη απομόνωσης από τους άλλους, μιας εποχής όπου η ασφάλεια και η ζεστασιά θα ενυπάρχει στην ίδια την δομή της κοινωνίας κι έτσι τα ιδιωτικά σπίτια θα είναι πλέον περιττά. Η νέα αρχιτεκτονική, όπως αναφέρει, με τα λιτά εσωτερικά, την ανοικτή κάτοψη και τις ρασιοναλιστικές κουζίνες δύναται να διαμορφώσει ένα συλλογικό πνεύμα όπου τα υλικά αγαθά θα μοιάζουν λιγότερο σημαντικά· με αυτόν τον τρόπο, η γυναίκα θα απελευθερωθεί από το βάρος των οικιακών υποχρεώσεων και έτσι η καθημερινότητα θα είναι περισσότερο εύκολη και ευέλικτη.

Καθώς, λοιπόν, αναπτυσσόταν ο βιομηχανικός καπιταλισμός, οι αμερικανικές πόλεις άρχισαν να εκρήγνυνται σε πολύ μεγαλύτερα μεγέθη και έτσι αναπτύχθηκε η βιομηχανική πόλη. Τα εργοστάσια άρχισαν να κυριαρχούν και μαζί τους εξαπλώθηκαν μεγάλες και ανθυγιεινές, οικιστικές περιοχές που στέγαζαν τους νέους εργάτες. Με την υπέρμετρη διάχυση των πόλεων, άρχισε η ανάπτυξη ταξικά διαχωρισμένων, οικιστικών προαστίων, στην περιφέρεια της πόλης, για την στέγαση της ανερχόμενης μεσαίας τάξης.

Στα μισά της δεκαετίας του '50, τα προάστια καθιερώθηκαν ως πρότυπο κατοίκησης για την αναδυόμενη μεσαία τάξη και κατά κύριο λόγο την λευκή πυρηνική οικογένεια, με εκατομμύρια Αμερικανών να αναζητούν στέγη σε αυτά.^[20] Σύμφωνα με την Lynn Spigel, στο κείμενο της *The Suburban Home Companion: Television and the Neighborhood Ideal in Postwar America*, τα προάστια εμφανίζονται ως μία νέα, κομφορμιστική, κοινωνική κατάσταση όπου το να ανήκει κανείς σε ένα δίκτυο γειτονιάς ήταν τόσο σημαντικό όσο και η αξία της οικογενειακής ζωής.^[21] Η συμμετοχή, λοιπόν

²⁰ Τα νέα προάστια και οι γειτονιές που αυτά συγκροτούσαν είχαν, ουσιαστικά, απεύθυνση στη νέα, λευκή πυρηνική οικογένεια καθώς ήταν σχεδιασμένα για της ανάγκες αυτής. Άλλες κοινωνικές ομάδες όπως, ομοφυλόφιλοι, άστεγοι, ανύπαντροι ή έγχρωμοι ήταν κατά μία έννοια αποκλεισμένοι από αυτά, μένοντας υποβαθμισμένοι στα κέντρα των πόλεων.

²¹ Οι νέοι, προνομιούχοι κάτοικοι των προαστίων βρέθηκαν ξαφνικά σε ένα ξένο, νεόδητο περιβάλλον στο οποίο έπρεπε να ενσωματωθούν και να εδραιώσουν εκ νέου κοινωνικές σχέσεις και δεσμούς. Το αίσθημα αυτό του «ξεριζωμού» έδωσε στην αξία της οικογένειας σημαίνουσα θέση στη ζωή του μεσοαστού Αμερικάνου. Η νέα οικιακή ζωή των προαστίων επαναφέρει νοσταλγικά τις βικτωριανές αρχές της οικιακότητας ως μία απόπειρα σύνδεσης με το παρελθόν, ως κάτι το γνωρίμο. Επιπλέον, το σχολείο, η εκκλησία, οι λέσχες και άλλες κοινοτικές οργανώσεις ήταν ακόμα μία προσπάθεια να εξασφαλιστεί ένα αίσθημα κοινοτισμού και ασφάλειας.

Προάστια, το νέο πρότυπο ζωής

στην κοινότητα, έδωσε την αίσθηση ότι αυτή η νέα μορφή οικιακότητας αποτέλεσε κάθε άλλο παρά μία υποχώρηση από την δημόσια σφαίρα.

Η νέα αρχιτεκτονική της προαστιακής κατοικίας μεσολαβεί από την μία στην εξασφάλιση της ιδιωτικότητας και μίας ήρεμης, οικογενειακής ζωής, ενώ από την άλλη στην ομαλή ενσωμάτωσή της και συν-διαλλαγή με το έξω. Η αρχιτεκτονική του μοντερνισμού, η οποία μερικές δεκαετίες πριν έχει ήδη αναδείξει την σημασία του ανοίγματος της κατοικίας προς τα έξω και την αποτίναξη κάθε βικτωριανού κατάλοιπου εσωστρέφειας, έρχεται να αντιμετωπίσει το ισοζύγιο αυτό. Κεντρικό στοιχείο σχεδιασμού που θα επικυρώσει αυτή την σχέση της κατοικίας με το έξω είναι τα μεγάλα, συνήθως οριζόντια ανοίγματα που εμφανίζονται ως «παράθυρα προς τον κόσμο». Ωστόσο, παρόλο που το εξωτερικό τους μπορεί να αντικατόπτριζε αλλαγή τεχνοτροπίας, η εσωτερική διαρρύθμιση των χώρων αντέγραφε τα βικτωριανά σπίτια που παρουσιάζονταν στους Αμερικάνους για κοντά έναν αιώνα συνοδευόμενα από ηθικά μηνύματα αξιοπρέπειας, κατανάλωσης και γυναικείας οικιακής ζωής.

Παράλληλα με το μοντέρνο κίνημα και την καινοτομία συνεισφορά του στην θέαση προς το εξωτερικό της κατοικίας, η νέα τεχνολογία και ο ηλεκτρισμός θα παρεισφρήσουν

στην οικιακή ζωή, μεταβάλλοντας για ακόμα μία φορά τις έννοιες που συνδέθηκαν με αυτή. Οικιακές συσκευές θα αυτοματοποιήσουν την οικιακή εργασία και θα οργανώσουν μία νέα, λειτουργική κατοικία - μηχανή. Με την άνοδο του βιομηχανικού καπιταλισμού, η μοντέρνα κατοικία θα αντιμετωπιστεί ως άδειο κουτί έτοιμο να γεμίσει με μαζικά παραγόμενα, τεχνολογικά αγαθά. Με αφετηρία τη δεκαετία του 1920, και συνεχίζοντας τις δεκαετίες του 1940 και 1950, η διαφήμιση μετατράπηκε σε σημαντικότερο αμερικάνικο τομέα οικονομικής δραστηριότητας, προωθώντας συσκευές, αυτοκίνητα και κάθε είδους προϊόν απαραίτητο για την εγκατάσταση στο προαστιακό «ονειρικό σπίτι». Οι άπλετοι χώροι αποθήκευσης και εργασίας που χαρακτήριζαν το αγροτόσπιτο, έδωσαν την θέση τους σε αστικά και προαστιακά σπίτια με λιγότερο χώρο και περισσότερες «γωνιές» αφιερωμένες στην κατανάλωση και έκθεση βιομηχανικά παραγόμενων αγαθών.

Διαφήμιση των καθαριστικών προϊόντων Ajax, 1965, που παρουσιάζει την οικιακή εργασία σαν ευχάριστο παιχνίδι.

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη απήχηση γνώρισε ένα νέο τεχνολογικό, μαζικά παραγόμενο μέσο, η τηλεόραση. Μέσα σε μία μόλις δεκαετία (1950- 1960) βρισκόταν ήδη στα περισσότερα αμερικάνικα νοικοκυριά αποτελώντας ένα νέο παράθυρο θέασης προς τον κόσμο. **Εκτός από μέσο ψυχαγωγίας της οικογένειας, θα αποτελέσει ισχυρό διαμεσολαβητή των σχέσεων δημόσιου - ιδιωτικού.** Δεδομένης της ικανότητάς της να συγχωνεύει την ιδιωτική με την δημόσια σφαίρα, η τηλεόραση εμφανίστηκε

ως ιδανική συντροφιά για την απομονωμένη προαστιακή κατοικία. Το 1946, ο Thomas H. Hatchinson, από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με τα τηλεοπτικά προγράμματα, εξέδωσε το δημοφιλές βιβλίο *Here is Television, Your Window on the World*, για να εισάγει την τηλεόραση στο ευρύ κοινό. Παράλληλα, πολλοί σχολιαστές στον τύπο χρησιμοποιούσαν συχνά την μεταφορά του «παραθύρου» υποστηρίζοντας ότι η τηλεόραση θα επιτρέψει στους θεατές τα φανταστικά ταξίδια σε μακρινούς τόπους, βρισκόμενοι στην άνεση του καθιστικού τους.^[22]

Αντίστοιχα, η τηλεόραση υποσχέθηκε να μειώσει το χάσμα μεταξύ της γυναικείας σφαίρας και της δημόσιας. Προωθήθηκε ως ένα μέσο που θα αναχαιτίσει την στερεοτυπική αυτή διάκριση που ταυτίζει το δημόσιο με την ανδρική παρουσία και το ιδιωτικό με την γυναικεία. Η μεγαλύτερη απομόνωση της γυναίκας που επήλθε από την μετακόμιση στα προάστια αναχαιτίστηκε από την ψευδαίσθηση δημόσιας σφαίρας που παρείχε η τηλεόραση. Καθημερινά, τηλεοπτικά προγράμματα γυρισμένα σε δημόσιους χώρους όπως καφέ και ξενοδοχεία είχαν πρόθεση να κάνουν την γυναίκα να αισθάνεται ότι είναι μέρος ενός εξωτερικού κόσμου, πέρα από αυτόν της κατοικίας.

Η διαδεδομένη πλέον εγκατάσταση της τηλεόρασης στα καθιστικά των μεσοαστικών νοικοκυριών μεταπολεμικά, παράλληλα με την διαφήμιση υποκινεί μία γενικότερη επιστροφή στις αξίες της οικογενειακής ζωής. Η τηλεόραση αντικαθιστά την εστία, έλκοντας τα μέλη της οικογένειας στο εσωτερικό της κατοικίας. Η παραμονή εντός ενός ασφαλούς και

²² Η αντικατάσταση της οικογενειακής εστίας από την τηλεόραση, μετατρέπει το εσωτερικό της κατοικίας και δη το καθιστικό, σε μία θεατρική σκηνή όπου το έξω μεταλλάσσεται σε μία ασφαλής και προβλέψιμη εμπειρία. Με άλλα λόγια, όπως αναφέρει η L. Spigel η θεατροποίηση της κατοικίας υπόσχεται την εξομάλυνση του χάσματος, όπως ακριβώς συμβαίνει με το βλέμμα του θεατή στην θεατρική σκηνή και του τρόπου που ο ίδιος το αντιλαμβάνεται. Η διαφορά όμως με την τηλεόραση, είναι πως εδώ ο τηλεθεατής βρίσκεται αποκομμένος από το συμβάν και το υπόλοιπο πλήθος και έτσι δημιουργείται μία σημαίνουσα απόσταση. Όσο περισσότερο δημόσια συμβάντα εισχωρούν στην σφαίρα του ιδιωτικού, τόσο περισσότερο γίνονται αντιληπτά ως ανεπιθύμητη εισβολή. Η σύγκλιση, λοιπόν, δημόσιου - ιδιωτικού μοιάζει με ψευδαίσθηση καθώς οι δημόσιες υποθέσεις απομακρύνονται όλο και εντονότερα από την σφαίρα του προσωπικού. (Spigel 1992: 199-200)

προβλέψιμου, οικογενειακού πλαισίου μπροστά από την τηλεόραση θεωρείτο ότι μπορούσε να κρατήσει τα παιδιά μακριά από το «μολυσματικό» περιβάλλον του δημόσιου χώρου, διασφαλίζοντας έτσι την οικογενειακή ευδαιμονία. Το γεγονός αυτό ενισχυόταν από τα κανονιστικά πρότυπα που προωθούνταν από το τηλεοπτικό πρόγραμμα και δεν ήταν παρά εκφραστές χρόνια παγιωμένων αντιλήψεων που συνδέονταν με τις αξίες της ετεροκανονικότητας και της ανα-παραγωγής της πυρηνικής οικογένειας. **Με ενδιαφέρον παρατηρεί κανείς ότι ενώ η τηλεόραση πρωτοεμφανίστηκε ως ένα μέσο που θα επέτρεπε την παρείσφρηση της δημόσιας σφαίρας στο εσωτερικό της κατοικίας, αποτελώντας το «παραθύρο προς τον κόσμο», ταυτόχρονα επιδρούσε καταλυτικά στον ίδιο τον πυρήνα της οικογένειας εγχαράσσοντας αξίες και ιδανικά, αποκλειστικά συνυφασμένα με την ιδιωτική σφαίρα.**

OWN A
Motorola
AND YOU KNOW YOU
OWN THE BEST

**HOW
TV MAKES
HOME-LIFE HAPPIER**

Motorola, leader in television, tells why TV is such a blessing in millions of American homes!

Motorola Television

OWN A
Motorola
AND YOU KNOW YOU
OWN THE BEST

**HOW
TELEVISION
BENEFITS YOUR CHILDREN**

Motorola, leader in television, shows how TV can mean better behavior at home and better marks in school!

Motorola Television

OWN A
Motorola
AND YOU KNOW YOU
OWN THE BEST

**TELEVISION
MAKES IT FUN TO LEARN**

Motorola, leader in television, tells why TV will be biggest aid to education since invention of printing!

Motorola Television

3.6

Μετά (την) ιδιωτικότητα

ο θρυμματισμός της ιδιωτικής σφαίρας στην ψηφιακή εποχή

Καθ' όλη την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εισβάλουν στον χώρο της κατοικίας. Ενώ από το 1950 τα μοναδικά μέσα τηλεπικοινωνίας σε μια κατοικία είναι το ραδιόφωνο και αργότερα η τηλεόραση, σταδιακά η γραμμική και μονόδρομη μετάδοση πληροφορίας που αυτά παρείχαν, δίνει την θέση της σε μία δυναμική και αμφίδρομη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των χρηστών. Φόβοι όπως αυτοί που διατυπώνονται από τον Μ. Heidegger, ήδη το 1954, επιβεβαιώνουν ότι ο ρόλος της κατοικίας ως δέκτης εξωτερικών πληροφοριών καθιστά τα όριά της περισσότερο διαπερατά, κλονίζοντας, έτσι, το οικοδόμημα της ιδιωτικής ζωής και κατ' επέκταση της ιδιωτικότητας.^[23]

Ενώ η εισχώρηση της τεχνολογίας στην κατοικία εγείρει φόβους για την εισβολή της δημόσιας σφαίρας στην ιδιωτική από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, **το νέο μοντέλο επικοινωνίας έρχεται να προσθέσει και το αντίστροφο πρόβλημα του εσωτερικού ή της ιδιωτικής σφαίρας που τώρα μοιάζει να «διαρρέει» στο εξωτερικό.** Η εμφάνιση του διαδικτύου, η μετέπειτα επικράτηση των ασύρματων δικτύων και η διάδοση των φορητών υπολογιστών υπήρξε καταλυτική. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Πάνος Δραγώνας, «μέσα σε λίγες μόνο δεκαετίες η αστική κατοικία εξελίχθηκε από χώρο έκφρασης του οικογενειακού βίου σε έναν μετά-ιδιωτικό χώρο συμβίωσης, ο οποίος έχει διογκωθεί από επιπρόσθετες δραστηριότητες αναψυχής, εργασίας και διαμεσολαβημένης κοινωνικής επαφής». (Δραγώνας 2015: 130) Στο βιβλίο *Privacy and*

²³ Ο Μ. Heidegger τότε, εκφράζει την ανησυχία του για τον τρόπο που η ηλεκτρονική αναμετάδοση λόγου και εικόνων αλλοιώνει την θεμελιώδη σχέση του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Όπως παρατηρεί ο ίδιος στο *The Thing*, η εξάπλωση της τεχνολογίας καταργεί την έννοια της απόστασης, διαστρεβλώνοντας το τι είναι κοντά ή μακριά από εμάς. (Riley 1999: 11)

Publicity: Modern Architecture as Mass Media (1996), η Beatriz Colomina διαπιστώνει ότι «η κατοικία έχει πλέον μετατραπεί σε ένα κέντρο πολυμέσων [media center], μία πραγματικότητα η οποία αλλάζει για πάντα την κατανόηση εννοιών όπως δημόσιο και ιδιωτικό». (Colomina 1996: 210) Καθώς οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες ολοένα και διαποτίζουν την κατοικία, η σημασία ανάλυσης της επίδρασης αυτής καθίσταται όλο και πιο αναγκαία.

Ένα από τα πεδία όπου η επίδραση του διαδικτύου επέφερε ριζικές αλλαγές στο εσωτερικό της κατοικίας, είναι αυτό της εργασίας. Η εργασία που από τον 19^ο αιώνα είχε αποκοπεί από το σώμα της κατοικίας, φαίνεται να εισχωρεί και πάλι στο εσωτερικό της. Η εισχώρηση αυτή συμβαίνει ποικιλοτρόπως και σε διάφορες κλίμακες: η κατοικία λειτουργεί συμπληρωματικά προς τον χώρο εργασίας ή τον αντικαθιστά, η εργασία περιορίζεται χωρικά σε ένα συγκεκριμένο σημείο της κατοικίας ή αναμειγνύεται με τις υπόλοιπες δραστηριότητες παράγοντας ένα νέο είδος χώρου. Η τελευταία περίπτωση εμφανίζεται ιδιαίτερα συχνά μιας και η φορητότητα των συσκευών και η ασύρματη σύνδεση επιτρέπουν την διασπορά της εργασιακής δραστηριότητας σε πολλαπλά σημεία της κατοικίας. Η τάση αυτή έχει αποτυπωθεί στο Ben van Berkel's *Möbius House*, των UN Studio (1998) όπου συμβολίζεται η συνεχής και απρόσκοπτη ροή της εργασίας στην διαβίωση και αντίστροφα. (Riley 1999: 22)

Με το δεδομένο ότι όλο και περισσότερες δραστηριότητες που παραδοσιακά συνέβαιναν στον δημόσιο χώρο εισέρχονται στην κατοικία, η οικογενειακή ζωή υφίσταται πιέσεις. Η ταχύτατη εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας επηρεάζει καθοριστικά τα πρότυπα κατοίκησης και τις εγκαθιδρυμένες,

οικογενειακές δομές. Ο οικιακός χώρος δεν αποτελεί πια τον αποκλειστικό χώρο έκφρασης των οικογενειακών σχέσεων από την στιγμή που κάθε μέλος της οικογένειας εισάγει στο σπίτι το δίκτυο των κοινωνικών επαφών του. **Ο κεντροβαρικός ρόλος της εστίας και μετέπειτα της τηλεόρασης που συντόνιζε κατά μία έννοια, τα μέλη της οικογένειας σε μία κοινή «σφαίρα» αναιρέθηκε αφού, πλέον, αυτά βρίσκονται διασκορπισμένα σε διαφορετικές γωνίες μπροστά από μία ψηφιακή οθόνη σε μία δική τους, αποτραβηγμένη «μικροσφαίρα».**

Μάλιστα, όταν όλες οι εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας έχουν βρει πια την θέση τους στον μετα-χώρο των κοινωνικών δικτύων, αυτή η μικροσφαίρα μοιάζει να διογκώνεται. Ενημέρωση, διαφήμιση, εργασία, εμπόριο, πολιτική, ακτιβισμός, διαπροσωπικές σχέσεις και συνεντεύσεις, διαζύγια και θάνατοι, «ψηφιακά» μνημόσυνα, όλες οι ανθρώπινες υποθέσεις εν γένει, δημόσιες και ιδιωτικές διαπλέκονται ως καθημερινό δημόσιο θέαμα. Όταν η προσωπική ζωή εμφανίζεται ως δημόσιο συμβάν, η έκφραση, επικοινωνία, επιβεβαίωση και αυτοπροβολή μετατρέπονται σε ζωτικές ανάγκες που επιβεβαιώνουν οργουελικές ανησυχίες. **Ο χώρος των κοινωνικών δικτύων μοιάζει να αναγεννά ένα νέο είδος *theatrum mundi*, όπου τα πάντα εκτίθενται με έναν αλλόκοτο τρόπο στο δημόσιο βλέμμα.** Θα έλεγε κανείς ότι οι μάσκες και τα προσωπεία του τότε δημόσιου χώρου, επανεμφανίζονται πλέον με διαφορετική μορφή, κάνοντας τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού όλο και πιο δυσδιάκριτα και αλληλοκαλυπτόμενα.

Η κατά μία έννοια κατάργηση της ιδιωτικότητας ουσιαστικά επήλθε κοινή συναινέσει διαστρεβλώνοντας τα άλλοτε απροσπέλαστα όρια μεταξύ μέσα - έξω, ιδιωτικό -

UN Studio, *Möbius House*, 1998.

Η κατοικία σχεδιάστηκε για ένα ζευγάρι που και οι δύο δουλεύουν από απόσταση. Βασική ιδέα σχεδιασμού, λοιπόν, είναι η διαπλοκή των ξεχωριστών χώρων εργασίας με τους υπόλοιπους, καθημερινούς, κοινόχρηστους χώρους της κατοικίας. Σε αντίθεση με την συνήθη οργάνωση κατοικίας μίας οικογένειας, οι εσωτερικοί χώροι στο *Möbius House* μοιάζουν να εκτυλίσσονται ως αναδιπλωμένη κορδέλα, της οποίας η αρχή και το τέλος δεν είναι εύκολα αντιληπτά.

δημόσιο, απομόνωση - εξωστρέφεια, υλικό - άυλο, φυσική εγγύτητα - απόσταση. Η έννοια της ιδιωτικότητας έχει μεταβληθεί κι έτσι το κρυμμένο δεν συνδέεται απαραίτητα με το μη ορατό όπως ίσχυε παλαιότερα. Οι τέσσερις τοίχοι της ιδιοκτησίας ενός ατόμου που για την Arendt ήταν εκτός από προϋπόθεση ιδιωτικότητας, εγγύηση για τον μόνο ασφαλή χώρο για να κρυφτεί κανείς από τον κοινό, δημόσιο κόσμο, από το να είναι ορατός, έδωσαν την θέση τους σε πορώδεις δομές όπου η διαπερατότητα αναχαιτίζεται μέσω προσωπικών κωδικών.

Ο πραγματικός, λοιπόν, χώρος στο περιβάλλον της virtual και cyber συνθήκης, αρκείται σε μία αναπαράσταση, την στιγμή που το υλικό περιβάλλον της κατοικίας μοιάζει να απο-χωρικοποιείται. Τα όρια που περιβάλλουν την κατοικία απωθούν την υλική τους υπόσταση και μεταβάλλονται σε έναν υβριδισμό που καταργεί την έννοια της απόστασης. Ο πραγματικός χώρος του υποκειμένου/χρήστη αντικαθίσταται από τον εικονικό, προσφέροντας μία παράδοση πια επαφή μέσω της απόστασης, ατόμων που ενώ στον πραγματικό χώρο βρίσκονται διασκορπισμένα παντού, στον κυβερνοχώρο «έρχονται κοντά», αλληλεπιδρούν μέσω ενός υπολογιστή και μοιράζονται ένα κοινό περιβάλλον.^[24]

Παρόμοια, ο σύγχρονος κόσμος πλέον αποτελείται από αναρίθμητα κατώφλια - ενδιάμεσους χώρους που μεσολαβούν στο διάκενο μεταξύ πραγματικού και ψηφιακού, προσωπικού

²⁴ Θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει πως όλος ο ενθουσιασμός που προκύπτει από την εικονική πραγματικότητα και τον κυβερνοχώρο έχει να κάνει με την διαφάνεια, την διαθεσιμότητα ή ακόμα και την υπέρβαση του σώματος, ή με άλλα λόγια την ικανότητα της τεχνολογίας να υπερβεί το σώμα. Η φαντασίωση της από-σωματοποίησης, στην σκέψη της E.Grosz μοιάζει με αυτήν την αυτό-γέννησης, μία μεγαλομανιακή προσπάθεια για απόλυτο έλεγχο σε έναν κόσμο όπου τα πράγματα τείνουν να γίνονται όλο και πιο μπερδεμένα, πολύπλοκα και κοστοβόρα. Η ιδέα ότι κάποιος μπορεί να προσλάβει μία δεύτερη ταυτότητα, ένα εικονικό, εν δυνάμει σώμα που δεν θα αφήνει ίχνη, επιδράσεις και υπολείμματα, αποσύροντας το πραγματικό του, είναι μία υπόθεση που δύναται να αιτιολογήσει τον ενθουσιασμό για μία εικονική πραγματικότητα. Στον κυβερνοχώρο το υποκείμενο αποποιείται της πραγματικής του ταυτότητας, του σώματός, του φύλου και της ηλικίας του και εκπροσωπείται μέσω ενός εικονικού άβαταρ. (Grosz 2001: 43)

και συλλογικού, εσωτερικού και εξωτερικού. Το κατώφλι αντιπροσωπεύει «μία περιοχή επιλογής» ανάμεσα στο έξω και το μέσα, το ιδιωτικό και το δημόσιο, τον ταξινομημένο χώρο και το χάος. Διαμέσου του κατωφλιού, σε κάθε εσωτερικό ενυπάρχει μια αντίληψη για το έξω. Δεν πρόκειται για έναν κενό χώρο, με την έννοια της ανυπαρξίας, αλλά αντίθετα για έναν ενεργό χώρο με επιδράσεις σύνδεσης και διαχωρισμού.^[25] Όπως διατύπωσε ο G.Deleuze, στις κοινωνίες του ελέγχου δεν αρκεί πια μία προσωπική υπογραφή ή ένας αριθμός αλλά ένας κωδικός. Η ψηφιακή γλωσσική ερμηνεία του ελέγχου αποτελείται από κωδικούς που μπορούν να εγγυηθούν την πρόσβαση στην πληροφορία ή αντίστροφα στον αποκλεισμό της. Με άλλα λόγια η πρόσβαση σε οποιοδήποτε «εσωτερικό» είτε πρόκειται για ψηφιακή πλατφόρμα, ή για ιδιωτικούς χώρους, προϋποθέτει έναν πολλαπλασιασμό τέτοιων κατωφλίων, τα οποία έχουν επιφορτιστεί με τον ρόλο του ελέγχου.

Συμπερασματικά, η ενσωμάτωση της τεχνολογίας στην ιδιωτική σφαίρα αναπόφευκτα επηρεάζει την δυναμική του χώρου. Όπως υπογραμμίζει ο Neil Postman, μία νέα τεχνολογία δεν προσθέτει απλώς ή αφαιρεί κάτι, αλλά αλλάζει τα πάντα. (Thorne 2012: 66) Οι νέες ψηφιακές τεχνολογίες αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και αλληλεπιδρούμε με τον κόσμο, δίνοντάς μας μία νέα οπτική που αψηφά τους παραδοσιακούς περιορισμούς και όρια. Δεν πρόκειται απλώς για μία νέα εισαγωγή της τεχνολογίας στο εσωτερικό της κατοικίας αλλά για μία ραγδαία μετάλλαξη της σχέσης μας με αυτό. **Η δημόσια σφαίρα έχει σε μεγάλο βαθμό μετατεθεί από τον υλικό χώρο της πόλης στον ψηφιακό χώρο των δικτύων. Η ταχύτατη διάδοση των νέων κοινωνικών μέσων θρυμματίζει τα όρια του ιδιωτικού χώρου καθώς η δημόσια σφαίρα διαχέεται πλέον σε κάθε γωνία του οικιακού χώρου.**

²⁵ Ως αποτέλεσμα μιας τέτοιας ενδιάμεσης τοπολογικής ερμηνείας, ο κόσμος ορίζεται από την κλειδαριά και το κλειδί, συναλλαγές εκφρασμένες σε διάφορες παραλλαγές όπως κωδικοί πρόσβασης, αριθμοί PIN και κωδικοί πιστωτικών καρτών, δαχτυλικά αποτυπώματα και αναγνωρίσεις μέσω του αμφιβληστροειδούς. (Schneider 2017: 26)

Συμπερασματικά

Η ιδιωτική ζωή δεν ήταν πάντα η απυρόβλητη εκείνη σφαίρα όπου ξεδιπλώνεται ελεύθερα η εσωτερική και αυθεντική ατομικότητα. Αντίστοιχα, η ιδιωτικότητα ως το πεδίο εκείνο στο οποίο εκτυλίσσεται κάθε πτυχή του ιδιωτικού βίου δεν μπορεί να ερμηνευθεί κατάλληλα δίχως τα κοινωνικά της συμφραζόμενα, τα οποία και την νοηματοδοτούν κάθε φορά. Όπως διατύπωνε ο Alan Westin ήδη από την δεκαετία του '60, «κανένας ορισμός της ιδιωτικότητας δεν είναι εφικτός, γιατί τα θέματα της ιδιωτικότητας είναι εκ θεμελίων ζήτημα αξιών, συμφερόντων και εξουσίας». Το περιβάλλον στο οποίο ορίζονται τέτοιες έννοιες καθώς και η διείσδυση του κοινωνικού στην ιδιωτική σφαίρα, υποστασιοποιεί διαφορετικά την ιδιωτικότητα σε κάθε εποχή, κοινωνία και κοινωνική συνθήκη. Η συνεχής μεταλλαγή της ιδιωτικότητας, ως αντανάκλαση του εκάστοτε κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, εγγράφεται στην κατοικία με την ίδια να μετουσιώνει την χωρική έκφραση του ιδιωτικού βίου. Η εσωτερική της διάταξη, η διάκριση των λειτουργιών, ο διαχωρισμός των δωματίων και οι μεταξύ τους συνδέσεις, δεν είναι παρά χωρικές μεταφορές της μεταστροφής του ιδιωτικού ορίου. Η σημερινή συνειρμική εικόνα της κατοικίας συνοδεύεται από συμβάσεις που έχουν καθιερωθεί στην πάροδο του χρόνου και έχουν αποτυπωθεί με μικρές παραλλαγές στο συλλογικό ασυνείδητο. Το κεφάλαιο αυτό, εστίασε στην αμφίσημη τοποθέτηση της κατοικίας στο μεθόριο δημόσιου - ιδιωτικού, καταδεικνύοντας ότι το ιδιωτικό όριο δεν έμεινε ποτέ ανέγγιχτο από την παρουσία του δημόσιου καθώς η μία σφαίρα πάντα ενυπήρχε στην άλλη με συνεχή αμοιβαία παθήματα και αλληλοκαλύψεις.

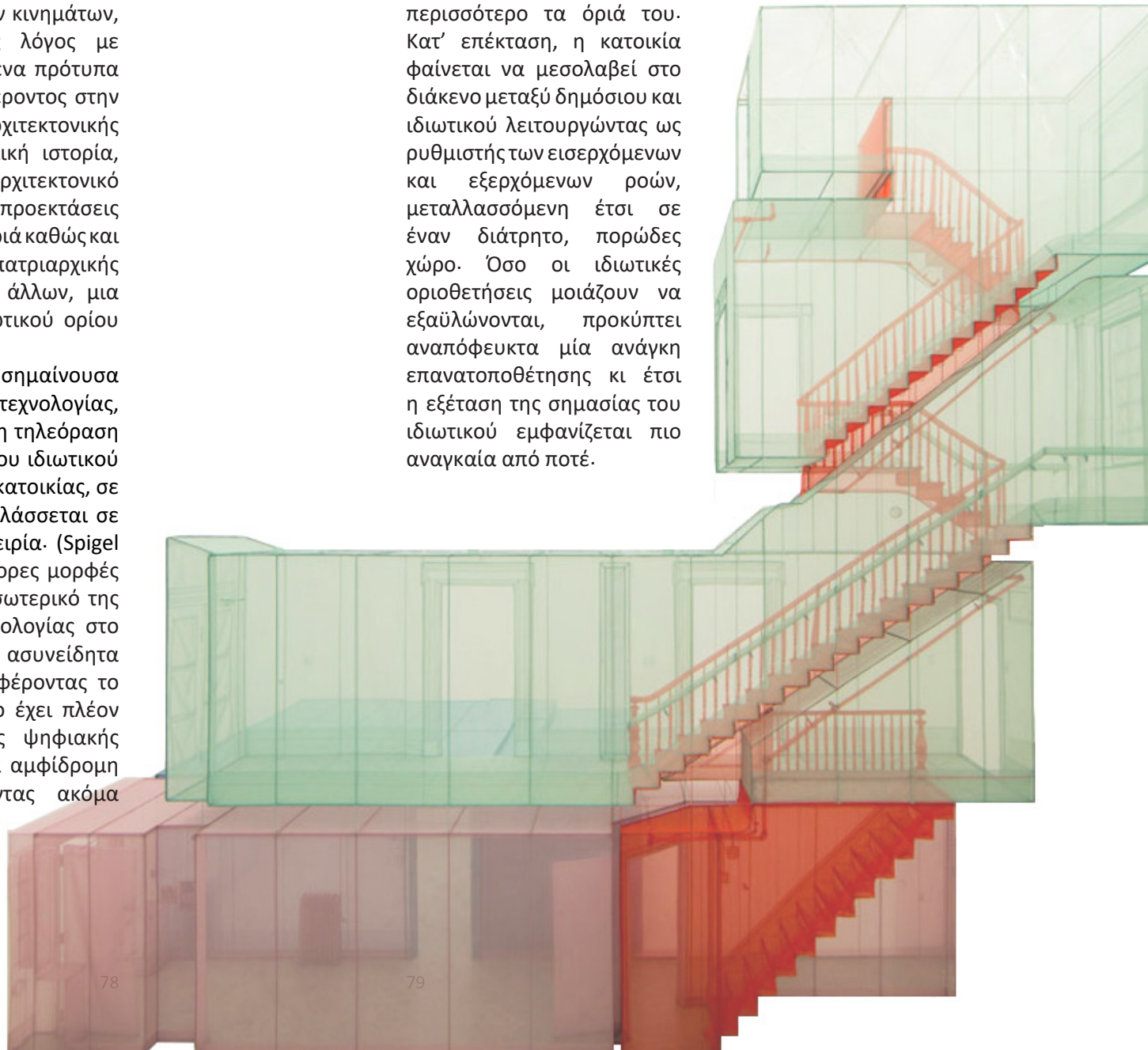
Η εγκαθίδρυση της ιδιωτικότητας συμβάδισε με την εδραίωση της πυρηνικής οικογένειας, η οποία συντονίστηκε με την έξοδο της εργασίας από την κατοικία. Ο έλεγχος της οικιακής σφαίρας αποδίδεται στην γυναικεία υποκειμενικότητα, με το δημόσιο να αποτελεί κατεξοχήν πεδίο δράσης των ανδρών. Η διάσπαση αυτή αναπόφευκτα απομόνωσε την γυναίκα στα στενά όρια του ιδιωτικού, με αποτέλεσμα η ενασχόλησή της με αυτό να εκλάβει διαστάσεις ιεροτελεστίας. Η ανάδυση, λοιπόν, της οικιακότητας συνδέθηκε με την οργάνωση του νοικοκυριού, βασίστηκε στις ηθικές αρχές της καθαριότητας, ευπρέπειας και ευταξίας, ενώ έφτασε να αποτελεί πρότυπο κανονιστικής συμπεριφοράς. Η καθολική αποδοχή των αρχών της οικιακότητας, αποτέλεσε συνώνυμο της ηθικής, και άρα κριτήριο κοινωνικής ένταξης και αποδοχής. Έτσι η οικογένεια γίνεται ιμάντας για την διάχυση αστικών αξιών και λειτουργεί ως ρυθμιστικό εργαλείο κρατικής παρέμβασης για τον έλεγχο του κοινωνικού σώματος. Η υγιεινή των σωμάτων, η διασφάλιση των ηθικών αρχών της ευπρέπειας και εγκράτειας, ο έλεγχος της αναπαραγωγής και των γεννήσεων, η διαφύλαξη της πυρηνικής οικογένειας και της ετεροκανικότητας, με απώτερο στόχο την κοινωνική εξυγίανση και ευημερία, νομιμοποίησε την κρατική παρέμβαση στις προσωπικές υποθέσεις. Το δημόσιο βλέμμα, μέσω της οικογένειας, ελίσσόμενο μεταξύ καταστολής και πρόνοιας διεισδύει ρυθμιστικά στο ιδιωτικό επιβάλλοντας συγκεκριμένες οριοθετήσεις.

Μέχρι και τον 19^ο αιώνα, η οικιακότητα με αυτήν την μορφή και όλες οι συνεκδηλώσεις της παρέμειναν ουσιαστικά απaráλλαχτες. Στο διάστημα

αυτό, με την εμφάνιση των φεμινιστικών κινημάτων, αναδύθηκε ένας νέος ριζοσπαστικός λόγος με έντονη κριτική διάθεση στα επιβεβλημένα πρότυπα κατοίκησης. Η νέα εστίαση του ενδιαφέροντος στην οικιακότητα φέρνει την ιστορία της αρχιτεκτονικής εγγύτερα στην κοινωνική και πολιτισμική ιστορία, μετατοπίζοντας την σημασία από το αρχιτεκτονικό κτίριο ως υλική υπόσταση στις κοινωνικές προεκτάσεις που αυτό παράγει. Τα συλλογικά νοικοκυριά καθώς και όλες οι προσπάθειες αποδόμησης της πατριαρχικής διάκρισης των σφαιρών ήταν, μεταξύ άλλων, μια προσπάθεια διαπραγμάτευσης του ιδιωτικού ορίου της κατοικίας.

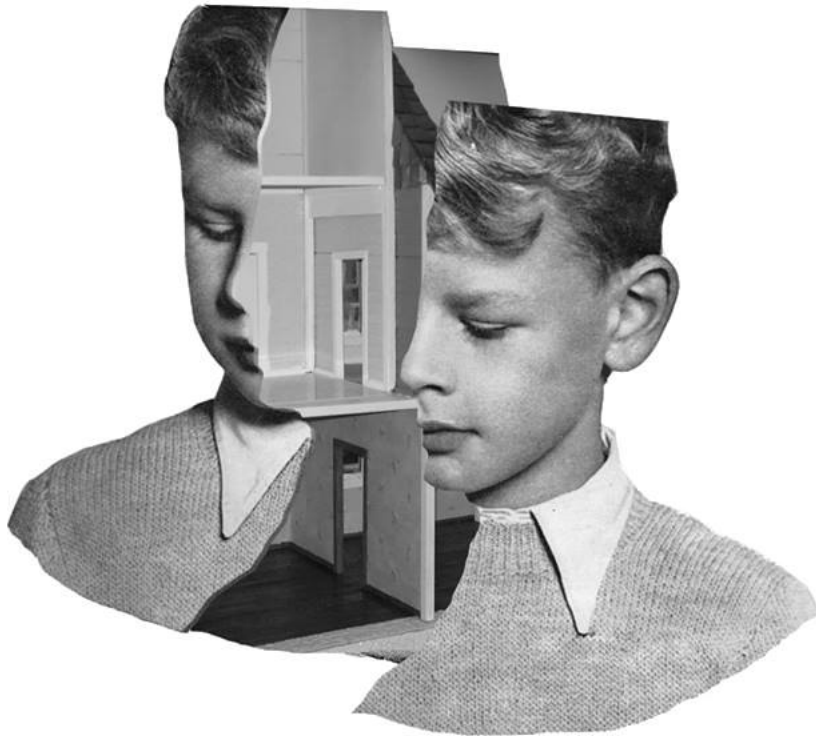
Παράλληλα, το όριο αυτό, με σημαίνουσα αφετηρία την πληροφοριακή επέλαση της τεχνολογίας, υπόκειται σε συνεχείς μεταλλαγές. Ήδη η τηλεόραση επέφερε αλλαγές στην διαπερατότητα του ιδιωτικού ορίου, μετατρέποντας το εσωτερικό της κατοικίας, σε μία θεατρική σκηνή όπου το έξω μεταλλάσσεται σε μία ασφαλή και διαμεσολαβημένη εμπειρία. (Spigel 1992: 199) Η δημόσια σφαίρα, με διάφορες μορφές και παραλλαγές πάντα ενυπήρχε στο εσωτερικό της κατοικίας, ωστόσο, η είσοδος της τεχνολογίας στο εσωτερικό της νομιμοποίησε έστω και ασυνείδητα αυτή την «έξωθεν παρέμβαση» επαναφέροντας το δημόσιο βλέμμα εντός της. Το δημόσιο έχει πλέον εγκαθιδρυθεί στο ιδιωτικό μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας, προσδίδοντάς του μία νέα αμφίδρομη σχέση αλληλεπίδρασης, διαταράσσοντας ακόμα

περισσότερο τα όριά του. Κατ' επέκταση, η κατοικία φαίνεται να μεσολαβεί στο διάκενο μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού λειτουργώντας ως ρυθμιστής των εισερχόμενων και εξερχόμενων ροών, μεταλλασσόμενη έτσι σε έναν διάτρητο, πορώδες χώρο. Όσο οι ιδιωτικές οριοθετήσεις μοιάζουν να εξαυλώνονται, προκύπτει αναπόφευκτα μία ανάγκη επανατοποθέτησης κι έτσι η εξέταση της σημασίας του ιδιωτικού εμφανίζεται πιο αναγκαία από ποτέ.

4.0

[κατοικία - εσωτερικότητα - επιθυμία]

Το σπίτι ως φανταστικό καταφύγιο

House Vs Home
στην σκέψη της Sarah Thorne

Εισαγωγικά

Η πλήρης αφομοίωση της τεχνολογίας στο εσωτερικό της κατοικίας αποτελεί θεμελιώδη φαντασίωση των δυτικών κοινωνιών, ήδη μεταπολεμικά. Η «κατοικία του μέλλοντος» έγινε ένα επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην ποπ κουλτούρα που έδινε την υπόσχεση μίας καλύτερης ζωής, απαλλαγμένης από τις διάφορες τετριμμένες, οικιακές ενασχολήσεις της καθημερινότητας. Ο Freud ήδη από την δεκαετία του '30, διατύπωνε ότι «φαίνεται ξεκάθαρα η δυσφορία μας απέναντι στον σημερινό πολιτισμό, ωστόσο είναι πολύ δύσκολο να υποθέσουμε με ακρίβεια αν και σε ποιον βαθμό οι άνθρωποι μίας παλαιότερης εποχής ένιωθαν περισσότερο ευτυχισμένοι». Παρόλη τη νοσταλγία που μπορεί να έχει κανείς για το παρελθόν ή την προσμονή για το μέλλον, είναι όντως αδύνατον να προσδιορίσουμε με βεβαιότητα την πιο επιθυμητή κατάσταση. Η αβέβαιη, ρευστή, μεταβαλλόμενη με ασαφή όρια, μετανεωτερική συνθήκη εντείνει τέτοιους προβληματισμούς.

Ως αποτέλεσμα, πέραν της ανησυχίας για την διακύβευση της ιδιωτικότητας, το πραγματικό ενδιαφέρον εστιάζεται πλέον στην ολική επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης μας με το κατοικείν. Ενώ λοιπόν στο προηγούμενο κεφάλαιο, η κατοικία αντιμετωπιζόταν ως το υλικό υπόβαθρο στο οποίο εγγράφονταν οι κοινωνικοπολιτικές μεταβολές που επέβαλε η δημόσια ζωή, σε αυτή την ενότητα, η κατοικία αντιμετωπίζεται ως το φανταστικό κατασκεύασμα που διαμορφώνει την επιθυμία, τις σχέσεις με τον εαυτό και τον Άλλο και άρα διαπλάθει την προσωπική μας βιογραφία πριν τον εγκοινωνισμό της.

4.1

Το σπίτι ως φανταστικό καταφύγιο

Με βάση την διατύπωση του Freud για την στενή αν όχι αλληλοεξαρτώμενη σχέση μεταξύ του εξωτερικού υλικού χώρου και του εσωτερικού ψυχικού, θα έλεγε κανείς ότι η κρίση της ιδιωτικής ζωής αποτυπώνεται στο ίδιο το σπίτι. Άλλωστε, η ίδια η έννοια της εσωτερικότητας, εμφανίζει θεμελιώδεις ανταλλαγές με τον υλικό χώρο του κατοικείν.

Η πρωτοεμφανιζόμενη έννοια της εσωτερικότητας τον 19^ο αιώνα συνδέθηκε με νέες χωρικές πρακτικές. Όπως αναφέρει η Diana Fuss, η διαμερισματοποίηση των μεγαλοαστικών εσωτερικών προσέφερε μία από τις απαραίτητες, ιστορικές συνθήκες για την ρομαντική ανακάλυψη του εαυτού και την επακόλουθη φιλοσοφική εξερεύνηση της εσωτερικής ζωής. Όπως έδειξε και το προηγούμενο κεφάλαιο, η ιδιωτικότητα εδραιώθηκε μόνο όταν η πολυχρηστική αίθουσα του 18^{ου} αιώνα έδωσε την θέση της σε ξεχωριστά δωμάτια, διαδρόμους, χωλ, προσωπικούς χώρους και ερμάρια κι έτσι η υποκειμενικότητα άρχισε να αναδύεται. Ενώ η δημοτικότητα τέτοιων χώρων εντοπίζεται αρχικά στην αστική κοινωνία του 18^{ου} αιώνα, η θεώρηση της κατοικίας ως καταφύγιο της εσωτερικότητας, ως το δομικό περίβλημα του εαυτού, ισχυροποιείται έναν αιώνα αργότερα και πάλι στην αστική τάξη. Η κατοικία έκτοτε αποκτά ένα συμπαγές όριο για την περιφρούρηση και την διασφάλιση της εσωτερικότητας που μόλις γνώρισε.

Η ψυχανάλυση που ουσιαστικά εδραιώθηκε με την ανάδυση της εσωτερικότητας κατέρριψε κατά μία έννοια το συνειδητό υποκείμενο, αντιπροτείνοντας την εξερεύνηση του ασυνειδητού. Η γκρίζα αυτή ζώνη που εισήγαγε η ψυχαναλυτική σκέψη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μπερδεύοντας τα όρια μεταξύ συνειδητού και μη, πραγματικού και φαντασιακού, επισήμανε την σημασία αλληλεπίδρασης του ανθρώπινου ψυχισμού με τον χώρο που νοηματοδοτεί και από τον οποίο

νοηματοδοτείται. Προσφέροντας τον προβληματισμό που μπορεί να ενεργοποιήσει ξανά αυτό το αμοιβαίο πάθημα, η ενότητα αυτή θα ασχοληθεί με την εξέταση του κατοικείν και την σχέση της εσωτερικότητας με αυτό.

Ενώ, όπως έδειξε η προηγούμενη ενότητα, σε διάφορες στιγμές το σπίτι ενέδιδε στην δημόσια παρείσφρηση, επιτρέποντας στο δημόσιο βλέμμα να φωτίζει τις πιο προσωπικές στιγμές του ιδιωτικού βίου, δεν παύει παρόλα αυτά να αποτελεί στο συλλογικό ασυνείδητο το χωρικό αρχέτυπο της ασφάλειας και της οικειότητας. Το σπίτι καλείται να λειτουργήσει ως διαμεσολαβητής του μέσα - έξω, ωστόσο πάντα παραμένει το πρωταρχικό κέλυφος προστασίας, ο χώρος όπου κανείς μπορεί να αποσυρθεί από τις ευθύνες του κόσμου. Για την αναδιαπραγμάτευση της σχέση μας με το κατοικείν, το σπίτι θα χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο ανάλυσης της εσωτερικότητας και άρα της ανθρώπινης ψυχής, ένα εργαλείο με το οποίο μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τον κόσμο ή να υπάρξουμε μέσα σε αυτόν. Ακολουθώντας την σκέψη του Bachelard, η εικόνα του σπιτιού γίνεται μία τοπογραφία του εσώτερου είναι μας. Το σπίτι για τον Γάλλο φιλόσοφο είναι «η γωνιά μας μέσα στον κόσμο, το πρώτο μας σύμπαν, ένας κόσμος ολόκληρος στην κυριολεξία του όρου. Αποτελεί μία από τις ισχυρότερες δυνάμεις ολοκλήρωσης για τις σκέψεις, τις αναμνήσεις και τα όνειρα του άνθρωπου.» (Bachelard 1982: 26,33) «Όλες οι εντάσεις και οι ποικιλίες της ζωής μεταφέρονται στο εσωτερικό του σπιτιού, στο περιβάλλον της οικειότητας, που εξαίφνης κοσμικοποιείται χωρίς ποτέ και να εκκοσμικεύεται.» (Αρτινός 2014: 49)

Για τον Emmanuel Levinas, «το σπίτι έχει όλα τα παράθυρά του στραμμένα στον Άλλον και στο άλλο του κόσμου, αλλά έχει επίσης και το μυστικό του, εκείνη την αδιάθετη γωνιά που δεν είναι τόσο ένα αρχιτεκτονικό στοιχείο του σπιτιού, αλλά μία ουτοπία όπου το εγώ περισυλλέγει τον εαυτό του παραμένοντας σπίτι του. Η κατοικία είναι ο μόνος τόπος του ανθρώπου για να συλλαμβάνει τον Άλλον και το άλλο του κόσμου, ο μόνος τρόπος για να μένεις στον κόσμο.»

(Αρτινός 2014:27,30) Όπως γράφει ο Bachelard, χωρίς το σπίτι, ο άνθρωπος θα ήταν ένα σκόρπιο πλάσμα. (Bachelard 1982: 34)

Για τον Φιλανδό αρχιτέκτονα Juhani Pallasmaa, το σπίτι δεν δηλώνει μόνο το κτίσμα αλλά και το περιεχόμενό του, τους ανθρώπους που κατοικούν εκεί. Δεν πρόκειται για ένα αντικείμενο αλλά για μία σύνθετη κατάσταση, που αναμειγνύει μνήμες με εικόνες, επιθυμίες με φοβίες, το παρελθόν με το παρόν. Ο Bachelard υπενθυμίζει πως «το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον δίνουν στην κατοικία δυναμισμούς διαφορετικούς που αλληλεπιδρούν, άλλοτε αντιτιθέμενοι, άλλοτε διεγείροντας ο ένας τον άλλο». Υπογραμμίζει ότι η κατοικία έχει μία ψυχική διάσταση πέραν των μορφολογικών

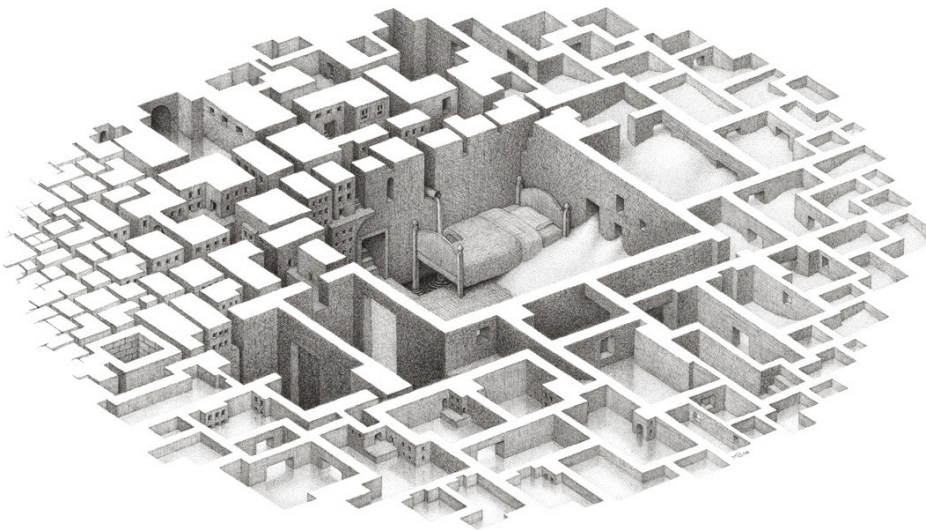

Η καλύβα είναι μια υπόμνηση, μια μνημική ανάκληση, μια έγερση της εικόνας της, αλλά και γι' αυτό ένας απαγορευμένος τόπος, η ετεροτοπία του αδυνάτου, ο τόπος που διαφυλάσσει μια αδιαπέραστη γλώσσα, μια σκηνή του απωθημένου και του ανεκπλήρωτου. (Αρτινός 2014: 95)

και ποσοτικών χαρακτηριστικών της. Το κατοικείν είναι μία προσωπική υπόθεση, η οποία το θέτει εκτός του πεδίου της αρχιτεκτονικής. Η κατοικία είναι το περιέχον, το κέλυφος του σπιτιού. Πάνω από όλα, ένα σπίτι είναι μία σειρά από τελετουργίες, προσωπικούς ρυθμούς και ρουτίνες της καθημερινής ζωής. Η ουσία του σπιτιού είναι κρυμμένη στους τρόπους που κατοικείται το κατάλυμα. Το σπίτι είναι μια έκφραση της προσωπικότητας των ατόμων που το κατοικούν και των μοναδικών δικών τους μορφών ζωής, μετατοπίζοντας έτσι την έννοια «σπίτι» πιο κοντά στην έννοια «ζωή» παρά στην έννοια «αντικείμενο». Το σπίτι δεν κατασκευάζεται μεριάς, έχει την δική του χρονική διάρκεια και είναι το αποτέλεσμα

της διαρκούς προσαρμογής του ατόμου στον κόσμο. (Pallasmaa 1994)

Ο στοχασμός πάνω στην έννοια του σπιτιού μάς απομακρύνει έτσι, από τις φυσικές ιδιότητες της κατοικίας για να μας μεταφέρει στο ψυχικό πεδίο του νου. Στο σημείο αυτό, ο Pallasmaa εύλογα αναρωτιέται: μπορεί το σπίτι να εκφραστεί αρχιτεκτονικά, ή μήπως δεν είναι μία ιδέα της αρχιτεκτονικής αλλά της ψυχολογίας, της ψυχανάλυσης και της κοινωνιολογίας;

«Ο άνθρωπος» λέει ο E. Levinas «εισέρχεται στον κόσμο όχι από ένα ανοιχτό σύμπαν, αλλά μέσα από τους τέσσερις τοίχους, από μία γωνία απ' όπου ανά πάσα στιγμή μπορεί και να αποτραβηχτεί.» Η διαθεσιμότητά μου στην ανοικτότητα του κόσμου εγείρεται στον τόπο της κλειστότητάς μου. [...] Η συνείδηση έτσι του κόσμου θα είναι πάντα μία συνείδηση μέσω του κόσμου μου, μέσω της συνείδησης του πλησιάζματος και της απομάκρυνσης, της έλξης και του αποχωρισμού. (Αρτινός 2014: 25)

Σε μία λακανική προσέγγιση, η Sarah Thorne, εντοπίζει τον προβληματισμό της γύρω από το κατοικείν, στην διάκριση των εννοιών κατοικία [house] και σπίτι [home]. (Thorne 2012: 1-16) Η κατοικία και το σπίτι, ενώ μοιάζουν έννοιες συνυφασμένες και αδιαχώριστες, παραμένουν ενδόμυχα εχθρικές.^[26] Όπως διαφάνηκε προηγουμένως, **το σπίτι είναι το μέρος που επιστρέφει κανείς καθημερινά και ταυτόχρονα ένας χώρος φανταστικός που φέρει τις μνήμες του παρελθόντος και προβάλλει τις επιθυμίες του μέλλοντος.** Η μετωνυμική και όχι ταυτόσημη σχέση της κατοικίας με το σπίτι φανερώνει την διαφορετική φύση των δύο αυτών εννοιών, την φυσική και την φανταστική που ποτέ δεν διασταυρώνονται: η κατοικία που κανείς αποκαλεί σπίτι δεν είναι παρά μία μακρινή προσέγγιση της φανταστικής μετωνυμίας της. Η απόσταση που χωρίζει τις έννοιες διαμορφώνει ένα θεμελιώδες, αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τους. Αν το σπίτι είναι ένα καθαρά φανταστικό αντικείμενο της επιθυμίας μας τότε η κατοικία είναι αυτός ο φυσικός χώρος όπου το σπίτι - φαντασίωση εκδηλώνεται. Οι συνεχείς μετασχηματισμοί του δεν είναι τίποτε άλλο παρά άκαρπες προσπάθειες υπέρβασης αυτού του μεταίχμιου Φυσικού – Φανταστικού. Η αποτυχία αυτών των προσπαθειών στην δημιουργία «σπιτικότητας» έγκειται στο γεγονός ότι πάντα υπάρχει ένα υπόλοιπο, όπως θα αναλυθεί στην συνέχεια που υπενθυμίζει αυτό το χάσμα. Αυτός είναι και ο λόγος που η αρχιτεκτονική, όπως η λογοτεχνία και η φιλοσοφία έχουν προβληματιστεί τόσο έντονα γύρω από την σημασία του

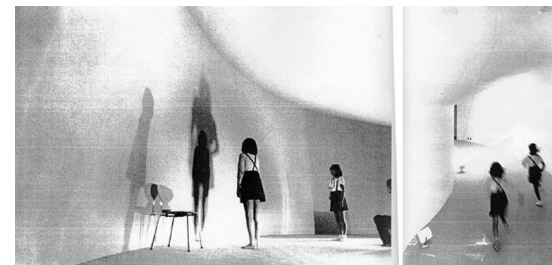
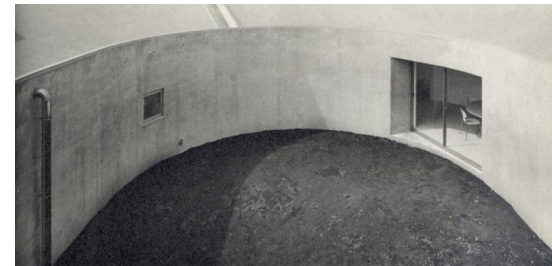
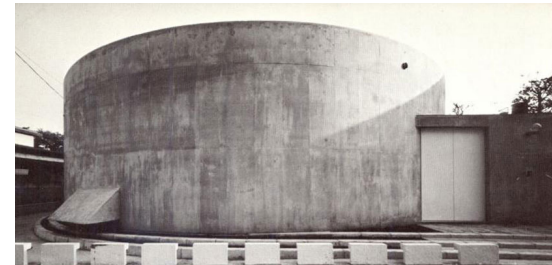
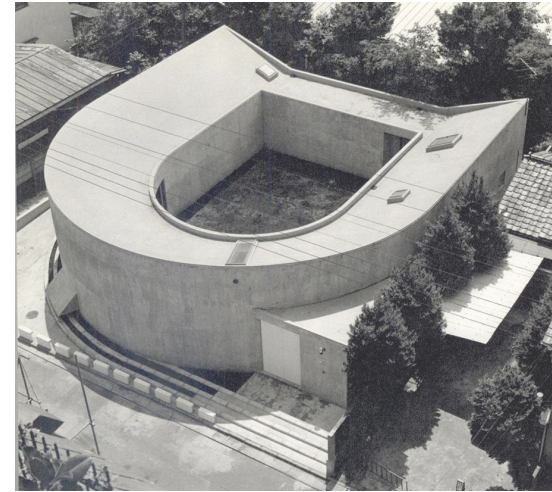
²⁶ Αντίστοιχα, ο M. Heidegger διέκρινε το ζήτημα της κατοικίας, το οποίο θεώρησε ως πρόβλημα που επιδέχεται τεχνικές λύσεις, από την κατοίκηση την οποία θεώρησε ως τρόπο ύπαρξης του ανθρώπου στον κόσμο. (Λέφας 2008:15)

κατοικείν. Όπως διατυπώνει η ίδια, «οι τοίχοι αναλύονται, κατεδαφίζονται και ανασυγκροτούνται μόνο για να αποδείξουν ότι στο τέλος της ημέρας πάντα επιστρέφουμε σπίτι και παρόλα αυτά δεν φτάνουμε ποτέ».

Πέρα από την θεώρηση για την οποία η κατοικία είναι πρωταρχικά το καταφύγιο που μας προφυλάσσει από τα δεινά της φύσης, για τον Freud η έννοια της κατοίκησης οικοδομείται γύρω από την πρωταρχική αποκοπή από την μήτρα, την πρώτη κατοικία του ανθρώπου. Κατά συνέπεια, η προέλευση της κατοικίας είναι συνεπακόλουθο αυτής της απώλειας και απώτερος στόχος μέσω αυτής, είναι η επιστροφή σε αυτή την πρωταρχική κατάσταση. **Ο αποχωρισμός από το πρωταρχικό σπίτι, την μήτρα, δεν σηματοδοτεί απλώς μία «αμετάκλητη εξορία» από αυτό, αλλά είναι η ίδια αυτή η απώλεια γύρω από την οποία η κατοικία συγκροτείται.**

Ο Jacques Lacan, σε μία προσπάθεια να κάνει αντιληπτή την απώλεια, προβαίνει στην κατασκευή ενός συμβολικού αντικειμένου [*the Thing*] που αναπαριστά την παρουσία αυτής της απώλειας - κενού. Χρησιμοποιεί την παρομοίωση του βάζου που ως αντικείμενο, έχει στόχο να αναδείξει την κενότητα που περικλείει. Για την Sarah Thorne, όπως το βάζο ορίζεται από το κενό που περικλείει, έτσι και η κατοικία ξεκινά από το πρωταρχικό έλλειμμα γύρω από το οποίο καλείται να οριστικοποιήσει την μορφή της, εμπεριέχοντας και συγκαλύπτοντας αυτό το κενό. Το άδειο κέντρο της κατοικίας είναι αυτό που επιβεβαιώνει την ύπαρξη ενός χάσματος και που δικαιολογεί την διάκριση μεταξύ κατοικίας και σπιτιού. **Το κενό αυτό υποδηλώνει την αδυναμία συγκερασμού των δύο εννοιών και κατά μία έννοια λειτουργεί ως κεντρομόλος δύναμη, θέτοντας σε κίνηση την επιθυμία.**^[27] Ωστόσο, η

²⁷ Για τον Lacan, το *The Thing* είναι μέρος του *Πραγματικού* [Real Order] και του *Συμβολικού* [Symbolic Order], ορίζοντας το κενό μεταξύ των δύο. Το σπίτι ανήκει στην σφαίρα του Συμβολικού, ενώ αντίθετα η κατοικία βρίσκεται στο Πραγματικό και λόγω αυτού του *a priori* αγεφύρωτου χάσματος, το *The Thing* υπενθυμίζει πάντα την παρουσία του ως κεντρομόλος δύναμη της επιθυμίας. Έτσι η κατοικία δεν δύναται ποτέ να ταυτιστεί με το σπίτι.

Toyoo Ito, *White U*, 1976

Στόχος της κατοικίας αποτέλεσε η λειτουργία της ως ησυχαστήριο για την αντιμετώπιση του πένθους. Η συμβολική φύση της κατοικίας ως τόπος αντιμετώπισης της θλίψης γίνεται σαφής μέσω του κεντρικού αιθρίου σχήματος U: ένας περικλειστος χώρος που αρνούμενος την παρουσία της πόλης επιτρέπει μία περίοδο ανάρρωσης. Η σχέση με το έξω αποτρέπεται καθώς τα ανοίγματα ανοίγουν μόνο προς το εσωτερικό αίθριο, λειτουργώντας έτσι σαν ένα προστατευτικό κέλυφος από το «εχθρικό» εξωτερικό. Η μετέπειτα κατεδάφιση της κατοικίας δεν συλλαμβάνεται ως καταστροφή αλλά αντίθετα σηματοδοτεί το πέρασμα σε ένα στάδιο που έπεται της πένθιμης μελαγχολίας. Εδώ το Πραγματικό ταυτίζεται με το Συμβολικό.

ύπαρξη αυτού του ασυμβίβαστου κενού μεταξύ κατοικίας και σπιτιού είναι αυτή που πάντα σηματοδοτεί την αδυναμία ταύτισής τους.

Η συνεχής προσπάθεια απόκτησης του επιθυμητού αντικειμένου φυσικά δεν κυριολεκτεί καθ' ότι στην πραγματικότητα ένα περιβάλλον απόλυτης ασφάλειας και ελέγχου, όπως αυτό της μήτρας, θα προκαλούσε αισθήματα ασφυξίας και κλειστοφοβίας. **Στόχος του χαμένου αντικειμένου [lost object]^[28] δεν είναι η πραγμάτωσή του αλλά η συνεχής επαναανοηματοδότησή του, με περισσότερο προσεγγιστική διάθεση παρά ολοκληρωτική.** Έτσι, λοιπόν, ο σκοπός της επιθυμίας δεν στοχεύει στην απόκτηση του αντικειμένου αυτού καθεαυτού, αλλά σε μία αδιάκοπη κίνηση γύρω από αυτό. Ο Slavoj Žižek εύστοχα συνοψίζει πως η πραγμάτωση της επιθυμίας δεν έγκειται στην ολοκληρωτική της εκπλήρωση αλλά στην συνεχή αναπαραγωγή της που διασφαλίζεται από την περιστροφή γύρω από αυτή. (Thorne 2012: 10) Κατ' αντιστοιχία, **η κατοικία είναι ένα μέσο προσέγγισης της επιθυμίας**, ενώ ταυτόχρονα μας προστατεύει από το απεχθές *Πραγματικό* της επιθυμίας. Η επίτευξη του χαμένου αντικειμένου ανακόπτεται από προσωρινά υποκατάστατά του, καθώς όπως αναφέρει ο J.Lacan η ολοκληρωτική πραγμάτωση δεν είναι ποτέ επιτεύξιμη.

Το φαντασιακό γίνεται το μέσο με το οποίο κανείς διασχίζει το κενό του χαμένου αντικειμένου, προσφέροντας μία εξήγηση για το έμφυτο αδιέξοδο της επιθυμίας. Φτιάχνει το υπόβαθρο στο οποίο η απόλαυση που έχουμε στερηθεί συγκεντρώνεται στον Άλλον. Το φαντασιακό είναι αυτό που συντηρεί την ψευδαίσθηση ύπαρξης του σπιτιού (πραγμάτωση της επιθυμίας). Δικαιολογεί την απουσία του ενώ παράλληλα συντηρεί την δυνατότητα απόκτησής του μέσω της υπέρβασης των εκάστοτε φανταστικών εμποδίων. Τοπογραφικά, η κατοικία

τοποθετείται στο κενό μεταξύ *Πραγματικού* και *Συμβολικού*. Πραγματική λόγω της φυσικής, υλικής της υπόστασης και Συμβολική λόγω της λειτουργίας της ως σύμβολο, σημαίνουν. Το Φαντασιακό καλείται να κατασκευάσει το σημαινόμενο στο πλαίσιο εύρεσης του χαμένου αντικειμένου, προσπαθώντας να γεφυρώσει αυτές τις έννοιες ώστε η κατοικία να γίνει σπίτι. (Thorne 2012: 12)

Ο ρόλος της κατοικίας είναι να δίνει μορφή στην φαντασίωση δημιουργώντας την ψευδαίσθηση ότι η κατοικία είναι σπίτι. Η απάτη αυτή είναι ωστόσο απαραίτητη για την διατήρηση της επιθυμίας.

²⁸ «Για τον Lacan η επιθυμία εμφανίζεται συνδεδεμένη με μια έλλειψη που δεν μπορεί να ικανοποιηθεί από κανένα πραγματικό αντικείμενο. Ενώ η ενόρμηση έχει αντικείμενο, η επιθυμία στερείται αντικείμενο. Το αντικείμενο της ενόρμησης είναι πάντα ένα μετωνυμικό αντικείμενο της ίδιας της επιθυμίας.» (Κυβέλου 2009)

Συμπερασματικά

Ο Peter Sloterdijk υπενθυμίζει πως προκειμένου να επιτευχθεί εποικοδομητικά η συμμετοχή σε συλλογικότερες δομές, για να μπορέσει δηλαδή κανείς να βγει «ακέραιος» από τον εαυτό του στον κόσμο, θα πρέπει να έχει μία σταθερή συγκρότηση εκ των έσω. Η ενότητα αυτή, λοιπόν, υπό το πρίσμα μίας ψυχολογικής ερμηνείας του κατοικείν, προέβη στην διερεύνηση της σημασίας της κατοικίας για αυτήν την σταθερή συγκρότηση του υποκειμένου. Ως το πρωταρχικό χωρικό πεδίο διαμόρφωσης του εσώτερου είναι μας, η κατοικία επιδρά καταλυτικά στην μετάβαση από την ατομική στην κοινωνική συμπεριφορά. Σε ένα περιβάλλον σύγχυσης όπως της σύγχρονης εποχής, η εξέταση αυτή εμφανίζεται πιο επιτακτική από ποτέ.

Το σπίτι συγκροτείται από ένα σύνολο εικόνων και ενεργειών που δίνει στον άνθρωπο αποδείξεις ή αυταπάτες σταθερότητας λειτουργώντας έτσι ως ένα εργαλείο για την αντιμετώπιση του -πολύπλοκου, κόσμου. Το σπίτι είναι επενδεδυμένο με όλο το εύρος της ανθρώπινης ύπαρξης, είναι μία συλλογή προσωπικών εικόνων και στιγμών ασφάλειας και οικειότητας που συμβάλλουν στην σταθεροποίηση

και την συγκρότηση του εγώ μας. Το σπίτι φέρει μνήμες και βιώματα που διαπλάθουν την προσωπική μας βιογραφία. Εκφράζει την προσωπικότητά μας στον έξω κόσμο και ταυτόχρονα συγκεκριμενοποιεί την αντίληψή μας για αυτόν.

Ωστόσο, η κατοικία νοείται πάντα ως το υπόβαθρο της σχέσης με τους άλλους καθώς δεν αποτελεί παρά το πλαίσιο όπου οι οικογενειακές σχέσεις, η παιδική ηλικία και οι μνήμες εκδιπλώνονται. Η κατοικία δεν συλλαμβάνεται απομονωτικά, σε μία αποσπασματική ολότητα αφού αποτελεί το πεδίο σχηματισμού του υποκειμένου στις σχέσεις του με τη ζωή, τις δυσκολίες και τις επιθυμίες του. Όπως διατυπώνει ο Lacan, η ίδια η επιθυμία που μας διαμορφώνει, είναι η επιθυμία από την σκοπιά ενός άλλου. Εφόσον οι οριοθέτησεις της υποκειμενικότητάς μας, επενδεδυμένες ως είναι από την επιθυμία, δεν είναι ιδιωτικές υποθέσεις αλλά κοινωνικά παραγόμενες, θα έλεγε κανείς ότι ακόμα και η ελάχιστη οριοθέτηση αυτή του σώματος και της κατοικίας υπόκεινται σε συνεχείς συσχετίσεις ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή.

**[The living being grows from the interior to the exterior,
with the whole content of its interior in contact 'topologically'
with content of interior space.]**

Gilles Deleuze

Η παρούσα ερευνητική, εστίασε στο ζήτημα του ορίου που δίνει ορισμό στην έννοια του ιδιωτικού. Εξετάσθηκε πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα αυτάρκειας ορισμού της έννοιας του ιδιωτικού για να διαπιστωθεί ότι βρίσκεται σε μία συνεχή αλληλεπίδραση με το δημόσιο. Η εργασία εξέτασε στη συνέχεια το είδος αυτών των σχέσεων ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό επικεντρώνοντας στο ζήτημα της κατοικίας. Σε ότι αφορά τις σχέσεις δημόσιου/ιδιωτικού διαπιστώθηκε η μετάβαση από σχέσεις διπολικής αντίθεσης σε τοπολογικές σχέσεις όπου η μία σφαίρα εμπλέκεται με την άλλη. Μεταβαίνουμε έτσι, σε μία ερμηνεία που δεν αποδέχεται ένα ενιαίο και αυτάρκη ορισμό για αυτές τις έννοιες. Σε μια συνθήκη δηλαδή γενικευμένης πολυπλοκότητας που επιτάσσει η σύγχρονη μετανεωτερική πραγματικότητα όπου δίνεται προβάδισμα σε ένα αλληλένδετο υβριδισμό, με συνεχή αμοιβαία παθήματα, ασαφή όρια και ερμηνείες για αυτές τις έννοιες. Σε αυτό το πλαίσιο, θα εξετασθεί η αμφίσημη τοποθέτηση της οικιακής σφαίρας στο μεταίχμιο ατομικής και συλλογικής συνεύρεσης και εξερεύνησης των ορίων του μέσα και του έξω.

Αντίθετα με την πολωτική διάκριση δημόσιου - ιδιωτικού, η εργασία ισχυρίζεται ότι η δημόσια σφαίρα, πολύ πριν την ρευστή σημερινή πραγματικότητα, ενυπήρχε στο εσωτερικό της ιδιωτικής. Αντί της εστίασης σε συγκεκριμένες σχεδιαστικές εφαρμογές, επιλέχθηκε η παρουσίαση, εντός του κοινωνικού πλαισίου, του τρόπου που η δημόσια σφαίρα, με διάφορες παραλλαγές πάντα παρενέβαινε στην ιδιωτική, μεταθέτοντας τα όριά της. Μελετήθηκε ο τρόπος που τα όρια αυτά, έχοντας την δύναμη να ορίζουν, να ελέγχουν και να ταξινομούν, οργανώνουν τον τρόπο που ζούμε, συνυπάρχουμε και διαμορφώνουμε τις σχέσεις με τους άλλους και τον εαυτό μας. Τα όρια αυτά δεν διαχωρίζουν απλώς το δημόσιο από το ιδιωτικό, αλλά έχουν την δυνατότητα να διαμορφώνουν ρόλους, ενσωματώνοντας ή αποκλείοντας υποκειμενικότητες.

Αρχικά, το δημόσιο βλέμμα εντοπίζεται με την μορφή έμμεσου κοινωνικού ελέγχου φτάνοντας σταδιακά στην σημερινή ψηφιακή εποχή όπου πλέον νομιμοποιείται, έστω και ασυνείδητα, στα χωρικά εσωτερικά. Η διαδικτυακή επέλαση διαστρεβλώνει κοινή συναινέσει κάθε έννοια ιδιωτικότητας, μεταβάλλοντας αμετάκλητα την διαπερατότητα της ιδιωτικής σφαίρας. Η δημόσια σφαίρα διαχέεται πλέον σε κάθε γωνία του οικιακού χώρου, με τα νέα κοινωνικά μέσα να θρυμματίζουν τα όριά του. Στην ψηφιακή πραγματικότητα, τα όρια της κατοικίας απωθούν την υλική τους υπόσταση, το ίδιο το υλικό περιβάλλον μοιάζει να απο-χωρικοποιείται μετατρέπόμενο σε έναν υβριδισμό που καταργεί κάθε απόπειρα σταθερής οριοθέτησης. Επομένως προκύπτει ότι η δημόσια σφαίρα επεκτείνεται στα όρια της ιδιωτικής.

Ο χώρος δεν παύει να παραμένει το αποτύπωμα των αμοιβαίων εγγραφών τόσο της αρχιτεκτονικής υλικότητας όσο και των υποκειμενικοτήτων που δρουν σε αυτόν. Στο σύγχρονο περιβάλλον συνεχούς επιτέλεσης, η Chantal Mouffe βλέπει, αντίστοιχα, πως από την στιγμή που κάθε ταυτότητα είναι πάντα συνεχής και οριζόμενη από την διαφορά, δύσκολα μπορεί να σταθεροποιηθεί σε μία συγκεκριμένη έννοια· κάθε ταυτότητα ανεπιστρεπτί αποσταθεροποιείται από το εξωτερικό κι έτσι το υποκείμενο υπόκειται σε μία διαδικασία μόνιμου υβριδισμού και νομαδισμού. Με αυτή την συλλογιστική, διατυπώνει πως από την στιγμή που οι ταυτότητες των υποκειμένων βρίσκονται σε συνεχείς μεταστροφές από τις αλληλεπιδράσεις με το έξω, δεν μπορούμε να κατοικούμε σε εσωτερικά που καθορίζουν και εγκαθιδρύουν στενές σημασίες, αλλά σε εσωτερικά που επιτελούν την μεγαλύτερη δυνατή ευελιξία και προσαρμοστικότητα. (Heynen & Baydar 2005: 22)

Στην σύγχρονη συνθήκη, τόσο οι υποκειμενικές ταυτότητες όσο και τα όρια των εσωτερικών που μας φιλοξενούν βρίσκονται υπό συνεχή διαπραγμάτευση. Σε ένα περιβάλλον, όπου ακόμα και το ελάχιστο ιδιωτικό όριο αμφισβητείται, επανέρχεται το ζήτημα του κατοικείν και του τρόπου που υπεισέρχεται καθοριστικά στην συγκρότηση της υποκειμενικότητάς μας. Το σπίτι σταδιακά απογυμνώνεται

από τις κοινωνικές του προσδοκίες και αντιμετωπίζεται ως ο τόπος όπου νιώθει κανείς ασφαλής και αποδεκτός, διαπλάθει τις σχέσεις με τον εαυτό και τους άλλους.

Ακόμα και αν τα εσωτερικά όρια της κατοικίας είναι αδύνατον να αποσαφηνιστούν, η κατοικία πάντα θα παραμένει σταθερά η απάντηση στην έμφυτη ανάγκη του ανθρώπου για προστασία και στέγαση των συλλογικών όσο και ατομικών αναγκών και προσδοκιών. Ο τόπος του σπιτιού υφίσταται στο φαντασιακό ως κατασκευή, ως προβολή και προσδοκία. Ως φαντασιακή σύλληψη, το σπίτι που φέρουμε μέσα μας, όταν μετακινούμαστε από ανάγκη ή από επιλογή, αποτελεί μια επιθυμητή κατασκευή εσωτερικότητας υπό συνεχή αναδιαμόρφωση. Παρόλα αυτά, στην εποχή της συνεχούς διαθεσιμότητας που επιτρέπει ή και επιβάλλει η ψηφιακή εποχή, ο ρόλος του ως τόπος απόσυρσης και ανασυγκρότησης τίθεται υπό αναδιαπραγμάτευση.

Για τον λόγο αυτό, κλείνοντας την εργασία, επιχειρήθηκε μία σκιαγράφηση της σχέσης του υποκειμένου με το ίδιο το κατοικείν, ως πεδίο έκφρασης της εσωτερικότητας και συγκρότησης της επιθυμίας. Το σπίτι, ως η μικρότερη δυνατή χωρική μονάδα που συγκροτεί το υποκείμενο, αντιμετωπίζεται ως εργαλείο κατανόησης της ύπαρξής μας στον πολύπλοκο κόσμο. Ωστόσο, το σπίτι δεν νοείται ως απομονωμένο κέλυφος αλλά ως το υπόβαθρο που διαμορφώνει την υποκειμενικότητά μας μέσω της σχέσης με τους άλλους. Η ελάχιστη ιδιωτική οριοθέτηση, αυτή του σώματος και της κατοικίας υπόκειται σε συνεχείς συσχετίσεις ανάμεσα στον εαυτό και τον Άλλο, το ατομικό και το συλλογικό, το δημόσιο και το ιδιωτικό, τις μονάδες και τα σύνολα. Άλλωστε, όπως υπενθυμίζει ο Sloterdijk, δεν υπάρχει το αποκαλούμενο «εξωτερικό», υπάρχουν μόνο οι «τόποι» του ανθρώπου, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα εσωτερικοί και εξωτερικοί. Όχι μόνο το μέσα του σύγχρονου ανθρώπου είναι ολοκληρωτικά έξω αλλά και το ίδιο το γεγονός της ύπαρξης σε σφαίρες πάντα σημαίνει την ύπαρξη σε κάτι ενδιάμεσο, μεταξύ μέσα και έξω. «Είμαστε σε ένα έξω που κουβαλά εσωτερικούς κόσμους», σε ένα έξω που όπως μας έδειξε ο Blanchot, είναι ήδη μέσα.

Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία

Adorno, T., Hofmann, W. & Petrovic, G. (1973). *Αλλοτρίωση, Τρεις μελέτες για την αποξένωση, την εξαθλίωση και τη φθορά του ανθρώπου*/ Μτφρ. Γ.Βαμβαλής, Αθήνα: Επίκουρος.

Arendt, H. (1986 [1958]). *Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)*/ Μτφρ. Σ.Ροζάνης, Γ.Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα: Γνώση.

Bachelard, G. (1992 [1957]). *Η ποιητική του χώρου*/ Μτφρ. Ι.Χατζηνικολή, Ε.Βέλτσου, Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή.

Bauman, Z. (2000), *Liquid Modernity*, Oxford: Polity Press.

Colomina, B. (επιμ.) (1992). *Sexuality & Space*. New York: Princeton Architectural Press

Colomina, B. (1994). *Privacy and Publicity: Modern Architecture as Mass Media*. Cambridge, MA: MIT press.

Donzelot, J. (1979 [1977]). *The policing of families*. New York: Pantheon.

Evans, R. (1997). *Translations from drawing to building: figures, doors, and passages*. London: Architectural Association.

Grosz, E., & Eisenman, P. (2001). *Architecture from the outside: Essays on virtual and real space*. Cambridge, MA: MIT press.

Heynen, H. & Baydar, G. (επιμ.) (2005). *Negotiating domesticity: spatial productions of gender in modern architecture*. London, New York: Routledge.

De Cauter, L. (2004). *The capsular civilization. On the city in the age of fear*. Rotterdam: NAI-publishers.

Dethy, M. (2000). *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση του Λακάν*/ Μτφρ. Ν.Ποταμιανού. Αθήνα: Καστανιώτη.

Riley, T. (1999). *The un-private house*. New York: Museum of Modern Art.

Sennett, R. (1999 [1977]). *Η τυραννία της οικειότητας. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στο δυτικό πολιτισμό*/ Μτφρ. Γ.Μέρτικας, Αθήνα: Νεφέλη.

Teyssot, G. (2013). *A topology of everyday constellations*. Cambridge MA, London: The MIT Press.

Αρτινός, Α. (επιμ.) (2014). *Η ελάχιστη δομή - Σκηνές της καλύβας*. Αθήνα: Κριτική.

Αρτινός, Α. (2014). *Η ετεροτοπία της καλύβας*. Αθήνα: Σμίλη

Βαρίκα, Ε. (2009 [2006]). *Για μια πολιτική γραμματική του φύλου/ Μτφρ. Π.Μαρκέτου*, Αθήνα: Πλέθρον.

Λαδά, Σ. (επιμ.) (2015). *Κατοικία: Σχεδιάζω, Κατασκευάζω, Σκέπτομαι. Κείμενα για τη Διδασκαλία και το Σχεδιασμό της Κατοικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

Λέφας, Π. (2008). *Αρχιτεκτονική και Κατοίκηση: Από τον Heidegger στον Koolhaas*. Αθήνα: Πλέθρον.

Φιλιππίδης, Μ. (επιμ.) (2002). *Μεγάλος Αδερφός: Αρχιτεκτονική και Παρακολούθηση*. Αθήνα: ΕΜΣΤ

Κεφάλαιο σε βιβλίο

Laermans, R. (2011). 'The Attention Regime: On Mass Media and the Information Society', στο W.Schinkel & L.Noordegraaf-Eelens (επιμ.), *In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σελ. 115-132

Laurens ten K. (2011). 'Uneasy Places. Monotheism, Christianity, and the Dynamic of the Unlikely in Sloterdijk's Work – Context and Debate', στο W.Schinkel & L.Noordegraaf-Eelens (επιμ.), *In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σελ. 99-114

Pfaller, R. (2011). 'Disinhibition, Subjectivity and Pride. Or: Guess Who Is Looking?', στο W.Schinkel & L.Noordegraaf-Eelens (επιμ.), *In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σελ. 67-82

Schinkel, W. & Noordegraaf-Eelens, L. (2011). 'Peter Sloterdijk's Spherological Acrobatics: An Exercise in Introduction', στο W.Schinkel & L.Noordegraaf-Eelens (επιμ.), *In Medias Res: Peter Sloterdijk's Spherological Poetics of Being*. Amsterdam: Amsterdam University Press, σελ. 7-28

Spigel, L. (1992). 'The Suburban Home Companion: Television and the Neighborhood Ideal in Postwar America', στο B.Colomina (επιμ.), *Sexuality and Space*. New York: Princeton Architectural Press, σελ. 185-217

Δραγώνας, Π. (2015). 'Μετά (την) ιδιωτικότητα: ΒασικΑΤΟΙΚΙΑ, B.Eelens L. στοεσές έννοιες για την σύγχρονη αστική κατοίκηση', στο Σ.Λαδά (επιμ.), *Κατοικία: Σχεδιάζω, Κατασκευάζω, Σκέπτομαι. Κείμενα για τη Διδασκαλία και το Σχεδιασμό της Κατοικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press. σελ. 128-135

Άρθρα σε περιοδικά

De Cauter, L. (2001). 'The Capsule and the Network. Preliminary Notes for a General Theory', στο *OASE*, τεύχος 54, σελ. 122-134

Sloterdijk, P. (2009). 'Spheres theory: Talking to myself about the poetics of space', στο *Harvard Design Magazine*, τεύχος 30, σελ. 126-137

Teyssot, G. (1988). 'The disease of the domicile', στο *Assemblage*, τεύχος 6, σελ. 73-97

Teyssot, G. (2008). 'Mapping the Threshold: A Theory of Design and Interface', στο *AA Files*, τεύχος 57, σελ.3-12

(2016). 'Η μεγάλη οικιακή επανάσταση', στο *Κομπρεσέρ*, τεύχος 6, σελ. 80-99 (Μτφρ. του κεφαλαίου 'The Grand Domestic Revolution' στο D.Hayden, (1982). *The grand domestic revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*. Cambridge MA, London: The MIT Press, σελ. 1-30)

Αντωκάκης, Σ. & Αντωνακάκης, Δ. (2001). 'Σκέψεις για την κατοικία', στο *Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ως τέχνη*, τεύχος 5, Θεσσαλονίκη: περιοδική έκδοση του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Θεσσαλονίκης (ΣΑΘ), σελ. 4-6

Θεοδώρου, Β. (2003). 'Ερμηνευτικές προσεγγίσεις της φιλανθρωπίας. Από τον κοινωνικό έλεγχο στην αμοιβαιότητα', στο *Μνήμων*, τεύχος 25, σελ.171-184

Κυβέλου, Ε. (2009). 'Η έννοια της επιθυμίας στην λακανική θεωρία', στο *Τετράδια Ψυχιατρικής*, τεύχος 105, σελ. 54-62

Αρθρογραφία στο διαδίκτυο

Γρηγοριάδης, Κ. (2017). 'Η προσέγγιση της δημόσιας σφαίρας στην πολιτική θεωρία της Hannah Arendt', <http://www.respublica.gr/2017/01/column/η-προσεγγιση-της-δημόσιας-σφαίρας-στη/> (πρόσβαση 27/04/2017)

Winkel, K. (2012). 'Notes on Sloterdijk's Philosophy of Plural Spherology in the Context of Technological Politics Studies.', <https://futurecase.wordpress.com/2012/11/30/notes-on-sloterdijks-philosophy-of-plural-spherology-in-the-context-of-technological-politics-studies/> (πρόσβαση 20/09/2017)

Εισηγήσεις σε συνέδρια

Frichot, H. (2009). 'The Atmospheric Ecologies of Peter Sloterdijk: A New Thinker for Architecture?', στο *Performative Ecologies in the Built Environment: Sustainability Research across Disciplines*, 43rd ANZASCA Conference, University of Tasmania, Launceston, Australia

Pallasmaa, J.(1992). 'Identity, Intimacy and Domicile. Notes on the phenomenology of home', στο *The Concept of home: An interdisciplinary View*, University Trondheim, Trondheim.

Ζέγγελος, Η. (2011). 'Στην αναζήτηση του δημόσιου χώρου', στο Γ.Αθηνάιδου, Α.Γουδίνη, Π.Κούρτη, Β.Μπεκιάρη, Π.Ταράνη (επιμ.), *Public Space. Δημόσιος Χώρος...Αναζητείται*. Θεσσαλονίκη

Χατζησάββα, Δ. (2011). 'Δημόσιος Χώρος – Δημόσια σφαίρα: διαφορές όρια και χωρικός σχεδιασμός', στο Γ.Αθηνάιδου, Α.Γουδίνη, Π.Κούρτη, Β.Μπεκιάρη, Π.Ταράνη (επιμ.), *Public Space. Δημόσιος Χώρος...Αναζητείται*. Θεσσαλονίκη, σελ. 23-26

Χατζησάββα, Δ. (2013). 'ΚΑΤΟΙΚΙΑ:ΤΟ μικρό α ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ', στο Κ. Μανωλίδης, Ι. Στυλίδης (επιμ.), *Μεταβολές και ανασυμπεριφορές του χώρου στην Ελλάδα της κρίσης*, τμήμα Αρχιτεκτόνων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, σελ. 545-552

Ερευνητικές Μελέτες

Αθανασίου, Α. (2004). 'Η Μελέτη του Φύλου ως Αναλυτικού Εργαλείου στο Χώρο της Υγείας'. Εκπόνηση μελέτης-έργο ΕΠΕΑΕΚ «ΠΜΣ-Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις». Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας. Διαθέσιμο στο: <http://www1.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/Μελέτη%20Αθανασίου.pdf>

Αλεξίου, Θ. (2014). 'Nature, Family and Sexuality', στο <https://aegean.academia.edu/ThanassisAlexiou>

Χαντζαρούλα, Π. (2004). 'Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του φύλου'. Εκπόνηση μελέτης-έργο ΕΠΕΑΕΚ «ΠΜΣ-Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις». Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας. Διαθέσιμο στο: http://www.isotita-epaeek.gr/iliko_apo_allous_foreis/bibliografikes_meletes/Xantzaroula_reduce.pdf

Διδακτορικές Διατριβές

Χατζησάββα, Δ. (2009). *Η έννοια του τόπου στις αρχιτεκτονικές θεωρίες και πρακτικές: σχέσεις φιλοσοφίας και αρχιτεκτονικής τον 20^ο αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Πολυτεχνική Σχολή - Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Μίχα, Ε. (2006). *Η μαζική κουλτούρα και οι σύγχρονες ερμηνείες του δημόσιου χώρου, οι εικονογραφίες των κόμικς πρότυπο για την αρχιτεκτονική της πόλης*, διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), Πολυτεχνική Σχολή - Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ερευνητικές – Μεταπτυχιακές Εργασίες

Schneider, C. (2017). Master's thesis: *Embracing or Not Enclosing*, University of Waterloo.

Thorne, S. E. (2012). Master's thesis: *The Cleaving of House and Home: A Lacanian Analysis of Architectural Aesthetics*, University of Western Ontario.

Τσίμας, Ν. (2008). *Προς μία ανοίκεια χωρητικότητα: διερεύνηση της χωρικής έκφρασης του ανοίκειου στο έργο του G. Schneider Haus u r*, μεταπτυχιακή εργασία, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου, Κατεύθυνση Α'

Φιλίππου, Μ. (2013). Ερευνητική εργασία: *Σύγχρονος Νομαδισμός*, (επιβλ.) Δ.Παπαλεξόπουλος, Α.Σταυρίδου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (ΕΜΠ), Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών.

Πηγές εικόνων

φωτογραφία εξωφύλλου: Peter Stackpole, *Boy building a straw house*, στο Life magazine, Vol.40, no.26, 1956

σελ. 01: John Dykstra, *Penalty Box*, 2016 στο <http://johndykstra.us>

02: Ian Pearce, στο <http://urbagram.studio-london.com>

08-09: Tomás Saraceno, *On the Roof: Cloud City*, The Metropolitan Museum of Art, New York, NY, 2012, στο <http://tomassaraceno.com>

10: Gego (Gertrud Goldschmidt), *Reticulárea*, 1969, στο <https://www.royalacademy.org.uk>

20: Kiyoshi Awazu, *Poster for the Works of Kurokawa Kisho*, 1970, στο <http://www.architectureweek.com>

22: Kajima Shuppankai, *Archigram*, στο Japan Edition Book, 1999

23: ταινία, Γιώργος Λάνθιμος, *Κυνόδοντας*, 2009

24: Tomás Saraceno, *Stillness in Motion - Cloud Cities*, SFMOMA San Francisco Museum of Modern Art, 2016, στο <http://tomassaraceno.com>

32-33: Mark Ingham, *Boy Pool*, 2014

35: Paul Strong, *Camerahead Project*

36: Robert Doisneau, *The Lodgers*, 1962

38: Artist Unknown, *The Birth of Caterina Cornaro*, στο Un-Private House, σελ. 11

39: Robin Evans, *Translations from drawing to building: figures, doors, and passages*, σελ. 62,72,73

42: Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*, σελ. 18

44: Georges Teyssot, *The Disease of the Domicile*, σελ. 90

46: Διαφήμιση, Glacier Window Decoration McCaw Sttevenson & Belfast Old Magazine, 1890

49_a: Guillaume Duchenne, *Mechanism of Human Physiognomy*, στο <http://seeingscience.umbc.edu>

49_b: <http://www.reckontalk.com>

49_c: Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*, σελ. 99

52: περιοδικό *Κομπρεσέρ*, τεύχος 6, σελ. 82

54: ο.π, σελ. 84

55: Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*, σελ. 140,141

57: Hayleys Gilmore, *Women's March on Washington*, 2017

58: εξώφυλλο του περιοδικού *Das Neue Frankfurt*, στο Hilde Heynen & Gülsüm Baydar, *Negotiating domesticity: spatial productions of gender in modern architecture*, σελ. 156

59: εξώφυλλο του Lauren Elkin, *Flaneuse: Women Walk the City in Paris, New York, Tokyo, Venice and London*

61: Marcer Breuer, Piscator apartment, Berlin, 1926-27, στο <http://www.design-is-fine.org>

63: εικονογράφηση της Cristiana Couceiro, photograph courtesy Nikolay Semenov (building), *The House on the Embankment embodies Soviet-era privilege—and horror*, στο <https://www.newyorker.com>

64: οικογένεια που βλέπει τηλεόραση, 1958, στο Πάνος Δραγώνας, *Μετά (την) ιδιωτικότητα: Βασικές έννοιες για την σύγχρονη αστική κατοίκηση*, σελ. 129

66_a: Ebenezer Howard, *Garden Cities*, στο <http://www.modernism-in-metroland.co.uk>

66_b: ταινία, Josef Von Sternberg, *The Salvation hunters*, 1925

66_c: διαφήμιση 1950-1960, *Schneewittchen Schwäbisch Hall*

67: διαφήμιση 1965, στο Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution: A history of feminist designs for American homes, neighborhoods, and cities*, σελ. 27

69: διαφημίσεις Motorola 1950, στο <http://cubicmuse.com>

70: Kamil Kotarba, *Hide And Seek*, στο <https://www.ignant.com>

72: UN Studio, *Möbius House*, 1998, στο <https://www.unstudio.com>

78, 79: Do Ho Suh, *Perfect Home*, 2012

80: Brittle, στο <http://www.brittle.gr/>

82: Louise Bourgeois, *House*, 1984

85: Δημήτρης Εφεόγλου, *Wooden House*, 2014

86: Mathew Borret, *Drawings done in ink and pencil*, στο <http://www.mathewborrett.com>

89: Toyo Ito, *U House*, 1976, στο <http://archeyes.com>

91: Unknown, *Press for Illusion*

94: Klaus Grünberg, scenography for Eraritjaritjaka, 2004, στο <http://www.klausgruenberg.de>

